

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

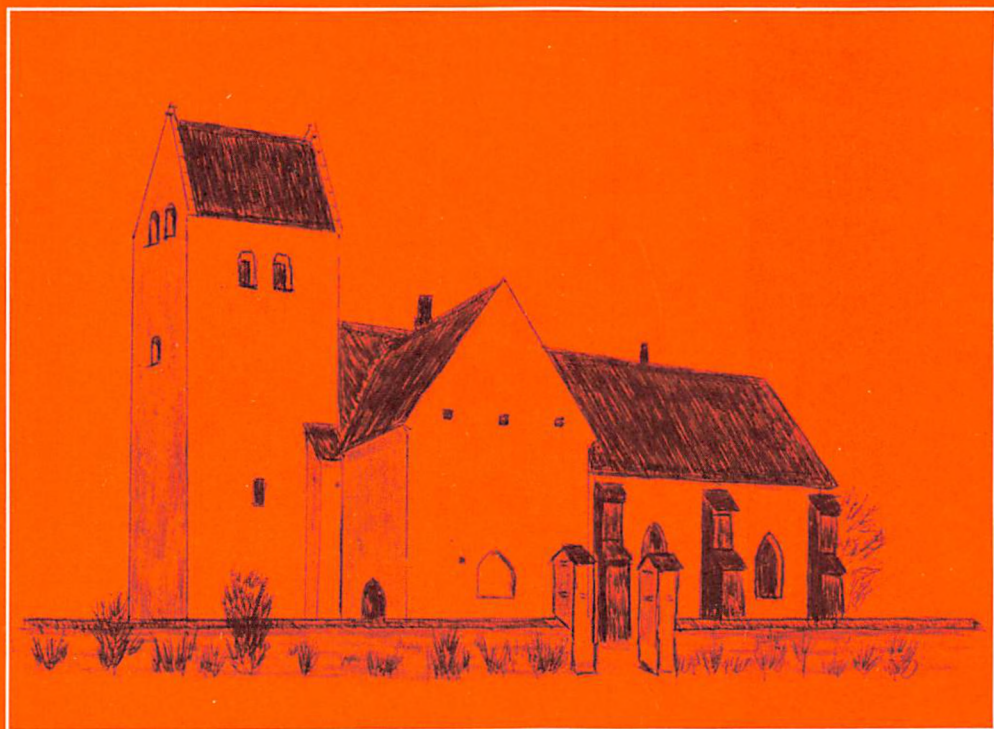
Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

ÅRBOG 1982

Vallsved kirke, tegnet 1982 af Edmund Jensen.

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1982

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 69

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

1982

Bestyrelsen:

Lektor L. Balslev, Storgade 9, Sorø.
Skolebestyrer Mogens Haar, Dyrhaugesvej 11, Korsør.
Viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, Slagelse, kasserer.
Gårdejer Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, Ringsted.
Landsretssagfører Carl Jonsén, Tinggade 1, Ringsted.
Borgmester Johs. Lyshjelm, Stignæs, Skælskør, formand.
Viceinspektør Erik Nielsen, Dyrehavevej 24, Skælskør.
Bibliotekar Jens A. Nielsen, Stengårdsvej 31, Haslev.
Lærer Ole G. Nielsen, Lundforlund.
Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerg.
Museumsinspektør Helge Torm, Sorø.

Revisorer:

Skoleinspektør C. Ph. Carstensen, Slagelse.
Skoleinspektør Jens Bastholm, Sørbymagle.

Årbogens redaktion:

Lektor L. Balslev, bibliotekar Jens A. Nielsen og Erling Petersen med sidstnævnte som ansvarshavende redaktør. Bidrag til næste årbog må være redaktøren i hænde senest 31. marts 1983, men helst i god tid inden. I tilfælde af rigeligt stof må de sidst indkomne manuskripter udskydes til det følgende år.

Indhold

Han faldt ved Bøffelkobbel	7
<i>Af Erling Petersen, Fuglebjerg</i>	
Koleraen i Vestsjælland	21
<i>Af Erik Nielsen, Skælskør</i>	
Jættestuen på Brandsbjerg ved Tjæreby	33
<i>Af Klaus Ebbesen, Hellerup</i>	
En eventyrlig livsskæbne	57
<i>Af J. V. Christensen (+). Ved Folmer Christensen, Sorø</i>	
Ure og urmagere i Sorø amt	77
<i>Af Jens Lampe, Brabrand</i>	
Erindringer	96
<i>Af N. P. Emil Christensen (+). Ved Helge Christensen, Bildsø</i>	
Navlegæslinger	102
<i>Af Inge Lise Pedersen, København</i>	
Læge K. E. Christensen	103
<i>Af Richard Henneke, Slagelse</i>	
Litteratur om Sorø amt 1981	104
<i>Af A. Strange Nielsen, Næstved</i>	
Historisk Samfund for Sorø Amt 1981	107
Ved formanden	
Driftsregnskab fra 1/10 1980 til 30/9 1981	108
Ved kassereren	
Nye medlemmer pr. 1/4 1982	109
Sognerepræsentanter	110
Ældre årbøger	111
Love for Historisk Samfund for Sorø Amt	112
Årsberetninger fra arkiver og museer	113

Han faldt ved Bøffelkobbel

(Nogle optegnelser om Hans Hansen fra Kyse og hans slægt)

Af Erling Petersen

Den 21. og 22. februar 1864 var 18. regiments 2. kompagni på forpost i terrænet foran skanserne ved Dybbøl. Forpostlinien strakte sig fra Flensborg landevej langs vestsiden af Bøffelkobbel skov ned imod Vemmingbund. Kompagniet var opløst i feltvagter, og feltvagt nr. 4, der blev anført af løjtnant Henrik Helms, en yngre broder til digteren og skolemanden Johannes Helms, havde taget stilling inde i skoven.

Om morgenen den 22. februar, netop som mandskabet var begyndt at glæde sig til afløsningen og de efterfølgende fredelige hviledage i Sebelev på Als, lød der pludselig nogle skud, og løjtnant Helms så en dragon komme farende i fuldt firspring, ivrigt vinkende for at få løjtnanten og hans folk til at gå tilbage, men straks efter segnede han af hesten, truffet af et skud fra skoven. Så myldrede prøjserne frem, og et øjeblik senere var Helms og hans deling omringede og taget til fange, og de blev omgående ført over Egernsund til Gråsten.

Da kampen var forbi, kom beboerne i huset ved skovens nordlige udkant, Kathrine og Jørgen Fink, ud, og den døde dragon blev båret ind i huset. Ikke langt fra ham lå en død infanterist, som også blev bragt under tag. De to faldne var begge sjællændere. Dragonen, Jens Christensen, var fra Spjellerup ved Fakse, mens infanteristen, der hed Hans Hansen, var fra Kyse ved Næstved. I sine erindringer fra krigen har løjtnant Helms fortalt, at Hans Hansen hørte til *hans* folk.¹⁾

Dagen efter kampen, den 23. februar, gik Jørgen Fink hen til en prøjsisk officer, der med sin deling havde taget stilling i nærheden af huset, og oplyste ham om, at der lå to døde danske soldater i hans stue, men da de efter nogle dages forløb stadig ikke var afhentet, besluttede Jørgen Fink og hans hustru sig til at begrave de faldne i deres lille forhave, der lå umiddelbart op til Flensborg landevej. Da Jørgen Fink var færdig med

*Hans Hansen fotograferet,
før han drog ud i krigen.*

graven, kom en nabo og hjalp ham med at bære de døde ud. Eftersom der ikke havde været mulighed for at fremskaffe kister til de to soldater, blev de blot lagt ned i graven og dækket til med dragonens lyseblå rytterkappe, inden jorden igen blev fyldt på.

Ingen vidste til at begynde med, hvem det var, der lå i graven ved den alfare vej, og i de officielle tabslister, der ikke altid var til at stole på, blev Jens Christensen og Hans Hansen noteret som faldne og begravede på Sønderborg kirkegård. Der gik lang tid hen, inden det blev opklaret, at det var dem, der en trist februar dag stedtes til hvile i familien Finks lille have, og det var først i 1868, at deres pårørende på Sjælland fik besked om sagens rette sammenhæng. Men i årene derefter hændte det undertiden, at slægtninge til de to faldne aflagde besøg ved graven, og disse besøg havde til følge, at der kom en brevveksling i gang mellem de sjællandske familier og beboerne i huset ved Bøffelkobbøl. Et billede af Hans Hansen i uniform, som i mange år hang på væggen i Finks lille stue, blev

formentlig skænket til Kathrine og Jørgen Fink af familien i Kyse som tak for den omsorg, de havde udvist mod sønnen den dag, han faldt.)

Af alle krigergrave i Sønderjylland er graven ved Bøffelkobbet vel nok den mest omtalte og den, de fleste gennem årene har valfartet til, og årsagen hertil må uden tvivl søges i den kendsgerning, at Holger Drachmann i april måned 1877 under en rejse til »det danske Thermopylæ«, Als og Dybbøl, også dvælede en stund ved graven i Finks have og efter sin hjemkomst udmøntede sine indtryk fra rejsen i den lille bog »Derovre fra grænsen«, der på mindre end ét år kom i fem oplag, og som blandt meget andet også indeholder det kendte digt om de sønderjyske piger: »De vog dem, vi grov dem en grav i vor have«.

Det var dog nok først og fremmest mødet med beboerne i huset ved Bøffelkobbet og i særdeleshed tanken om deres barmhjertighedsgerning mod de to faldne, der inspirerede Drachmann til at skrive dette digt, og ikke de faldne selv. De var i den forbindelse kun navne på en

sten, og det er de for så vidt stadig, eftersom det er ret begrænset, hvad der egentlig vides om dem. Fra den faldne dragons hånd findes dog nogle breve, som han i krigens første dage skrev til sin kone, men aldrig fik sendt af sted,³⁾ og om *hendes* slidsomme kamp for at kunne blive boende på deres fælles gård, skrev Jørgen Falk Rønne mange år senere en lille, meget rørende fortælling.⁴⁾

Helt anderledes forholder det sig med den faldne infanterist, bonde-sønnen Hans Hansen fra Kyse. Om hans liv og færden før og under krig-
gen har der indtil for nylig stort set hersket tavshed, en tavshed, der var så meget mere påfaldende, som den også var til stede i hans nærmeste familie.

Den, der skriver dette, er født og opvokset i den landsby, hvor også Hans Hansen var kommet til verden og havde levet i sin barndom og ungdom, og hans ældste broders tre børn hørte til blandt mine forældres omgangsvener, men jeg kan ikke huske, at jeg nogen sinde har hørt dem omtale deres faldne farbroder, til trods for at krigen i 1864 ikke så sjældent blev bragt på bane ved sammenkomster i mit hjem, hvilket var ret naturligt, eftersom mange i min slægt havde været begivenhederne dengang på nærmeste hold, -- således havde både min fars far, hans to farbrødre og hans to morbrødre gjort hele krigen med!

I 1964 blev Hans Hansens navn så på ny hugget i sten. På hundred-årsdagen for slaget på Dybbøl blev der i Vallensved kirke afsløret en mindetavle over de faldne fra sognet. Det drejede sig kun om to, og de var begge født i Kyse, Lars Jensen, der havde stået ved 3. regiment, og så Hans Hansen, der som nævnt faldt den 22. februar og *ikke* som anført på mindetavlen den 22. juni. Der var på det tidspunkt våbenhvile og derfor heller ingen kamphandlinger i Sundeved.

Afsløringen af mindetavlen i Vallensved var imidlertid ikke ensbetydende med, at det tavshedens slør, der i så mange år havde hvilet over Hans Hansen og hans skæbne, også blev løftet. Der skulle gå endnu adskillige år hen, inden det omsider skete. I et sønderjysk julehefte,⁵⁾ der udkom sidst på året 1980, blev der trykt en artikel, »To kvinder«, skrevet af billedvæversken Gudrun Stuckert, Tønder, der i en smuk og bevægende skildring fortæller om sin oldemor og sin bedstemor og deres stræben efter at klare en tilværelse i arbejde og armod. Den første var, efter hvad Gudrun Stuckert beretter, gift med Hans Hansen fra Kyse, den anden var *deres* datter. Desværre indeholder artiklen, der hovedsagelig er skrevet på grundlag af slægtsoverleveringer, en del ikke helt

*Mindetavlen i Vallensved kirke,
afsløret den 18. april 1964.*

afklarede enkeltheder, så det måtte forekomme nødvendigt at iværksætte en nøjere efterforskning af Hans Hansens liv og færden, inden han drog i felten, og af hans familieforhold, både dem, han var vokset op i, og dem, han efter ovennævnte artikel at dømme var kommet ind i, inden en prøjsisk kugle gjorde ende på hans liv.

-- -- --

Hans Hansens far hed Hans Jensen og var søn af gårdfæster Jens Hansen, der døde i maj 1832. Ved folketællingen 1834 hedder det, at Hans Jensen bestyrede sin afdøde fars fæstegård. Han var dengang 25 år, men havde været gift i nogle år med Karen Sophie Nicolajsdatter, der var et par år ældre end han, og som var født i Tåstrup sogn ved Store Merløse, og de havde på det tidspunkt to drenge, Nicolaj og Jens, der var 3 og 1 år gamle. Senere overtog Hans Jensen fæstet efter sin far, men endte med at købe gården af Harrested fideikommisgods. I de følgende år voksede børneflokken støt, ni ialt blev det til, og af dem var Hans Hansen nummer 4. Han blev født den 31. december 1840 i Kyse og døbt

i Vallensved kirke den 28. februar 1841. Søndag efter påske i 1855, den 15. april, blev han konfirmeret og af sognepræsten Conrad Gottfred Buchholtz noteret for gode kundskaber og meget god opførsel.⁶) De kår, han voksede op under, var, så vidt det kan skønnes, ikke netop præget af yelstand. Formodentlig har Hans Jensen og hans kone haft rigeligt at se til med at skaffe føde og klæder til de mange børn, hvoraf dog kun de otte kom til skelsår og alder. Af disse otte var de syv drenge, og da det næppe har været muligt at skaffe dem alle mulighed for at drive landbrug, måtte de gå andre veje. Den næstyingste af brødrene, Lars, blev således skomager, og om Hans Hansen hedder det sig, at han lærte skræderhåndværket, men det har ikke været muligt at finde ud af, hvor han stod i lære, eller hvor han arbejdede som svend. Endnu i 1856 var han hjemme på gården,⁷) og det fremgår ikke af kirkebogens tilgangs- og afgangslister, som pastor Buchholtz har ført med megen omhu, at Hans Hansen skulle have forladt sit hjemsovn før 1863. Det er nok temmelig tvivlsomt, om han overhovedet *var* skræder. Ved folketællingen 1860 tjente den tyveårige Hans Hansen i Vallensved præstegård som kusk, og det kan næppe være andre end Hans Jensens Hans fra Kyse. Det siges udtrykkeligt, at han var født i Vallensved sogn. Ganske vist var der et par jævnaldrende karle af samme navn, som også var født i sognet, men den ene var tre år ældre og tjente i et nabosogn, den anden var 22 år gammel i 1860 og sad da og stampe i væven sammen med sin far, som også var væver.

I 1862 ses Hans Hansen opført på tillægslisten til lægdsrullen for Vallensved sogn. Han var samme år på session, hvor det blev bemærket, at han havde overliggende lilletæer. Den 30. april året efter blev han overflyttet til lægd nr. 91 i Præstø amt, Næstved købstad, en flytning, der bekræftes af Vallensved kirkebog, der i afgangslisten for 1863 oplyser følgende: Hans Hansen fra Kyse, 22 år gl., flyttede til Næstved, havde hidtil opholdt sig hjemme hos Hans Jensen.⁸)

I tilgangslisten til lægdsrullen for Næstved købstad 1863 blev Hans Hansen opført som nr.16. Han kaldes her Hans Jensens Hans, født i Kyse 1840, 65 $\frac{3}{4}$ tomme høj, og han var tilflyttet fra Sorø amts lægd 64. Også her anføres bemærkningen om hans overliggende lilletæer. Den 1. august samme år blev han udskrevet til infanterist trods de lidt deforme tæer, og den 30. september blev han rekrut, og hans rekrutnummer var 377. Efter godt to måneders rekruttid blev han den 2. september indkaldt til 18. bataillon, og af 2. kompagnis stambog fremgår det, at hans kom-

pagninummer var 441. Det anføres iøvrigt sammesteds, at han var fri-
mand (?) fra 11. oktober til 7. december 1863.9)

Allerede den 13. december marcherede 18. regiments 1. bataillon, hvortil 2. kompagni hørte, i nattens mulm og mørke af sted fra Sølv-
gades kaserne til banegården i København og kom i toget, som straks
afgik til Korsør, hvor to af marinens dampskibe lå rede til at føre mandska-
bet til Eckernförde, hvortil man dog først nåede den følgende dag. En tid
lå kompagniet i kvarter i Gettorf, men derfra gik turen ned mod Ejderen,
hvor den deling, Hans Hansen hørte til, blev indkvarteret på en herre-
gård, der hed Warleberg. Fjerde juledag marcherede kompagniet herfra
til herregården Lindau, men allerede nytårsaften blev det forlagt til
landsbyen Wittensee, hvorfra det gjorde forposttjeneste ved Holzsee.
Da krigen var en kendsgerning, trak hele regimentet sig tilbage over
Slien ved Mysunde, hvor det under prøjsernes angreb den 2. februar var
med til at forsvare skanserne. Ved den lejlighed faldt iøvrigt chefen for 2.
kompagni, kaptajn Schow. Senere kom så den besværlige march i slut
og glat føre over Flensborg til Dybbøl skanser, der blev besat af 18. regi-
ment, indtil hærens øvrige afdelinger var passeret og i god behold nået
frem til Sønderborg. Nogle dage senere blev regimentet afløst og trukket
over til Als, hvor 2. kompagni blev indkvarteret i Sebbelev ved Augu-
stenborg fjord. Den 19. februar gik turen så igen til Dybbøl og derfra

Stuehuset til gården i Kyse, hvor Hans Hansen blev født.

videre til feltvagten ved Bøffelkobbøl, hvor de fleste af Hans Hansens kammerater tre dage senere blev taget til fange, mens han selv satte livet til. Om hans deltagelse i krigshandlingerne anføres i stambogen for 18. regiments 2. kompagni kun, at han var savnet, og i lægdsrullen for Næstved købstad anføres ud for hans navn, at lægdet i et brev af 10. februar 1865 fra 18. bataillon havde fået meddelelse om, at Hans Hansen var savnet under feltslaget i 1864, og samme sted oplyses det, at han i 1867 overførtes til 22. bataillon, en tilføjelse, der viser, at de militære myndigheder endnu tre år efter krigen ikke fuldstændigt havde rede på, hvilken skæbne, der var overgået ham.

-- -- --

Det var formentlig omtrent ved den tid, da Hans Hansen flyttede til Næstved, at han havde lært den langelandske pige, Maren Christensen, at kende, ja, kan hændt, hun var den egentlige årsag til, at han forlod sit hjemsovn. Hvis hans forældre på det tidspunkt havde kendskab til forholdet, kan det meget vel tænkes, at de ikke var alt for glade for den forbindelse, for dels var hun 14 år ældre end Hans Hansen, og dels stod hun, set med den tids øjne, standsmæssigt under ham, for så vidt som han var gårdmandssøn, omend ikke af de mest velstående, mens hun stammede fra et langelandsk småkårs hjem. Hun var født den 9. oktober 1826 i Illebølle, Lindelse sogn, og ved hendes konfirmation 1841 i Fuglsbølle kirke nævnes hendes far, Christen Mortensen, som indsidder og skræder i Vesterby, så et ægteskab mellem hende og den sjællandske gårdmandssøn blev næppe anset for at være jævnbyrdigt. Men Hans Hansen holdt smukt fast ved sin veninde, og inden han drog i felten, sendte han hende et billede af sig selv i fuld uniform med den ene arm hvilende på et bord, hvor hans chakot meget dekorativt var anbragt.

Gift blev de imidlertid ikke, enten det nu skyldtes indkaldelsen og krigen, eller der på anden vis blev lagt dem hindringer i vejen. I hvert fald er der ingen vielse indført i nogen af de kirkebøger, hvor der skulle være mulighed for at finde den, og da ydermere de lønnings- og marchpenge, som Hans Hansen havde til gode fra sin tid som soldat, den 20. oktober 1864 gennem byfogeden i Næstved og herredsfogeden i Førsløv blev udbetalt til Hans Jensen i Kyse og ikke til Maren Christensen, ja, så måtte det være så godt som klarlagt, at giftermålet ikke var blevet til noget. 10) Sagen blev dog først helt klar, da et af Hans Hansens børnebørn meddelte, at hun slet ikke var sikker på, at hendes bedsteforældre overhovedet *havde* været gift, og samtidig fortalte, at det barn, der blev

Maren Christensen
fra Vesterby på Langeland,
f. 1826 - død 1900.

frugten af forbindelsen mellem bondesønnen fra Kyse og pigen fra Langeland, var født i Slagelse, i St. Mikkel's sogn. 11) Det fremgår da også af kirkebogen for dette sogn, at der den 29. februar 1864 blev født en lille pige, der den 16. maj, 2. pinsedag, samme år blev døbt i St. Mikkel's kirke, og som i dåben fik navnet Caroline Christine Hansen. Moderen til dette barn var en ugift pige, Maren Christensen, 38 år gammel, der som barnefader udlagde soldat og ungkarl Hans Hansen. Barnet var altså kommet til verden nøjagtig en uge efter, at faderen var faldet i krigen. Kirkebogen oplyser iøvrigt, at Maren Christensen uden skudsmål var kommet fra St. Peder. Det *kunne* være nabosognet i Slagelse, men der er jo også et Sct. Peders sogn i Næstved, hvor Hans Hansen jo opholdt sig fra 1. maj 1863, til han nogle måneder senere blev indkaldt, og formentlig har Maren Christensen også opholdt sig dèr. 12)

Det har ikke kunnet påvises, om Maren Christensen efter datterens fødsel prøvede at sætte sig i forbindelse med Hans Hansens familie, men hvis det var tilfældet, har det nok været forgæves. I hvert fald opgav hun

*Hans Hansens datter
Caroline Christine Hansen
som 18-årig.
Kjolen havde hun selv syet.*

ret hurtigt at søge sit udkomme på Sjælland og rejste i stedet hjem til Langeland, hvor hendes mor, der i flere år havde været enke, stadig levede. Ved folketællingen 1870 nævnes Caroline som plejedatter af Kirsten Clausdatter i Vesterby. I huset hos dem boede den nu 42-årige Maren Christensen, men det fremgår ikke af folketællingslisten, at det var mor, datter og datterdatter, der boede sammen.13)

I april 1878 blev Caroline Hansen konfirmeret i Fuglsbølle kirke med god kundskab og meget god opførsel, og ved sit bryllup den 20. november 1887 med Johan Nielsen Christensen fra Snaremosse nævnes hun som sypige. Hun havde da også i nogle år syet for døtrene på Snaremossegård, en større gård i Fuglsbølle sogn. Efter sit giftermål tog hun sig kønt af sin mor, der boede hos datteren og svigersønnen de sidste år, hun levede. Maren Christensen døde i Kragholm, Skrøbelev sogn, den 14. januar 1900, men måtte gå i sin grav uden nogen som helst viden om, hvor hendes datters far var begravet.14)

Og der skulle gå både år og dag hen, inden datteren selv fik rede på det. Det skete først ved genforeningen i 1920, da *hendes* datter og svigersøn under et besøg i Sønderjylland på Dybbøl købte et postkort med billedet af en soldatergrav, hvor navnet Hans Hansen fra Kyse tydeligt stod at læse på stenen. Der blev naturligvis stor opstandelse i familien, der nu omsider fik vished for, at den så stærkt savnede far og bedstefar ikke lå begravet i en af de store fællesgrave, men var stedt til hvile i den lille kønne have ved Bøffelkobbøl. Til trods for, at stedet nu var kendt, skulle der dog gå adskillige år hen, inden Caroline Christensen oplevede at se sin fars grav.15)

Derimod opnåede hun aldrig at komme i forbindelse med sine sjællandske slægtninge, der – tilsyneladende helt bevidst – byggede en mur af tavshed og fortielse op omkring den faldne søn og broder, således at »miséren« i det store og hele kunne holdes inden for familiens kreds, bortset fra, at enkelte nære naboer naturligvis ikke kunne være uvidende om, hvordan det forholdt sig.16)

Mange år senere fortalte en broderdatter af Hans Hansen, at når der gennem årene ikke var blevet talt så meget om hendes farbroder, så var årsagen ene og alene den, at han omtrent på samme tid, som han faldt for fædrelandet, var blevet far til et barn, født uden for ægteskab.17)

-- -- --

Da krigen i 1864 var forbi, kom det daglige liv i Kyse atter ind i sin vante gænge, selv om der endnu var nogle eftervirkninger at spore. Det vakte jo nok *nogen* opstandelse, da 4. regiment i begyndelsen af august blev overført fra Fyn til Sjælland, og 2. kompagni blev indkvarteret i Kyse. Det drejede sig om næsten 300 mand, 4 officerer, 16 underofficerer og 275 menige, hvortil kom 5 heste, så der var megen uro og røre i den lille by. Hver dag blev der udbetalt ialt 5 rdl. 17⁹/₂₀ skilling til kvarterværterne, men efter nogle dages forløb blev regimentet forlagt til egen omkring Præstø.

Også i Hans Jensens gård gik livet videre. Af børnene var kun den ældste søn, Nicolaj, blevet gift. Han og hans kone boede på en mindre ejendom med 10 tdr. land, beliggende mellem Lerbæk Huse og vejen, der fra Næstved-Slagelse landevej fører ud til Kyse overdrev. Han omtales da også ved folketællingen 1870 som boelsmand. I årene fra 1866 til 1874 fik han og hans hustru tre børn, en søn og to døtre. Men netop det år, da den mindste af pigerne blev født, i sommeren 1874, skete der noget, som var med til at slå dagligdagen i stykker for familien. Den 10.

august døde husfaderen Hans Jensen, og det kan af en anmærkning i kirkebogen ses, at han selv havde forårsaget sin død. Samme dag blev dødsfaldet anmeldt for skifteretten, og enken, Karen Sofie Nicolajsdatter, fik tilladelse til at hensidde i uskiftet bo. Hun var dog ikke selv i stand til at drive gården, men den ældste søn, der jo boede så nær, bestyrede den, så længe hun levede, og havde forkøbsret til gården, som hans far i sin tid havde købt for en pengesum af 5700 rdl. Den havde et hartkorn af 5 tdr. 5 skpr. 3 fdk. 2½ alb. og svarede i årlig gammelskat 50 rdl 28 sk.

På gården hvilede en årlig arvefæsteafgift til Harrested fideikommisgods på 20 tdr. 7 skpr. 3⅓ fdk. byg, som blev betalt efter hvert års kapitelstakst, og for denne afgift havde fideikommis'et en fortrinlig prioritet for to års restance samt en rekognition (afgift), som skulle falde ved ejerskifte, og som androg 5 tdr. byg pr. tønde hartkorn at betale efter gældende kapitelstakst. Pantegælden til Harrested fideikommisgods, der ialt androg 3475 rdl., var sikret med en første prioritets panteret i ejendommen næst efter arvefæsteafgiften og det, der skulle udredes ved et muligt ejerskifte. Hertil kom, at jagtretten på ejendommens jorder var overdraget til besidderen af Harrested fideikommisgods.

Alle disse oplysninger om gården blev givet i en deklaration af 11. december 1874, som fem dage senere blev fremlagt i skifteretten, og hvori samtlige myndige arvinger efter Hans Jensen i Kyse gav til kende, at de intet havde at indvende imod, at deres mor forblev hensiddende i uskiftet bo. Denne deklaration blev den 13. januar 1875 læst inden Øster Flakkebjerg herredsret og indført i skøde- og pantebogen. Den ældste søn, Nicolaj Hansen, havde som nævnt forkøbsret til gården, og i de nærmest følgende år betalte han sine søskende, hvad de kunne tilkomme i arv, efterhånden som han var i stand til at udrede pengene, og de kvitterede straks ved at afstå fra al videre arv efter deres forældre.18)

Hans Hansens søskende havde i nogle år deres mor boende i deres fødegård, men siden flyttede hun til Hårslev, hvor hendes eneste datter, Karen Marie, havde fået sit hjem, efter at hun var blevet gift med husmand Henrik Andersen, og her døde Karen Sofie Nicolajsdatter den 9. september 1896. Hun blev ført til Vallensved, hvor hun den 17. september blev begravet. Sognepræsten, P. Chr. Zahle, der iøvrigt samme år tog sin afsked, noterede i kirkebogen, at hun ved sin død var 89 år gammel, og at hun var datter af Nicolaj Larsen og hustru Maren Kirstine i Bonderup.19)

Dagen efter, at hun var død, anmeldte svigersønnen Henrik Andersen

for Holsteinborg birks skifteret, at hans svigermor, som i nogle år havde boet hos ham og hans kone i Hårslev, nu var afgået ved døden. Han oplyste endvidere, at hun havde nydt aftægt fra sin søn, gårdmand Nicolaj Hansen i Kyse, der også havde bekostet begravelsen, eftersom hun intet havde at efterlade sig.

Henrik Andersens oplysninger stemte imidlertid ikke helt overens med virkeligheden. Fem dage senere, den 15. september, mødte sagfører Jacob Petersen fra Næstved op i skifteretten og meddelte, at det måtte bero på en misforståelse, når husmand Henrik Andersen fra Hårslev havde oplyst, at Karen Sofie Nicolajsdatter intet efterlod sig. Ganske vist havde hendes søn, Nicolaj Hansen, vel faktisk i 20 år besiddet afdødes gård ved Kyse, men gården tilhørte rettelig hans mor ifølge skifteattesten, der blev læst for Øster Flakkebjerg herredsret den 13. januar 1875. Hendes eneste arving var dog Nicolaj Hansen, idet hans medarvinger var betalt ud og derefter havde givet afkald på at arve. Som bevis herpå indleverede sagføreren en skrivelse af 12. september fra Nicolaj Hansen, bilagt fem arveafkald og ovennævnte skifteretsattest samt en begæring om at overtage boet efter Karen Sofie Nicolajsdatter, som i mere end 20 år havde hensiddet i uskiftet bo efter sin forlængst afdøde ægtefælle, Hans Jensen i Kyse. Denne begæring blev taget til følge, og Nicolaj Hansen, der i brevet havde underskrevet sig gårdbestyrer, kunne derefter uden skifterettens mellemkomst overtage boet efter sine forældre og for fremtiden underskrive sig gårdejer.

I sit brev til skifteretten oplyste han iøvrigt, at hans forældre havde haft ialt ni børn, og at han selv var den ældste. Af de andre børn var Christian Hansen småkører (formentlig en slags vognmand) i Næstved, Lars Hansen var skomager og boede i Kyse, Jens Hansen var parcellist i Holløse, men havde tidligere haft en mindre ejendom i Kyse overdrev, Niels Hansen var vognmand i Næstved, mens Karen Marie som nævnt var bosat i Hårslev og gift med Henrik Ludvig Andersen. Tre af børnene var ikke mere i live. Peder Hansen var afgået ved døden i 1876 uden at efterlade sig livsarvinger, en datter Elisabeth var død for næsten 50 år siden, kun et halvt år gammel, og endelig var Hans Hansen faldet i krigen 1864, ugift og i en alder af knap 24 år.²⁰

Efter Nicolaj Hansens død blev gården i Kyse overtaget af hans søn, Peder Hansen, der var født den 1. april 1868. Han var ugift, men havde sin to år ældre søster Hansine i huset hos sig. Den yngste søster Sofie, boede på Kyse mark og var gift med Martin Hansen, der i en årrække

havde været formand for Vallensved sogneråd, men da han døde i 1930, blev gården solgt, og hans enke flyttede ind hos broderen og søsteren i Kyse. Sofie Hansen var som nævnt den yngste af Nicolaj Hansens børn, men også den, der levede længst. Da hendes broder var død, blev gården, der i mindst fem slægtled havde været i samme families besiddelse, først som fæste og siden som selveje, solgt og nogle år senere af den nye ejer flyttet uden for byen. Udlængerne, der var meget gamle, blev revet ned, så kun stuehuset og et lille udhus stod tilbage, men også disse rester af den gamle gård er nu borte.

Nytårsaften 1976, på Hans Hansens fødselsdag, gik det gamle stuehus op i luer, og dermed var så det sidste synlige minde om ham og hans slægt for stedse forsvundet fra Kyse. Men som Hans Hansens navn står hugget i sten, i hans hjemmogns kirke og på stedet, hvor han faldt, således vil det leve videre i hans hidtil ukendte efterslægt.

HENVISNINGER:

1) Henrik Steffens Helms: Livserindringer 1912, s.160-63. – 2) Hector Boeck: Danske mindesmærker og krigergrave 1940, s.104-10. – 3) Th. Kaufmann: I fjendevold 1963, s. 87-93. – 4) Jørgen Falk Rønne: De vog dem - 1914, s. 9-24. – 5) Margretheheftet 1980, s. 21-23. – 6) Vallensved kirkebog. – 7) Lægdsrulle Vallensved 1865. – 8) Lægdsrulle Vallensved 1862 og Vallensved kirkebog. – 9) Tilgangsliste til lægdsrulle for Næstved købstad 1863 og stambog for 18. bataillons 2. kompagni. – 10) Afregningsbøger, kvitteringer m.v. fra krigen 1864. – 11) Ifølge oplysning fra fru Anna Jensen, Nyborg. – 12) Slagelse St. Mikkel's kirkebog 1861-72, s.155. – 13) Folketælling for Fuglsbølle sogn 1870. – 14) Skrøbelev kirkebog. – 15) Margretheheftet 1980, s. 21-23. – 16) Meddelt af fru Karen Sofie Clausen, Kyse. – 17) Meddelt af fru Karen Birk Pedersen, Udby, Tuse Næs. – 18) Skifteprotokol for Øster Flakkebjerg herred 1866-81 og skøde- og panteprotokol sammesteds 1872-75, pag. 680, samt skifteprotokol for Holsteinborg birk 1894-98, pag. 375-86. – 19) Vallensved kirkebog. – 20) Skifteprotokol for Holsteinsborg birk 1894-98, pag. 375-86.

Koleraen i Vestsjælland 1857

Af Erik Nielsen

Tidligere tiders koleraepidemier har ramt Vestsjælland som andre dele af verden.

I Korsør fik man en forskrækkelse i 1850, idet der var 2 dødsfald i byen, hvoraf i alt fald det ene var forårsaget af kolera, men det blev ikke til mere, og da København i 1853 havde den alvorlige epidemi, som på 4 måneder krævede 4.700 menneskeliv, var Korsør en af de byer, som gik helt fri, så man følte sig nogenlunde tryg.1)

Så kom 1857. Det blev et frygteligt år. Hamborg var tit hjemsted for koleraepidemier, og i sommeren 1857 bredte koleraen sig herfra til Holsten, hvor det blev særlig galt i Glückstadt.2)

Holsten var endnu forbundet med Danmark. Der var daglig dampskibsforbindelse mellem Korsør og Kiel, og soldater fra hertugdømmerne, som skulle hjem til Sjælland, kunne passere denne vej.

Nu var der fare på færde i Korsør.

I toldbodvaghuset på sydsiden af indløbet til havnen indrettede man et receptionslokale for patienter, og man traf aftale med et par vågekoner, så de kunne være rede, om der blev behov for det.

Lægerne var dengang uenige om, hvorvidt sygdommen bredte sig ved smitte eller opstod, når der var betingelser for det, men alligevel blev alle ankomne skibe, især postdamperen fra Kiel, underkastet nøje lægefattersyn.1)

Alle forholdsregler var imidlertid unyttige. 22. august fik man første varsel om, at ulykken var på vej. Byens 3 læger udsendte en meddelelse om, at en kone i et banevogterhus uden for byen var død. Der var symptomer på asiatisk kolera, men der var kun det ene tilfælde, og lægerne ville gerne forebygge falske og overdrevne rygter. Samtidig opfordrede de alle til at drage omsorg for renlighed og til at søge læge snarest, hvis de led af brækning og diarré.4)

Skolen i Slottensgade, Korsør, brugt som lazaret.

Få dage senere kunne aviserne bringe nærmere oplysninger om den alvorlige epidemi i Glückstadt, idet krigsministeriet havde modtaget besked om, at der i jægerkorpset, som var garnisoneret her, til nu var døde 12 menige og 2 underofficerer. Også i byen hærgede sygdommen og krævede sine ofre. 5)

24/8 kom en soldat herfra til Korsør. Han var hjempermitteret og på vej til sine forældre i København. Han havde diarré ved afrejsen, men tav om det af frygt for, at det skulle blive nægtet ham at tage hjem. 1)

Under rejsen tog sygdommen til, og da han blev bragt i land fra skibet, var han halvdød. Han blev anbragt i den kolerastue, man havde indrettet, og de 2 vågekoner skulle tage sig af ham.

Efter lægernes udsagn var patienten i bedring, og der var ikke andre tilfælde i byen. Patienten blev senere helbredt, men en af vågekonerne følte sig syg og måtte indlægges 30. august.

Da lægen ikke mente, at det var kolera, hun led af, ville han ikke indlægge hende i kolerastuen, som var inficeret, og derfor indlagde han hende i byens eneste sygestue, som var i fattighuset. Det lå på pladsen syd for kirken.

Næste morgen var det imidlertid klart, at hun led af kolera, så hun blev overført til kolerastuen og blev senere helbredt.

Den syge vågekones ophold på fattighuset havde kun været kortvarigt, men samme dag, som hun blev overført til kolerastuen, fik hun følge af 2 fattiglemmer, der havde opholdt sig i stuen ved siden af sygestuen i fattighuset, og af en kone fra det urenlige og overfyldte hus, som vågekonen boede i.1)

Fra nu af bredte sygdommen sig fra fattighuset og videre ud i byen.

Byens læger havde allerede 22/8 udsendt deres opfordring til befolkningen, og samme dag havde byens konstituerede borgmester og politimester N. Sylow udsendt en bekendtgørelse, der indskærpede, at rendestene skulle holdes oprensede. Stinkende mudderpøle skulle fjernes, og det var forbudt at sælge fordærvede fødevarer og umoden frugt.4)

Den sidste bekendtgørelse var i avisen hver dag i de følgende måneder, og efterhånden blev forbudene mere omfattende. Fra 3/9 var al handel med frugt forbudt, og fra 7/9 var det gæstgivere og værtshusholdere forbudt at have siddende gæster efter kl. 9 om aftenen. De, som overtrådte bestemmelserne, ville blive klækkeligt mulkerede. (Korsør var og er en by med mange rejsende, og antallet af værtshuse var ualmindelig stort, nemlig 1 for hver 100 indbyggere).

14/9 kom der påbud om jævnligt at rense latinerne og 3 gange daglig hælde grøn vitriol opløst i vand deri. Hertil kom forbud mod at holde svin nærmere end 50 alen fra nærmeste beboelse.

Foranstaltningerne hjalp dog ikke. Dag for dag blev flere og flere angrebet og døde.

Byen havde 3 læger. Stadslæge Hansen var op i årene og svagelig, så arbejdet hvilede på de to yngre læger Vilhelmsen og Holst, men snart kunne de slet ikke overkomme arbejdet og fik hjælp af to læger fra Almindeligt Hospital i København: J. P. Poulsen og F. Vilster. Nogle dage senere kom lægerne Hagen og Birkerød til. Den sidste fik ansættelse i Korsør landsogn.4) 2)

De syge blev i deres hjem, om det lod sig gøre. Vanskeligere tilfælde krævede indlæggelse, og under ledelse af den konstituerede borgmester og politimester Sylows ledelse fik man snart indrettet et lazaret på 46 senge i betalingsskolen i Slottensgade. Takket være jernbaneforbindelsen med København var det fuldt monteret på 3 dage og blev betjent af byens læger og uddannede sygeplejersker fra København. Med sine 6 store og velventilerede rum fungerede det godt.1) 2)

Hvad man end gjorde, så formåede man dog ikke at standse sygdom-

men. 5/9 var 7 døde, 2 dage efter 13. Dagene 11/9-17/9 var de værste af alle. I disse dage blev 149 angrebet, og 105 døde.1)

Byen havde kun 2.236 indbyggere. Tallene var enorme for den lille by. Man kendte hinanden. Stadig så man på gaden vognen, som kørte ligene til kirkegården, og man så portørerne, som i lukkede bærestole transportererede de syge til lazarettet.2)

Det blev umuligt at yde hjælp til alle. Mange blev grebet af panik og forlod deres nærmeste. Der var patienter, der døde ene og forlode uden anden hjælp end den, lægen kunne yde under sine besøg.

Borgmester og læger arbejdede ihærdigt. Folk blev flyttet fra de værste boliger til bedre forhold. Fra 1/9 til 6/9 blev 25 familier flyttet til den østlige ende af Algade, som var den sundeste del af byen.1)

Her indrettede man boliger til dem i 2 store gårde. Alligevel måtte 13 personer herfra på hospitalet.

Byen fik så store vanskeligheder med at skaffe penge til dækning af de store udgifter, som fulgte med koleraen, at borgmesteren henvendte sig til indenrigsministeriet for at få anvisning på 3.000 rigsdaler fra amtstuen, men mod forventning fik han afslag.4)

Det skal have bevirket, at portørerne nægtede at gå i tjeneste, før de fik deres løn udbetalt, men det lykkedes borgmesteren at få dem i arbejde igen. Det var også nødvendigt. Der var 14 portører. De bar de syge til lazarettet, bragte ligene til lighuset og rengjorde de smittedes boliger. 1)4)

4 af portørerne blev selv angrebet og døde.

Borgmesteren havde meget at tage sig af. 12/9 udsendte han en opfordring til folk om at låne ham »simple sengesteder, der passer til lazaretsenge.«

Der kom nye restriktioner. Heste- og kvægmarkedet blev udsat.4)

11/9 indviede man en ny del af kirkegården, nord for kapellet. Det lykkedes at få kister til alle de døde, men kisterne blev sat ned i lange grave, somme tider i 2 lag.3)

Alligevel var der nogle, som ikke tog det alvorligt nok. Politimesteren truede i en annonce med »en betydelig straf« til de personer, som flyttede ind igen i de boliger, der var blevet rømmet på grund af smitte.4)

Midt i elendigheden kunne man glæde sig over hjælpsomhed. Etatsråd Suhr tilbød at låne kommunen de penge, som indenrigsministeren havde nægtet, og der blev dannet en komité med det formål at hjælpe de nødstedte.5)

Henved 50 børn havde mistet deres forældre, og man fik oprettet et

Algade 14, Korsør, bagbygninger. Ejendommen blev brugt til indkvartering af folk, der blev flyttet fra deres boliger.

asyl for dem. Det krævede mange penge, og man bad om hjælp, også fra Slagelse, hvor kommunalbestyrelsen varmt anbefalede det.5)

Samtidig var der ufred i byen. 17/9 indrykkede læge Vilhelmsen en annonce i Korsør Avis, hvor han på grund af »hensynsløs og uhøflig behandling« fra den konstituerede borgmesters side frasagde sig enhver andel i sundhedskommissionen og lægebehandling på »det såkaldte cholera comptoire«. Patienterne opfordredes til at opsøge ham på hans bopæl.4)

Også med apotekeren var der vanskeligheder. Han blev ellers rost fra lægeside, men »flere indvånere« skrev i en annonce »forlangt indrykket« i Korsør Avis, at der var så mange klager over apoteker Fohrbechs uefterrettelighed med ikke at have, hvad folk skulle bruge eller med ikke at udlevere den forlangte medicin, så de opfordrede ham til at tilsidesætte sin sukker-, te-, oste- og pølsehandel, så længe denne periode varede.

O. 20. september var det værste overstået. Der var færre koleratilfælde, og de var ikke så alvorlige. Ved udgangen af måneden havde 282 været angrebet, 189 var døde, 81 helbredte og 13 stadig under behandling.4)

Sidste tilfælde var 8. oktober. Dermed nåede man op på 294 angrebne og 201 døde.1)

Livet begyndte at gå sin normale gang igen. Ifølge annonce kunne friskolens børn begynde skolegangen 12/10, og man håbede, at betalingskolens børn kunne begynde 26/10. Den sidste havde jo været brugt som lazaret.

Forbudet mod handel med frugt blev hævet 24/10, og værtshusene måtte igen holde åbent til kl. 10. Annoncerne om renligholdelse hørte op, men det var endnu forbudt at slagte i byen, og flytning var også stadig under kontrol.4)

I alt havde 294 i Korsør været angrebet af koleraen. De udgjorde 13,1% af byens 2.236 indbyggere. De 201, der døde, udgjorde 9%.1)

Bortset fra Øverød ved København, der havde kolera i 1853 og var ramt forholdsvis lige så hårdt som Korsør, er der næppe noget sted i Europa, hvor sygdommen har hærget som i Korsør. I de italienske byer var det »kun« 8% af befolkningen, der blev ramt, og i København »kun« 5%.

Når det gik så galt i Korsør, er der flere årsager. Byen var gennemfartsby med mange rejsende.

På grund af jernbanebyggeriet var mange arbejdere flyttet dertil. Der var overbefolkning, og mange af de dårligst stillede boede på lofter eller i alt for dårlige sidehuse.

De sanitære forhold var slette. Byen ligger på et lavt terræn med dårligt afløb. Overfladevand kunne løbe ned i mange brønde, og når toiletet kun var en kule i jorden og måske endda som visse steder i Fiskergade i umiddelbar nærhed af brønden, måtte det gå galt. Hertil kom, at husejeren selv skulle sørge for renovationen, og han kunne hælde natrenovationen i møddingen eller grave den ned i haven. 1) 2)

Ved næsten alle huse var der svinestier, og fra byens 5 slagtehus blev indvolde og blod m.m. af slagtede dyr kastet på møddingen, hvor de svin, man holdt i forbindelse med slagtehusene, kunne æde, hvad de havde lyst til.

Den personlige renlighed var ringe. Der var ingen offentlig badeanstalt, og der var kvinder blandt de fattige, som aldrig fik bad.

Maden derimod var ikke så dårlig. Jernbanens anlæg havde gjort det muligt at få arbejde for enhver, som ville have det, og lønnen var steget til 4-6 mark om dagen.

Læge Holst vandt anerkendelse for den måde, hvorpå han havde gjort arbejdet under epidemien. Han skrev doktordisputats om det. Han var overbevist om, at sygdommen bredte sig ved smitte, og han påviste,

hvordan sygdommen havde hærgnet mest i de fattige og snavsede kvarterer.

Værst gik det ud over fattighuset, men særlig galt var det også i Fiskergade og Baggade, hvor forholdene var værre end de fleste andre steder. 1)

Korsør Avis nævnedes matr. nr. 17, 18 og 19 som særligt grelle. »Utætte Locummer, der udbreder en forfærdelig Stank. Svinestier tæt op til Beboernes Lejligheder, en Brønd med et Par Alen Mudder, hvilken, da den, såvidt vi vide, ogsaa bruges som Skarnbøtte, udbreder en Stank, der i Forbindelse med det øvriges Uddunstninger, nok skal bringe Kolera. Som den Gaard saaledes er mange Gaarde her i Byen.« 4)

Derimod var der ikke et eneste tilfælde under hele sygdomsperioden omkring jernbanestationen eller hotellet (nu Rasmusens Sønners kontor).

Antallet af kolerasmittede har måske været endnu højere end det tal, læge Holst nåede frem til.

Kirsten Borg, Korsør, har ved at sammenligne korsoranere døde af kolera 1857 med folketællingen for Korsør 1845 opdaget, at 750 af de 201 døde er flyttet til byen eller født efter 1845.

Dette sammen med det forhold, at der efter de to koleradødsfald i 1850 var usædvanlig mange tilfælde af diarré og kolerine i de varme sommermåneder, giver Kirsten Borg anledning til at formode, at det var mange flere end de opgivne 294 af byens beboere, som havde smitten i sig, men de havde den i så mild en grad, at de er registreret som havende diarré eller kolerine. Sygdomstilfældene forekom fortrinsvis i de lavestliggende gader, hvor grundvandet stod højt, og hvor brønde og latriner i de små gårde lå lige op ad hinanden. De beboere, der havde boet længst i kvarteret, kan have været »vaccineret« mod kolera gennem drikkevandet, der i Korsør er berygtet for sin elendighed. Det var derfor fortrinsvis de sidst ankomne, der ikke havde oparbejdet nogen immunitet, der døde af kolera 1857.

-- --

Der blev samlet mange penge til de så hårdt ramte i Korsør og naboer. I slutningen af september havde en komité indsamlet 7.230 rdl. Indsamlingen fortsatte, og fotograf Alstrup i København meddelte i annonce, at han i den sidste uge af september ville »aftage portrætter«. Pengene ville blive sendt til de kolerabefængte i Korsør. 4) 5)

Aviserne beskæftigede sig meget med sygdommen. Kolerabakterien var ikke fundet endnu, og man havde mange råd at bringe.

Man skulle undgå »sværtfordøjelige næringsstoffer, fremfor alt agurker, meloner, sure især umodne frugter, dårligt øl . . .« Andre fik sygdommen »ved forkølelse, overanstrengelse og nattevågen, atter andre af skræk, heftige sindsbevægelser som stærk vrede og ærgrelse.«5)

Man fik også andre råd. Man skulle undgå berøring af kolerasyge, deres udtømmelser og lig.

Man skulle holde sig til sin sædvanlige kost og undgå alt, hvad der kunne fremkalde diarré. Endvidere skulle man undgå våde fødder, for forkølelse var farlig, men et uldent mavebælte var godt, også om natten.5)

Fra Korsør bredte epidemien sig til Frølunde, Svendstrup, Halseby og Hulby. 42 blev angrebet, 27 af dem døde.1)

Det begyndte med, at en pige, der havde tjent i Korsør, kom hjem til Svendstrup og smittede sine forældre. Alle tre døde.

På lignende måde gik det i de andre landsbyer. Det blev særlig galt på teglværket på Frølunde mark. Arbejderne var urenlige, og de havde været sammenstuede i alt for små sovekamre. 2 af dem døde. 7 var angrebet. Flere af arbejderne var tyskere.1) 4)

I fattighuset i Frølunde krævede epidemien 5 liv, og blandt fattighusets naboer ligeledes 5. Forholdene i fattighuset havde ellers ikke været uforsvarlige.

Hulby havde været forskånet til 30/9. Den dag havde en husmand været i Korsør. Han var syg, da han kom hjem, og døde 12 timer senere. Hans kone døde et par dage senere.

De forældreløse børn var syge. En væver tog sig af dem. Det fik til følge, at væveren selv blev syg, men han overlevede.

Det sidste tilfælde i Korsørs omegn forekom 13/10.1)

Skrækken for sygdommen var alle steder. I Slagelse udsendte man en bekendtgørelse svarende til den, man havde i Korsør. Man påbød renlighed overalt, møddinger i gårdene skulle fjernes, fattiges boliger skulle holdes i stand ved kalkning osv.5)

Det hjalp dog ikke. Midt i september døde en ældre kone af kolera. Derefter døde en dreng, som boede i nærheden. Flere blev syge.

De huse, hvor de syge havde boet, blev evakueret, og man håbede at slippe med, hvad der hidtil var sket, men 18/9 var sygdommen i et hus i Stenstuegade. Den syge var et barn, hvis fader arbejdede på Halskov og havde været hjemme på besøg. I samme hus blev 3 andre personer angrebet.

Ved milde gaver havde man fået opført et sygehus uden for byen. I løbet af 3 dage var 6 patienter flyttet herud.

I nogle dage havde man fred. Det varede til 30/9, da 5 personer i Uldspinderigården i Bjergbygade blev angrebet. Hertil kom 2 uden for Nyport. Af disse døde alle undtagen 1. I nabogården døde 3.

5/10 blev en dreng i Løvegade syg. Han var formodentlig blevet smittet i Uldspinderigården. Til dato var samme sted 5 personer angrebet.5)

Nu var der kun få flere tilfælde, og Slagelse slap billigere end Korsør, nemlig med 40 angrebne og 27 døde.

I Skælskør og nærmeste omegn krævede sygdommen 25 døds ofre. Epidemien begyndte i september og sluttede i november.2)

Skælskør sogns kirkebog angiver kun »død af Cholera« ud for 5 af mandkøn og 5 af kvindeskøn.

Den første døde 23/9, og den sidste 9/10. Ældste offer var en sømand på 72 år, den yngste en dreng 7 dage gammel. En anden dreng var 11 dage gammel.

Den ældste af kvinderne var et almisselem på 62 år, de andre kvinder var henholdsvis 58, 48, 32 og 22 år. En arbejdsmand blev 34 år, og en skræddermester 55.

5 af de døde blev begravet i fattigjord, 4 i mellemste jord, og kun 1 i

Gammeltorv, Skælskør, med den gamle bybrønd.

bedste jord. Ser man på andre begravelser i Skælskør i 1857, finder man, at det kun er ganske få, der bliver begravet i fattigjord. Det ser ud til, at det her som andre steder er de fattige, der er mest udsatte for kolera.

Begravelserne af koleraens ofre skete samme dag som dødsfaldet i 2 tilfælde, efter 1 dag i 3 tilfælde, efter 2 dage i 3 tilfælde, og endelig blev 1 begravet efter 3 dage, og 1 efter 4 dage. Ellers ventede man gerne 4-5 dage.

Frederik Christian Krebs var distriktslæge i Skælskør. Han drog omsorg for, at der blev oprettet lazaret i en ny fattiggård og, at fattige folk blev flyttet fra de inficerede huse og blev bospist.²⁾

Det, der medvirkede til, at han blev en kendt person, var, at han anstillede en undersøgelse, der viste, at alle, der fik kolera, havde fået vand fra vandposten på Gammeltorv.⁶⁾

I modsætning til læge Holst mente han, at sygdommen opstod spontant, afhængig af de sanitære forhold, og han mente, at der var sammenhæng mellem kirkegårdens beliggenhed og sygdommens forekomst.²⁾

Hans undersøgelser i Skælskør sammen med hans social-økonomiske arbejde medvirkede til, at han blev medlem af Videnskabernes Selskab i Paris og æresdoktor ved Københavns Universitets 400 års fest.⁶⁾

Til slut lidt mere om distriktslæge Krebs, hvis navn blev knyttet til koleraepidemien.

Han blev født i København i 1814. 1855 kom han til Skælskør fra Læsø, hvor han havde været distriktslæge siden 1847.⁷⁾

Han havde en stor praksis i Skælskør og omegn, og den kunne være hård at passe, især når turen en vinterdag gik til Stignæs i hestevogn og så fortsatte i åben båd til Agersø eller Omø.⁶⁾

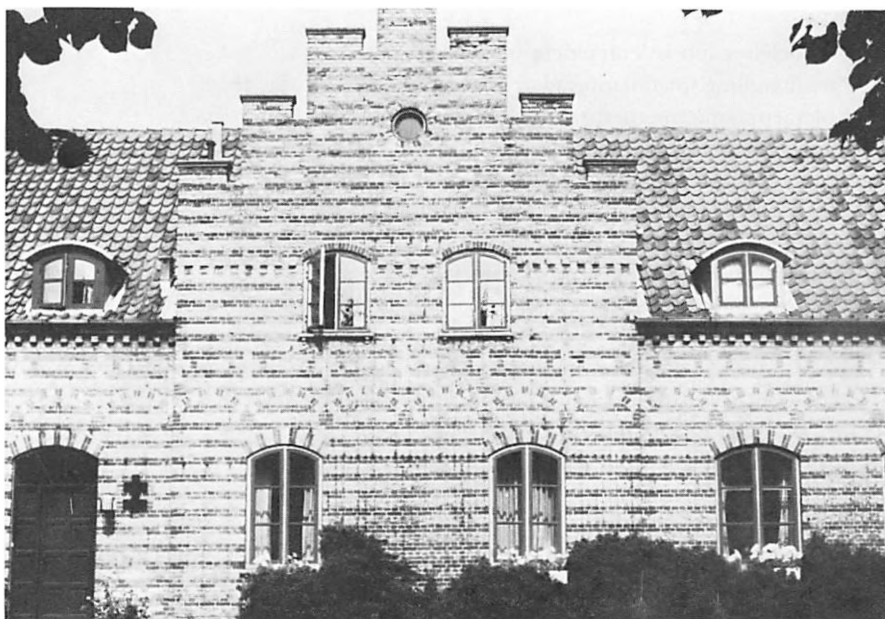
Alligevel var han stærkt optaget af tidens spørgsmål og tog del i tidens debat.

Han var medlem af arbejderkommissionen af 1875 og gik her ind for tvungne mester- og svendeprøver, oprettelse af arbejdsretter samt tvungen syge- og alderdomsforsorg. Han fandt, at udgiften til arbejderklassens underhold i alderdommen burde påhvile arbejdsgiverne.⁸⁾

Desuden beskæftigede han sig med fattigvæsenets ordning, skole-spørgsmål m.m.⁹⁾

Hans bolig står endnu, Skovvej nr. 6. Den er tegnet af Gottlieb Bindesbøll og er et af de mere særprægede huse i byen.⁶⁾

Husets særpræg skyldes familiens tilknytning til St. Croix. Krebs selv havde arbejdet som skibslæge på togter til Vestindien, og hans kone var

Skovvej 6, Skælshor, læge Krebses bolig.

født på St. Croix. Huset har store fløjdøre ud mod noret, så vinden kunne forfriske stuerne, som passaten kunne gøre det på St. Croix.

Den mest kendte person, der kom i hjemmet, var H. C. Andersen. Det skete under besøg på egnens herregårde, at han fik tandpine, og så stillede han hos dr. Krebs med bind om hovedet. Det var ikke let for fru Krebs, når han jamrende vandrede frem og tilbage i stuen og ventede på at få den syge tand trukket ud.

Når så det var overstået, var han tilfreds igen, og ved en sådan lejlighed sagde han til to af de små døtre i huset: »Nu skal jeg skrive et rigtigt eventyr til jer, og deri skal personerne have de samme navne som I, Anna og Johanne.«

Eventyret blev »Vinden fortæller om Valdemar Då og hans døtre«, og H. C. Andersen kom og læste eventyret op for familien.⁶⁾

Huset står endnu, men den gamle bybrønd på Gammeltorv, som var smittekilde under koleraen, er for længst fyldt til, men endnu nogle år efter 1960 kunne man se en sænkning i brolægningen, hvor den havde været. Så ændrede man vejbanen, og dermed er der ikke mere at se.

KILDER:

1. Meddelelser om koleraepidemien i 1857.
En afhandling for doktorgraden i medicin af Erik Holst. 1859.
2. Koleraepidemiene med særligt hensyn til Danmark.
Medicinsk-historisk forelæsninger holdte ved Københavns Universitet i september-oktober af prof. dr. Jul. Petersen. 1892.
3. Gennem Korsør. Udgivet af Korsør kommune 1975.
4. Korsør Avis august-september 1857.
5. Sorø Amtstidende august-november 1857.
6. Sorø Amtstidende. Kronik af professor Carl Krebs (om hans farfader F. C. Krebs) 14. oktober 1948.
7. Levnedbeskrivelse af de ved Københavns Universitets firehundredårs fest promoverede doktorer og licentiater. Meddelte af dem selv 1879 (F. C. Krebs).
8. Bricka. Biografisk Leksikon. F. C. Krebs.
9. Berlingske Tidense 17/6 1881. Nekrolog over F. C. Krebs.

Utrykt:

- 11 Skælskør sogns kirkebog 1857.

Jættestuen på Brandsbjerg ved Tjæreby

Af Klaus Ebbesen

Brandsbjerg er en langstrakt sandbanke i det sydvestlige Sjælland mellem Korsør Nor og den gamle landsby Tjæreby. Geologisk set er det vel en rest af en tunneldal, men bakken er som navnet antyder højt placeret i landskabet, og fra stedet skråner terrænet mod syd jævnt ned mod noret og Tårnborg kirke; mod nord går det ligeledes nedad, til Tjæreby.

Der ligger to oldtidshøje på bakken, den ene af disse er en jættestue fra bondestenalderen, eller ca. 3.200 f.v.t. Højen, der nu er fredet, er ca. 15 m i diameter og godt 2,5 m høj, men stærkt afgravet mod vest og nord. Her ses resterne af en jættestue, oprindeligt med et ovalt, VNV-ØSØ-orienteret gravkammer, og en NNØ-SSV-orienteret gang, som udgår næsten fra midten af kammerets NNØ-lige langside (fig. 1). Kammeret er åbent i VNV og her mangler mindst to endesten og en dæksten, ligesom den yderste del af gangen er fjernet. Tilbage står 11 sidesten af kammeret, nemlig 4 i den nordlige side, 2 i den østlige ende og 5 i sydsiden. De er 1,6-1,9 m høje og vender en glat side indad mod kammeret. Mellem sidestenen er lagt flade sten i en såkaldt »tørmurskonstruktion«. Nogle steder er disse dog fastholdt af moderne cement, indlagt ved J. Raklevs restaurering af kammeret i august 1941. Ovenpå sidestenen ligger nogle steder indtil 4 lag af større og mindre sten, de såkaldte mellemliggersten, som udjævner højdeforskelle på sidestenen og forøger kammerets højde. Tilbage af taget er to store dæksten i SSV. Kammeret er nu ca. 5 m langt og 1,5-2,0 m bredt, bredest midt på. Af gangen står endnu 6 sidesten, tre på hver side. De er noget lavere end kammerets sidesten, og ved indmundingen i kammeret ligger endnu en dæksten, hvorpå kammerets oprindeligt midterste dæksten hviler. Der er også tørmurskonstruktion mellem gangens sidesten og ved det inderste par sidesten, der skyder frem som en slags karmsten, skal ligge en ca.

8 cm høj tærskelsten på tværs af gangen. Gangen er ca. 1,1-1,3 m høj og 0,6-0,8 m bred.

Udgravningen

Oldtidsanlægget har ikke altid haft det udseende, som det har i dag. Indtil 1890 var jættestuen helt skjult af jordhøjen, men da man dette år gravede grus for tæt ved højen, styrtede dens nordlige og vestlige del i grusgraven sammen med kammerets to endesten i VNV-enden. Købmand Th. Berg i Slagelse fik derefter lodsejeren, sognerådsformand Jens Pedersens tilladelse til at undersøge jættestuen, hvad han gjorde i december 1890. Berg trængte ind i kammeret gennem den ved nedstyrtningen åbne vestlige ende og udgravede kammeret indtil midten af gangåbningen, eller i en længde af ca. 2,15 m. Han fandt her ca. 30 ske-

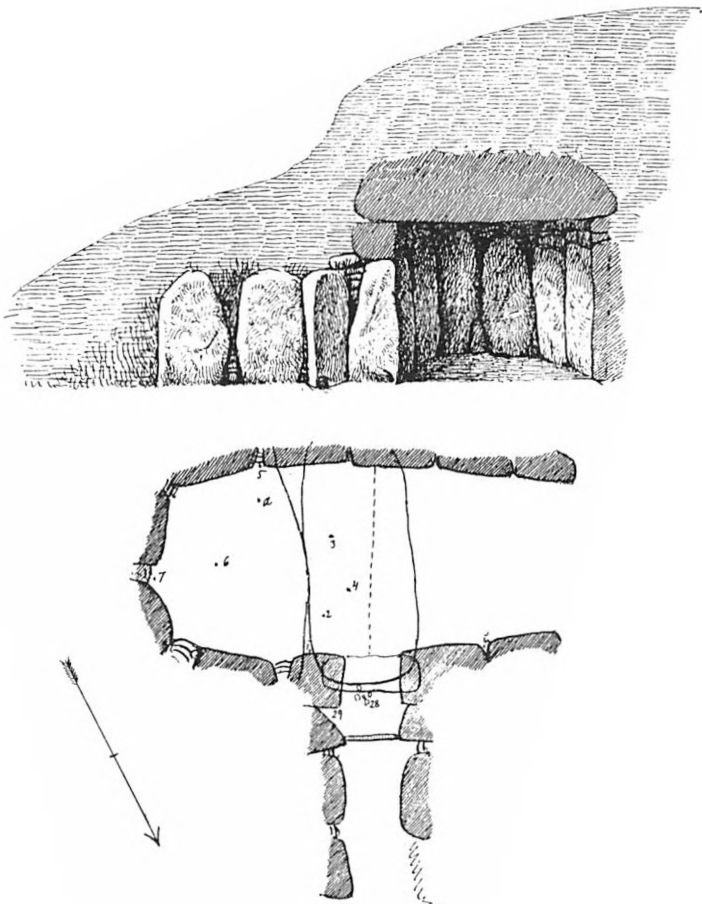

Fig. 1

letter, som han opfattede som siddende i to rækker langs kammerets sider, fem flintdolke, seks flintøkser, en mejsel, to ravperler, mange flækker og flækkeredskaber samt en mængde lerkarskår. I jorddyngen efter hans undersøgelser fandtes endvidere senere en skafthjulsøkse og en del lerkarskår, altsammen ting, som han havde overset.

Hofjægermester Oxholm, Tårnborg, og proprietær Bech, Krusesminde, fik imidlertid nys om sagen og underrettede amtmand E. Vedel i Sorø. Han havde gennem længere tid haft forbindelse med »Oldnordisk Museum« i København og er stadig kendt blandt arkæologer for et banebrydende værk om »Bornholms Oldtidsminder og Oldsager« fra 1886. Han tog kontakt til købmand Berg og overtalte ham til dels at standse gravningen, dels at skænke de allerede fundne oldsager til museet i København; – heller ikke dengang var der aktive, arkæologiske museer på egnen. Herefter kunne museumsassistent V. Boye i dagene 29. maj til 4. juli 1891 undersøge resten af kammeret. (1)

V. Boye kunne i den uforstyrrede del af kammeret iagttage, at fylden nåede til undersiden af dækstenene. det øverste lag var ca. 16 cm tykt og bestod af løs muld, som var indskredet mellem dækstenene. Derunder fulgte et ca. 90 cm tykt lag af lerblandet jord, hvorimellem der hist og her lå større sten; sandsynligvis indfaldne tømursfliser og mellemliggersten. Også dette lag er aflejret efter at jættestuen er gået af brug. Herunder lå ca. 42-63 cm over bunden ialt fire skeletter, nogenlunde i anatomisk orden. Nogenlunde midt i kammeret lå et skelet i retningen nord-syd, med hovedet mod bagvæggen (fig. 2, 23). De døde er gravlagt udstrakt på ryggen

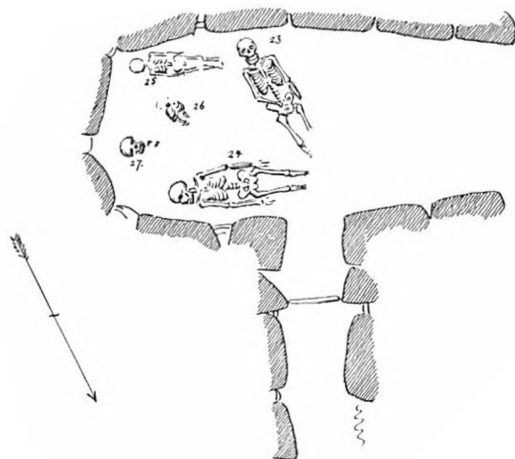

Fig. 2

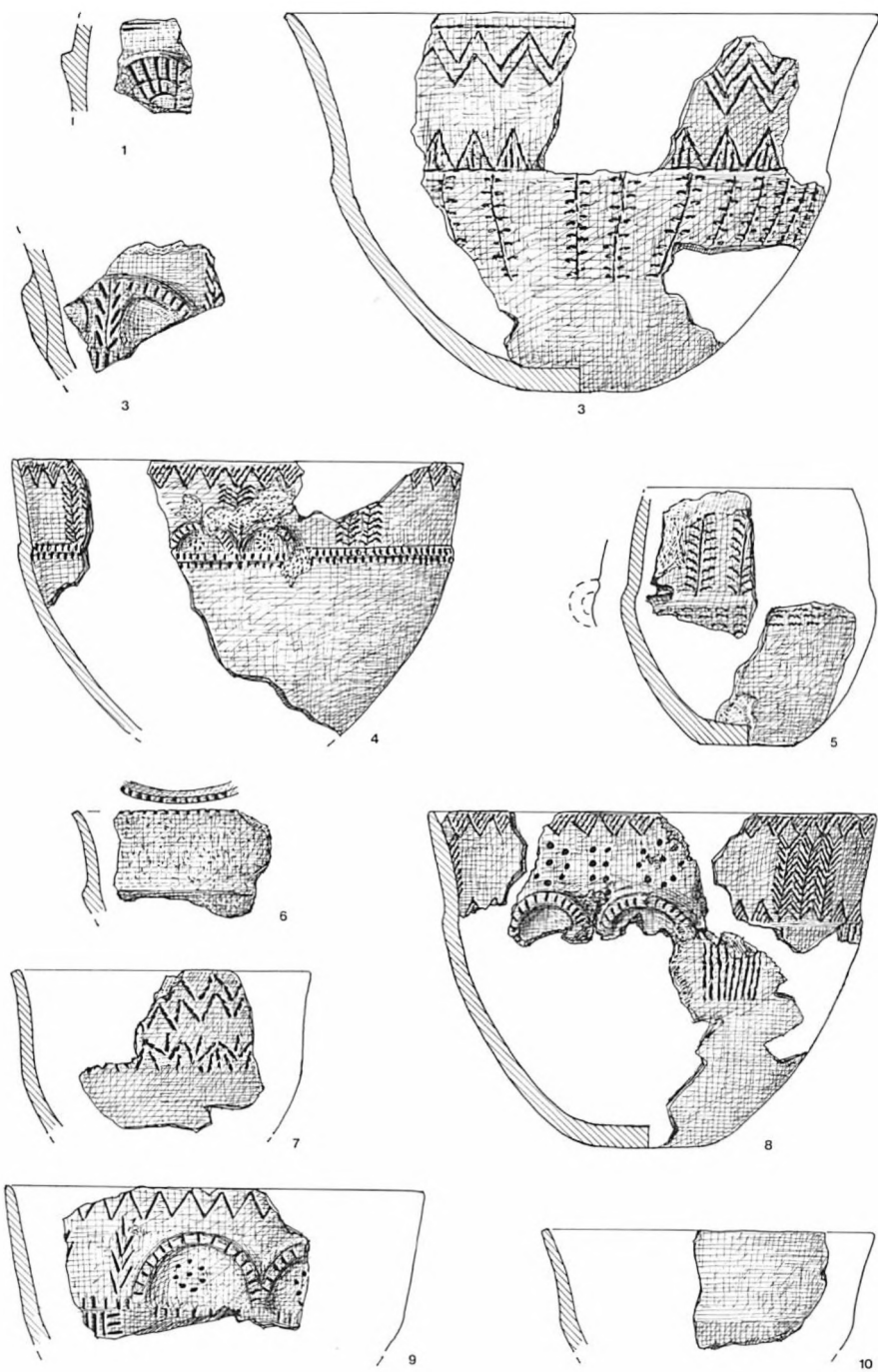

Fig. 3

med den ene arm ned langs siden, den anden bøjet ind over bækkenet. Under den højre side og under ryghvirvlen lå to flintdolke (fig. 7,12 og 8,2). I samme højde lå ved den vestlige væg et andet skelet med retnin-gen VSV-ØNØ, og med ansigtet ind mod den nordlige væg (fig. 2,24). I kammerets ØSØ-lige ende lå i samme niveau et kranie (fig. 2,27) samt lidt derfra skeletdelene af et barn (fig. 2,26). De lå samlet i en klump, hovedet manglede, men under skeletdelene lå en bennål. Op mod den nordlige væg fandtes endvidere størstedelen af et barneskelet, med samme orientering som kammeret (fig. 2,25). Spredt mellem disse mere eller mindre fuldstændige skeletter lå forskellige løse menneskeknogler, samt knoglerne af en del mindre gnavere, bl.a. ræv og rotte. Under dette lag fulgte kammerets egentlige bund. Det hvilede på gulvet, der bestod af et lag hvidbrændt flint, var 16-24 cm tykt og dækket af større og mindre flade fliser. Det var fast og indeholdt en mængde fragmenterede menneskeknogler, der med en enkelt undtagelse, lå helt uden anatomi-sk orden. Også her sås spor af dyrs huséren, ligesom der fremkom et stort antal oldsager, bl.a. to flintøkser, en flintmejsel, mange flækker og afslagsredskaber, to benredskaber, en fragmenteret vildsvinetandskniv, tre ravperler, et par bennåle samt en stor mængde lerkarskår. En del af disse stammer fra samme kar, hvoraf også fandtes skår ved Bergs undersøgelse af kammerets vestlige del.

Ved undersøgelsen af den bevarede del af gangen iagttoges mellem tærskelstenen og kammeråbningen en pakning af flade fliser, som hvilede på et lag ildskørnet flint. Her imellem fremkom også nogle menneskeknogler, et par benredskaber, nogle lerkarskår og afslagsredskaber.

Gravlæggelserne

I jættestuen på Brandsbjerg fremkom både ved Bergs plyndring og ved V. Boyes efterfølgende videnskabelige undersøgelse et betydeligt antal oldsager. I bondestenalderen er således som gravsager til de døde nedlagt mindst 31 lerkar, 7 flintdolke, 6 flintøkser, 2 mejsler, 29 redskaber, tildannet af flintafslag, 27 flækker, 6 redskaber af ben og sten samt nogle smykker. Sandsynligvis har antallet af gravgaver endda været større, idet man må regne med, at en del bl.a. ravperler og lerkarskår, er gået tabt ved den noget hårdhændede udgravningsmetode.

Gravgaverne er ikke bragt ind i kammeret ved en enkelt gravlæggelse, men stammer fra adskillige gravlæggelser, foretaget med uregelmæs-

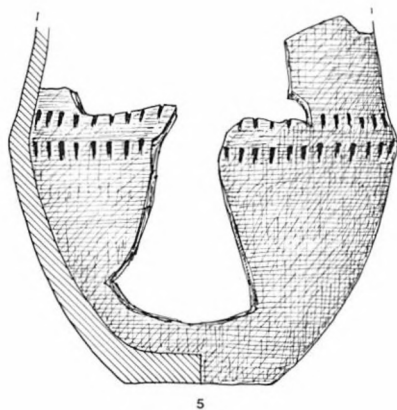
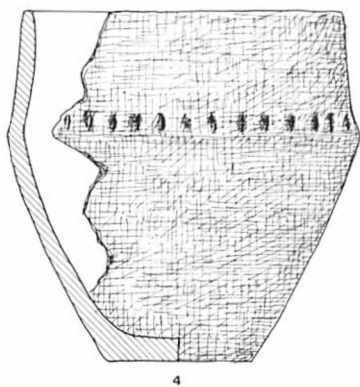
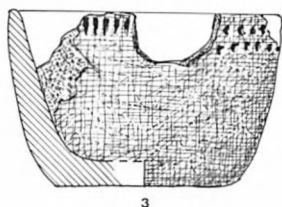
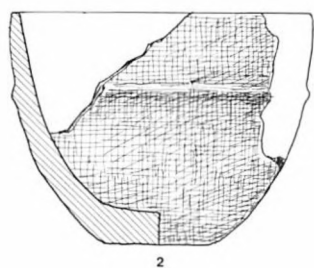
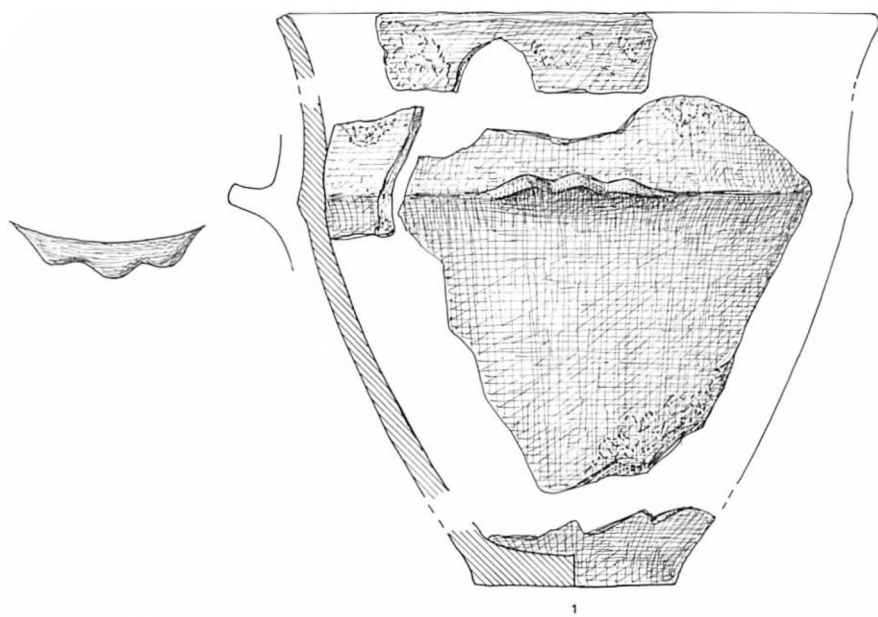

Fig. 4

sige mellemrum indenfor perioden 3.200–2.100 f.v.t. – eller sagt på en anden måde, der har været foretaget gravlæggelser i Brandsbjerg-jættestuen indenfor en periode af godt 1000 år. De fundne oldsager tilhører henholdsvis jættestuetiden og dolktiden, men der synes ikke foretaget gravlæggelser i enkeltgravstid. Gennem gravgaverne kan man følge gravskikkens udvikling gennem de århundreder, som anlægget har været anvendt til begravelsesplads.(2)

Alle lerkarfragmenterne synes at stamme fra jættestuetiden, og tragt-skålene, skulderskåle/kopperne og hængekarrene er generelt de dominerende lerkarformer. Det keramiske materiale fra denne tid er også generelt meget stort, og det har derfor på Sjælland været muligt af udskille ikke mindre end 7 forskellige keramikstile, der tilsammen dækker jættestuetidens ca. 500 år. De to ældste keramikstile er ikke repræsenteret, men mindst to, muligvis tre skulderskåle/kopper er ornamenteret i Brandebjergstil (MN II - fig. 5,1, 5 og 7). Bundsøstilen fra midten af jættestuetiden (MN III) er den stærkest repræsenterede keramikstil. Mindst fem, muligvis seks tragt-skåle (fig. 3,3,4 og 7-8), ét muligvis to hængekar (fig. 4,5 og 6,6) samt to skåle med henholdsvis kegleformet og konkav hals (fig. 6,1) er ornamenteret i denne stil. Mindst fire lerkar, nemlig to skåle, et hængekar og et ikke-formbestemmeligt lerkar (fig. 3,5 og 9, fig. 6,4), er ornamenteret i den efterfølgende Lindø-stil, mens kun 3 lerkar (fig. 4,3-4) kan henføres til den sidste af jættestuetidens keramikstile, St. Valby-stilen. De øvrige lerkarfragmenter (fig. 3,1-2, 6 og 10, fig. 5,2-4, 6, 8-9, fig. 4, 1-2, fig. 6, 2-3, 5 og 7) kan kun henføres til jættestuetiden generelt. Blandt disse er et tragt-bæger med tredobbelt vulst (fig. 4,1) særlig interessant, fordi dets ornamentik er meget sjælden.

Bedømt efter keramikken skulle jættestuen på Brandsbjerg således være hyppigst anvendt som gravsted i midten af jættestuetiden, men man kan ikke sætte lighedstegn mellem antallet af lerkar og antallet af gravlæggelser. Ved samme begravelse kan der nemlig være medgivet den døde flere lerkar, og netop to af karrene, som er ornamenteret i Lindø-stil er så ens i mønstrene (fig. 3,5 og 6,4), at de må stamme fra samme lerkarsproduktion. De er sandsynligvis bragt ind i jættestuen ved samme gravlæggelse. Tilfældet er ikke unikt, men det er yderst sjældent, man kan vise noget sådant.

Blandt flintøkserne kan de fem med sikkerhed placeres i jættestuetidens slutning. Det drejer sig om to svære, tyknakkede retøkser (fig. 7,1 og 5), - datidens skov- eller brændeøkser, samt tre tyndbladede, tyknak-

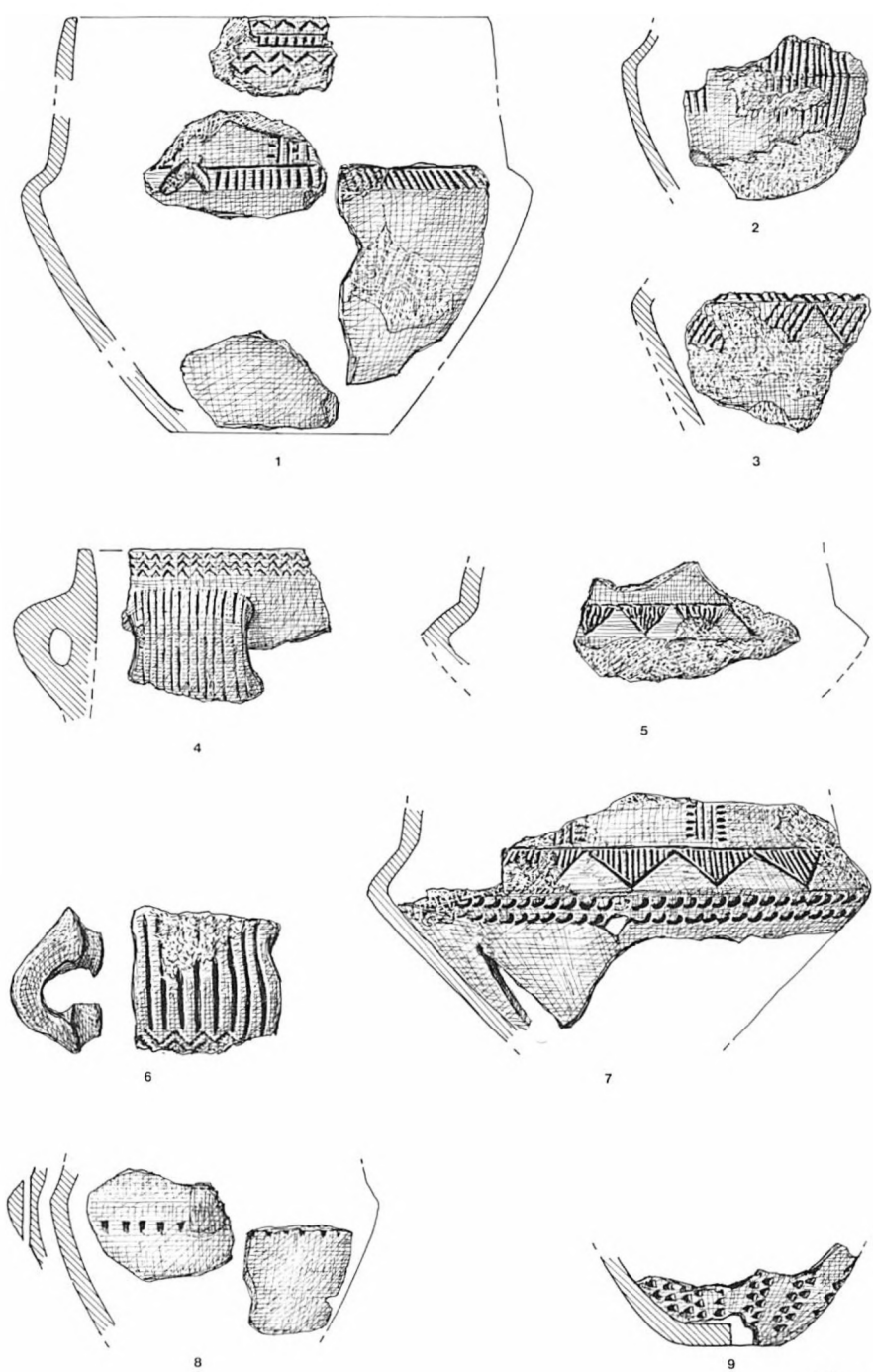

Fig. 5

kede økser (fig. 7,2-3 og 6), der sandsynligvis har været skæftet som tværoksker og anvendt ved det finere træarbejde. Den sidste af de tynde flintøkser (fig. 7,8) er oprindeligt ved jættestuetidens begyndelse blevet formgivet i tidens stil som en tyndnakket økse, men dens form er senere ændret, idet øksebladet er blevet genanvendt. Det kan være sket århundredere senere, og stykket kan kun dateres generelt til bondestenalderen. Det samme gælder for to flintmejsler (fig. 7,4 og 7), men det er vel sandsynligt, at de sammen med flintøkserne er medgivet de døde som hele redskabssæt. Det er således ved jættestuetidens slutning almindeligt at medgive de døde store flintredskaber, mens det i periodens midte især var keramik, som blev medgivet.

Blandt flækkeredskaberne er der grund til særligt af hæfte sig ved en skafttungepil, tildannet af en flække (fig. 8,10). Den tilhører en type, som i Danmark næsten udelukkende kendes fra de nordøstlige egne, og som tidligere blev sat i forbindelse med en særlig folkestamme, der skulle være indvandret nordfra. I dag må det anses for godtgjort, at disse pile tilhører de lokale stenalderbønderes redskabsinventar. Den kan dateres til jættestuetidens slutning. Derimod kan de øvrige 28 afslagsredskaber strengt taget ikke dateres mere præcist end til bondestenalderen generelt. Der er i alle tilfælde tale om så funktionelle redskabsformer, at de bliver tildannet på samme måde i alle afsnit af yngre stenalder, selvom en datering f.eks. til jættestuetiden for dem alle ej heller er udelukket. Det drejer sig om to ildsten (fig. 8,5 og 10,10), der sammen med svovlkisboller har været anvendt som fyrtøj til at skaffe den livsvigtige ild. Herudover tre, evt. fire flækkesegle (fig. 9, 3, 7-8 og 14), der alle bærer tydeligt spor efter anvendelsen til kornhøsten. Når flintredskabet gnider mod kornet dannes ved sliddet et skinnende parti og et sådant sidder netop på disse redskaber i en bred halvbue ind over stykkets for- og bagside fra den kant, der har været anvendt som æg.

18 af afslagsredskaberne er flækkeknive, tildannet med retouche på enten/eller: den øvre og nedre ende samt hele eller dele af de lange kanter. De fleste viser endvidere brugsspor på den modsatte lange kant, og har været anvendt som knive, indsat i et skaft (fig. 9,1-2, 4-9, 11 og 13; fig. 10,4-9). På hel samme måde har to såkaldte bueknive (fig. 9,10 og fig. 10,3) været anvendt og skæftet, og generelt adskiller de sig kun fra flækkeknivene ved at være lavet af de bredere skiver og ikke flækker. Af skiver er også tildannet to skrabere (fig. 10,1-2), hvis funktion ikke er helt afklaret.

Hovedparten af fundets 27 flækker er mere eller mindre fragmente-

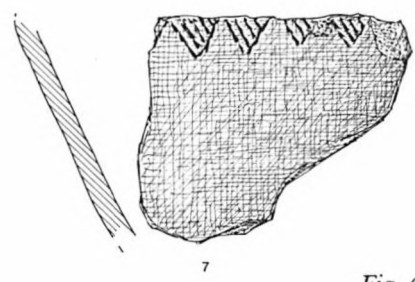
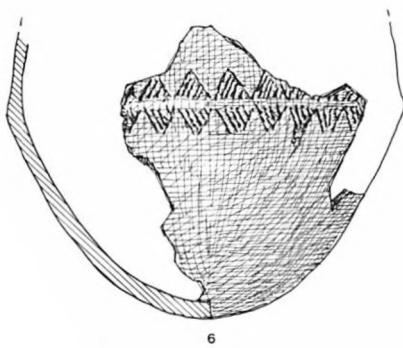
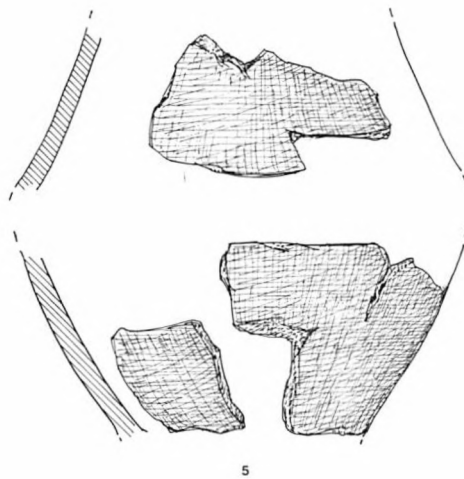
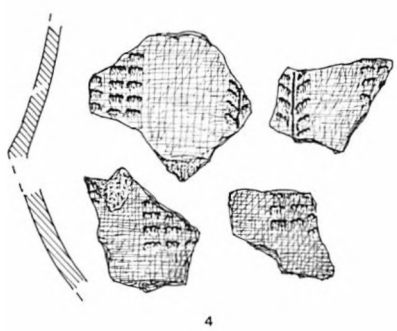
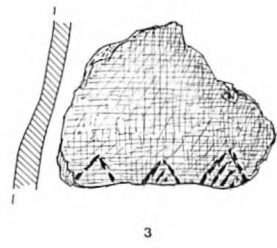
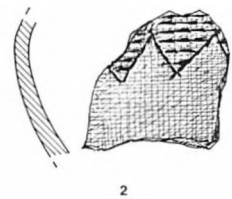
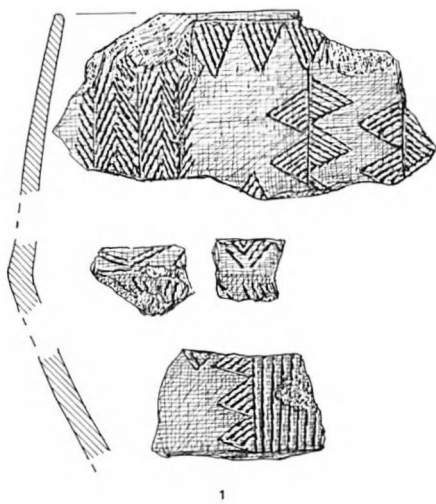

Fig. 6

rede, men det skyldes nok, at jættestuen har været anvendt gennem lang tid i bondestenalderen, og er blevet udgravet forholdsvis hårdhændet. Også for disse oldsager gælder, at de kan tilhøre det meste af yngre stenaldersalder, og det er endvidere et spørgsmål, om de alle er blevet placeret i jættestuen som gravgaver i forbindelse ned begravelser, eller om der er tale om offernedlæggelser, uden direkte forbindelse med en begravelse i kammeret. På seks af dem kan dog ses mere eller mindre sikre brugsspor, så disse er dog nok nedlagt som gravgaver. De har som flækkeknivene været anvendt til at skære med, – det er slet og ret datidens lommeknive.

En dobbeltøkseformet ravperle er af en type, som éntydigt kan dateres til jættestuetiden, men ikke mere præcist indenfor denne periode. Fire andre ravperler af rør- eller ringform kan kun dateres til yngre stenalders generelt, og det samme er tilfældet for de redskaber, som er tildannet af organisk materiale. Det drejer sig om et fragment af en kniv, tildannet af en vildsvinetand (fig. 8,9), en dolk, tildannet af et albueben, to sikre og en mere tvivlsom benmejsel, tildannet af flækkede rørknogler, den ene et spoleben af en okse.

Efter fundene at dømme har jættestuen ikke været anvendt til gravlæggelser i enkeltgravstid, men igen i dolktiden er jættestuen blevet anvendt til gravlæggelser, efter i en periode på et par hundrede år at have stået ubenyttet. Gravskikken er nu ændret og de døde får nu en flintdolk med sig i graven. Mindst 6 flintdolke er fundet i megalitgraven, og muligvis har der været nedlagt yderligere én dolk (fig. 7, 9-12 og fig. 8, 1-4). Der er tale om tidens hyppigste våben, sandsynligvis anvendt både som stikvåben, kniv og ildsten, og på flere af stykkernes skaftende kan ses den fedtede butslidning, som viser, at de har været i brug til at slå ild mod en svovlkisballe. Alle dolkene tilhører dolktidens tidlige del og to af dem fandtes ved det udstrakte skelet i gravens øverste gravlag. De lå imidlertid på en sådan måde, at de ikke med sikkerhed kan henføres til dette lag. De daterer dog de øverste gravlag til dolktiden, og man får herigennem et indblik i ligsykkiken på den tid: de døde er blevet gravlagt i udstrakt rygleje. Antallet af gravlæggelser i sennolitisk tid har været ganske omfattende, og jættestuen er nu blevet anvendt til successive gravlæggelser. Fra denne tid stammer også en stærkt fragmenteret skafthulsøkse (fig. 8,12), en næsten helt unik gravgave i en jættestue; to bennåle ned henholdsvis ringformet og øskenformet hoved (fig. 8,8), en tække- eller synål samt en benring (fig. 8,8 og 13). Det er muligt, at også andre af de

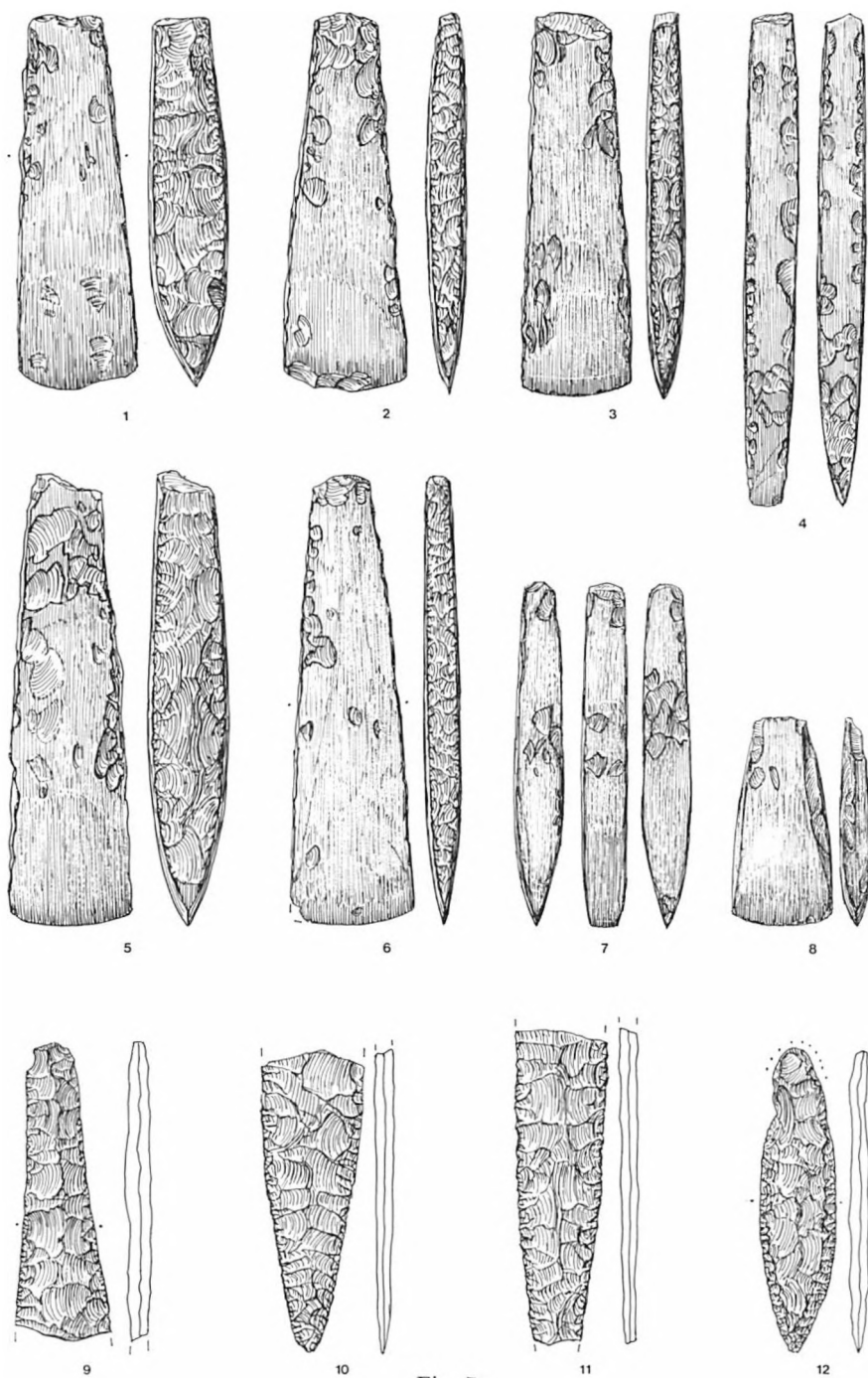

Fig. 7

ovenfor omtalte oldsager stammer fra denne tid, men det kan som nævnt ikke dokumenteres.

Der er heller ikke gjort fund, som kan dokumentere, at anlægget er anvendt i bronze- eller jernalderen, men selve højens størrelse og form antyder, at den er blevet anvendt til sekundære gravlæggelser i bronzealderen, og at højen er blevet ombygget på dette tidspunkt.

Sammen med oldsagerne fremkom også et meget betydeligt antal menneskeknogler; men så få er bevaret, at en moderne antropologisk undersøgelse er udelukket. Professor H. A. Nielsen har imidlertid i 1911 bestemt knoglematerialet og her udskilt 17 individer, nemlig 10 voksne og 7 børn. Blandt de voksne er 6 mænd, og på fire kan alderen ved dødstidspunktet bestemmes som henhv. ca. 30 år, ca. 25 år, ca. 40 år og ca. 25-30 år. Tre af skeletterne kan bestemmes som voksne kvinder, den ene ca. 25-30 år gammel. De 7 børn er henholdsvis ca. 3 år, ca. 5-6 år, ca. 6-7 år, ca. 7-8 år (to individer), ca. 8-9 år og ca. 10-12 år gamle. Den ca. 30-årige mand kan med sikkerhed bestemmes som det skelet, der fandtes i det øvre lag på tværs af jættestuekammeret. Han har været ca. 1,75 m høj, hvad også gælder for en anden mand. Den ene, jævnaldrende kvinde er det skelet, som lå øst for indgangen med samme orientering som kammeret. Hun blev ca. 25-30 år gammel og var ca. 1,55 m høj, mens en anden kvinde var ca. 1,80 m høj.

Som tilfældet er i de fleste stengrave fra bondestenalderen, er der også her flest mænd, lidt færre kvinder samt et påfaldende lille antal børn. Dette skyldes sandsynligvis, at ligene af de helt små børn ikke er blevet begravet, men smidt væk. Først når børnene har nået en vis alder, er de blevet regnet med til samfundet.

Det ville være rart, om man kunne forbinde oldsagerne med de forskellige gravlagte lig, men det tillader fundforholdene desværre ikke her, så lidt som de fleste andre steder. Nok fandtes der ved skeletterne i det øvre lag henholdsvis to flintdolke og en bennål, alle genstande fra dolktiden, men der er *ikke* tale om en klar lagdeling i kammeret, så genstandene kan ikke med sikkerhed henføres til disse lig.

Derimod viser lejlighedsforholdene klart, at de øverste skeletter, som er gravlagt udstrakt på ryggen, stammer fra dolktiden. Netop dette er sandsynligvis Brandsbjerg-jættestuens vigtigste bidrag til belysningen af oldtidens gravskikke. Det dokumenterer, at man i hvert fald i dolktiden har gravlagt ligene umiddelbart efter dødens indtræden og i udstrakt

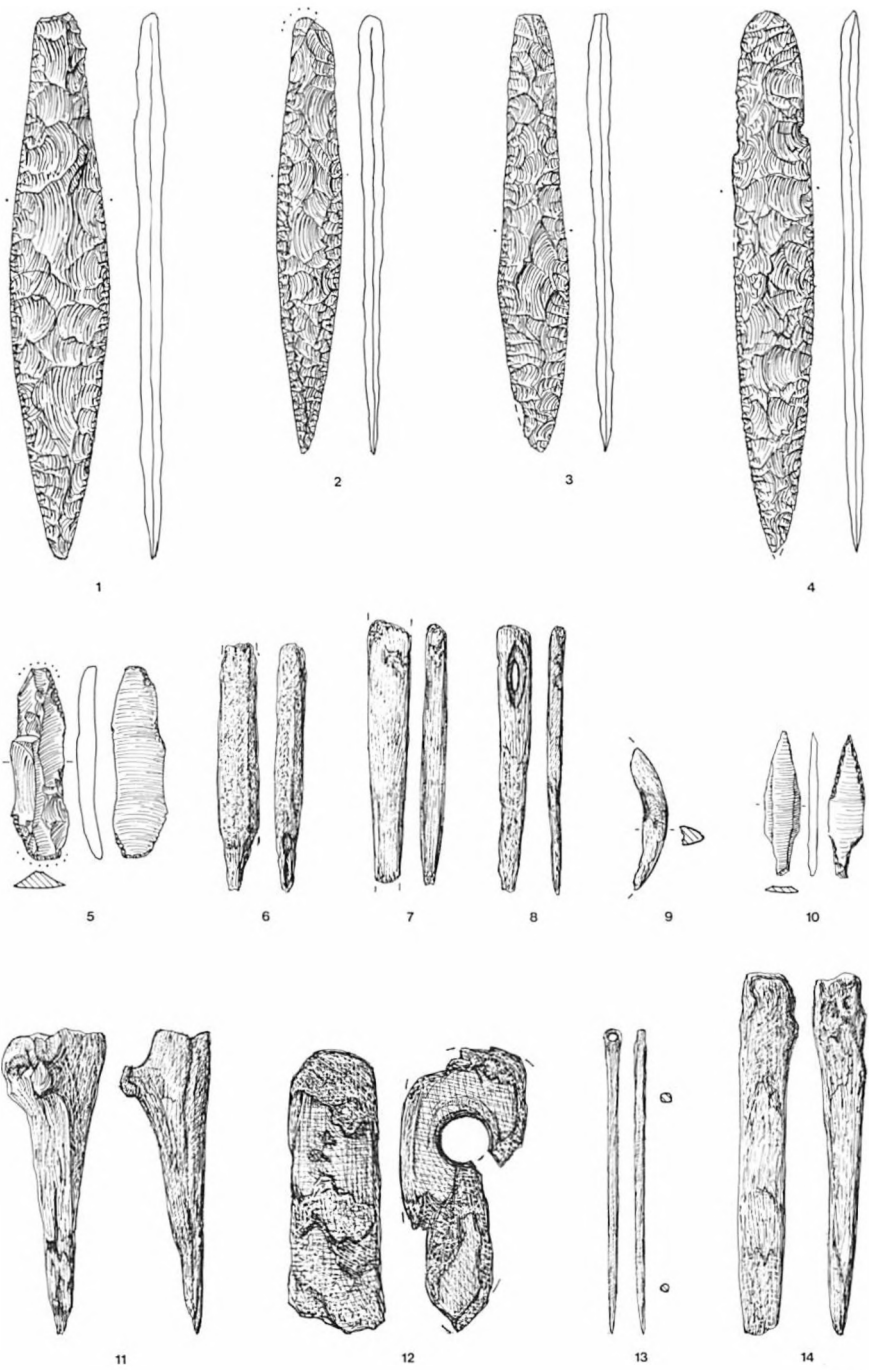

Fig. 8

rygleje. Ikke alt er således kaos i vore forfædres grave, selvom det er det indtryk, man sædvanligvis får i vore jættestuer.

NOTER

1. Den gamle udgravningsberetning og fundene opbevares på Nationalmuseet (A 10.887-962). Med undtagelse af én flække, én ravperle og en klump harpiksmasse har alle genstandene kunnet findes.
2. En populær oversigt over bondestenalderen, Sesams Danmarkshistorie, Oldtiden, Kbh. 1981. - De sjællandske jættestuer er indgående behandlet i K. Ebbesen, Die jüngere Trichterbecherkultur auf den dänischen Inseln, Kbh. 1975.

KATALOG

1. Størstedelen af et tragt bæger med afsat bund. Hals/bugovergangen er skarpt markeret med vulst, der på et sted er trukket ud i en tredobbelt vorte. Md. 23 cm, bd. 8,0 cm, 24,0 ca h. Fig. 4,1.
2. Fragm. tragt skål med stærkt udsvæjet randlæbe og furestik-ornamentik. Under randen ses en vandret linie og to vinkellinier; ved halsfoden findes ligeledes en linie, derover stående trekanter udfyldt med vandrette linier. Imellem disse to mønstre ses et sted på halsen lodrette vinkelrækker. På øverste del af bugen er karret ornamenteret med lodrette linier med én eller to korte streger i række til hver side. Fig. 3,3.
3. Fragm. tragt skål med næsten lige hals og en kraftig markeret hals/bugovergang. Her ses en indridset linie. Under randen findes en vandret række hængende skrånkraverede furestik-trekanter. På øverste del af bugen ses to vandrette rækker alternerende små, korte indstik. På halsen er karret ornamenteret med lodrette dobbelt-grantræer i furestik med streger til siderne. Ved halsfoden ses et øjenmotiv bestående af to halvcirkelformede plastiske buer med indstik og derunder to prikker med krans til siderne. På næsen et grantræmotiv. Fig. 3,4.
4. Fragm. miniature-tragt skål med markeret hals/bugovergang og indhak i randen. Fig. 3,6.
5. Størstedelen af tragt skål, ornamenteret i furestik. Under randen ses en vandret række hængende skrånkraverede trekanter, derunder på halsen, grupper af lodrette, tredobbelte grantræsmønstre. Disse afbrydes ved halsfoden af en vandret række stående, skrånkraverede trekanter. Her ses endvidere et ansigtmotiv, bestående af to halvcirkelformede øjenbrynsbuer med indstik, og derover 2 øjne dannet af en central prik og en ring af runde indstik omkring. Mellem øjnene ses to vandrette lodrette rækker runde indstik. På øverste del af bugen ses lodrette liniegrupper. Md. 18,0 cm, bd. 4,5 cm, 13,5 cm h. Fig. 3,8.
6. Fragm. af lille uornamenteret tragt skål med svagt markeret hals/bugovergang. Md. ca. 13,5 cm. Fig. 3,10.
7. Fragm. tragt skål med stærkt udfaldende rand og skarp hals/bugovergang. På halsen og bugen ses alternerende, lodrette, indridsede liniegrupper. Indvendig findes under randen en vandret række skrånkraverede furestik-trekanter. Md. ca. 20,0 cm, 10 cm h. (K. Ebbesen 1975: fig. 40,1).
8. Størstedelen af Magnum-tragt skål med svagt markeret hals/bugovergang og flad bund. Der er radiale indstik i randen under denne og på øverste del af bugen ses hængende skrånkraverede trekanter i furestik. Et tilsvarende, men stående mønster findes ved halsfoden. På halsen findes skiftevis lodrette furestiksgrantræer i

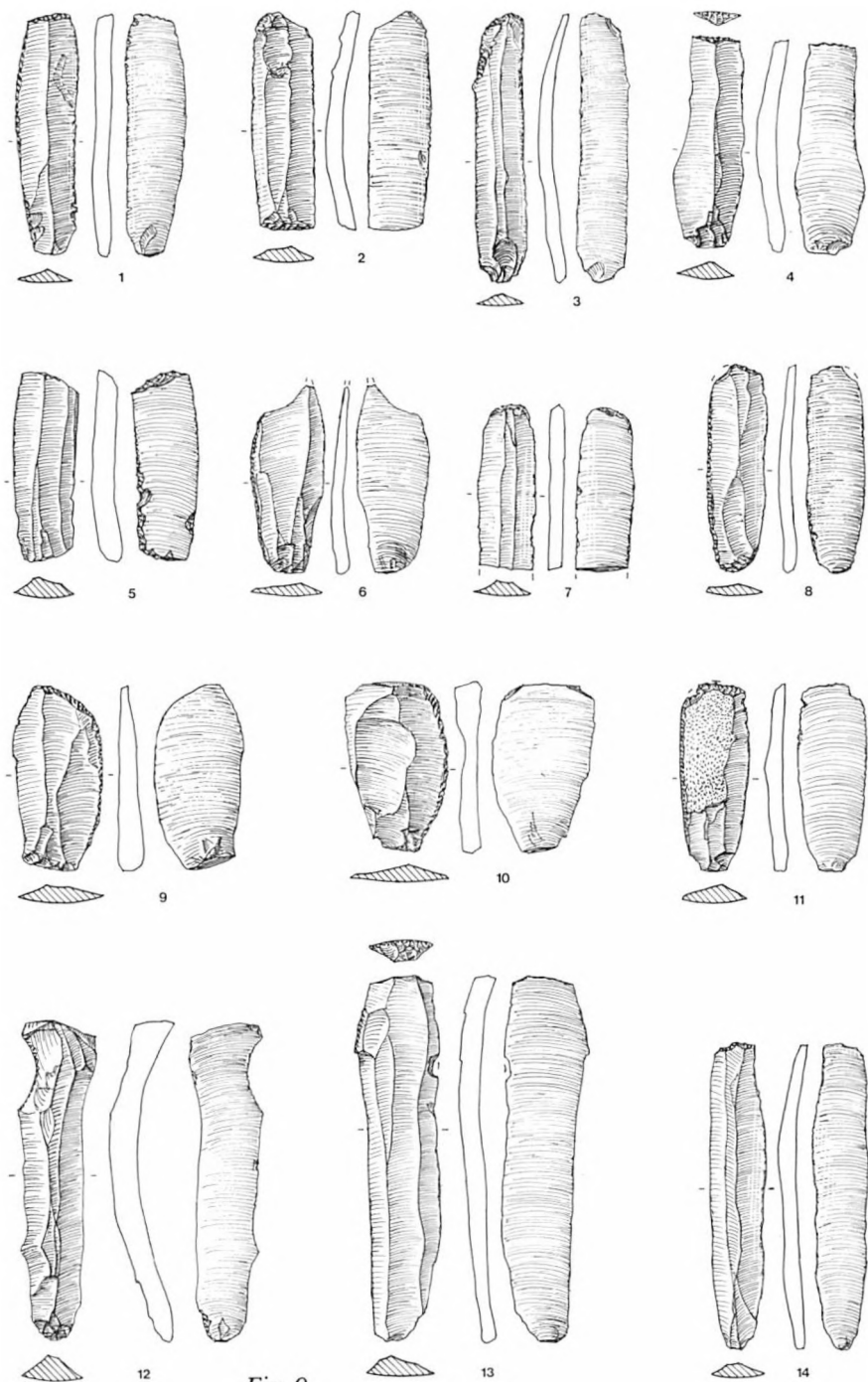

Fig. 9

grupper eller lodrette linier med liggende furestiktrekanter til siderne, som flere steder er udført så sjusket, at lodrette zig-zagbånd antydes. På den ene side ses ved halsfoden et ansigtsmotiv af en halvcirkelformet, plastisk bue, ornamenteret med indstik og derunder en række hængende små skråskraverede furestiktrekanter. Tilsvarende trekanter findes under halvbuen stående ved halsfoden og hængende ved største bredde. En række hængende og stående trekanter udgår endvidere fra samme halvcirkelformede linie, som hænger på bugen, modsvarende den plastiske bue ved halsfoden. Øjnene dannes af to solmotiver, hver bestående af en central prik og en cirkel med streger til siderne. Md. ca. 36 cm, bd. ca. 8,0 cm, 26-27 cm h. (K. Ebbesen 1975: fig. 40,4).

9. Fragm. miniaturetragskål med jævn hals/bugovergang. Under randen ses to vinkel-linier; ved halsfoden stående, udfyldte trekanter, fra hvis nedre spids der går en lodret linie op. Ornamentikken er flygtigt udført i furestik. Md. ca. 12,0 cm, ca. 7,0 cm h. Fig. 3,7.
10. Fragm. vinkelskål, ornamenteret ved indridsning. Under randen ses en vinkel-linie; ved halsfoden en vandret række korte streger, mens der på halsen sidder lodrette vinkelrækker. Lodrette liniegrupper med tværstreger til siderne ses på bugen. Ved halsfoden findes et øjenmotiv af to plastiske halvcirkelformede buer med indstik, og derved øjne af en central prik og en krans af punkter. Md. 16-17 cm. Fig. 3,9.
11. Fragm. bæger med konkav hals. Ved halsfoden ses en vandret række finger- og/eller negleindtryk. Md. 12,5-13,0 cm, bd. 6,5 cm, 14,0 cm h. Fig. 4,4.
12. Fragm. skål med konkav hals. Under randen ses en vandret linie, derunder hængende, skråskraverede furestiktrekanter. Ved halsfoden findes et tilsvarende mønster, blot af stående trekanter og på halsen udsparer de to mønstre en glat rhomberække. Øverst på bugen findes en indridset linie, hvorunder hængende skråskraverede trekanter, afvekslende med lodrette liniegrupper med tværstreger til siderne. Også disse er udført i furestik. (K. Ebbesen 1975. Fig. 50,4).
13. Fragm. skål med kegleformet hals, ornamenteret med furestik. Under randen ses en indridset linie, hvorunder hængende, skråskraverede trekanter; ved halsfoden findes en tilsvarende række stående trekanter. Derimellem ses på halsen lodrette linier omgivet af liggende, skråskraverede trekanter eller tredobbelte grantræer. På øverste del af bugen findes hængende, skråskraverede trekanter som afbrydes af lodrette liniegrupper omgivet med liggende, skråskraverede trekanter. Fig. 6,1.
14. Fragm. af skulderskål, ornamenteret ved indridsning. Under randen ses et vandret bånd med lodrette streger, hvorover og -under henholdsvis én og to vinkel-linier. På halsen lodrette bånd, henholdsvis glatte og med korte indstik. På skulderen findes lodrette liniegrupper afbrudt af udkradsede trekanter. Md. ca. 17,0 cm, bd. 9,0 cm, 17,0 cm h. Fig. 5,1.
15. Størstedelen af skulderskål. På halsen ses lodrette linier med tværstreger til siderne; ved hals/skulderovergangen en vandret linie, hvorunder der på skulderen findes hængende trekanter med lodret afstribning. På øverste del af bugen ses to vandrette rækker af halvbuestik. Stbr. ca. 20,5 cm. Fig. 5,7.
16. Fragm. af skulderkop, ornamenteret ved indridsning. Under randen ses tre vinkel-linier; på halsen lodret afstribning. Fig. 5,4.
17. Fragm. skulderskål/kop. Ved halsfoden ses en vandret linie, på skulderen hængende, udfyldte trekanter. Fig. 5,5.
18. Fragm. af skål med konkav hals(?). På halsen ses lodrette, tredobbelte rækker af cardiumskrab, afvekslende med grantræer, dannet af lodrette linier med cardiumskrab til siderne. På bugen grupper af lodrette rækker af cardiumskrab. Fig. 6,4.

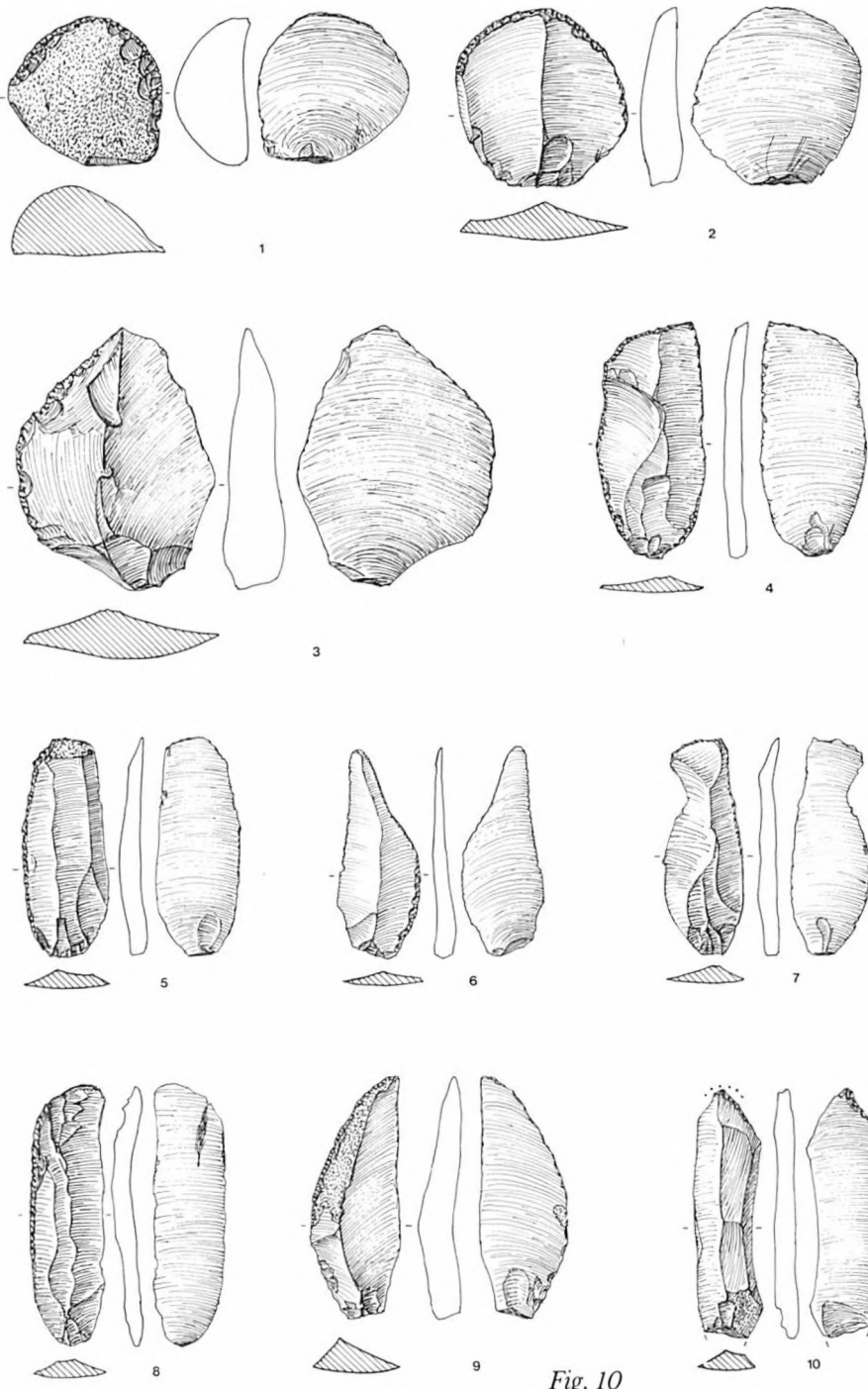

Fig. 10

19. Størstedelen af hængekar med konkav hals og konveks bug samt markeret hals-/bugovergang. På øverste del af bugen og nederste del af halsen vandrette rækker af skrå pindstik. Bd. ca. 6,0 cm. Fig. 4,5.
20. Fragm. hængekar med lodrette, gennemborede vorter. På den øverste del af bugen ses en vandret række af skrå pindstik. Fig. 5,8.
21. Fragm. og noget forvitret hængekar. På overdelen af karret ornamenteret med lodrette grantræsmønstre, dannet af en indridset linie og cardiumindstyk. På øverste del af bugen ses 2-4 lodrette rækker af cardiumskrab. Md. 8,5 cm, bd. 8,5 cm, 10,5 cm h. Fig. 3,5.
22. Fragm. af hængekar(?) med konkav hals og konveks bug. På nederste del af halsen og øverste del af bugen ses henh. stående og hængende skråskraverede furestik-trekanter. Fig. 6,6.
23. Størstedelen af uornamenteret hængekar(?). Bd. ca. 10,0 cm, stbr. 18 cm. Fig. 6,5.
24. Fragm. af uornamenteret(?) hængekar. På det ene skår ses spor af et øre. Md. ca. 6,0 cm.
25. Fragm. og forv. tøndeformet lerkar. Ved største bredde ses ca. 1,5 cm under randen en vandret række rundede, diffuse indstik. Md. 14,0 cm, bd. 6,0-7,0 cm, 14,5 cm h. (K. Ebbesen 1975: fig. 90,7).
26. Fragm. og forv. skål med konvekse sider(?). Ca. 3,0-3,5 cm under randen ses en vandret vulst. Md. 12,0 cm, bd. 4,5 cm, 9,0 cm h. Fig. 4,2.
27. Halvdelen af en meget tykvægget åben skål med konvekse sider og meget ru overflade. Under randen ses afvekslende en række aflange indstik eller to rækker af trekantede til runde indstik. Md. 11,0 cm, bd. 7,0 cm, 7,0 cm h. Fig. 4,3.
28. Lerkarskår, hvorpå øverst ses to vandrette linier; ved halsfoden et øjenmotiv, bestående af øjenbrynsbue, og indenfor denne to cirkler med streger udefter. Dette mønster afbrydes af et lodret bånd med små, vandrette streger. Fig. 3,1.
29. Hals/bugskår, hvorpå ses et øjenmotiv. På den plastiske næse findes et indridset grantræ, på øjenbrynsbuerne korte indstik. På lerkarrets hals anes lodrette grantræer i furestik og på øverste del af bugen lodrette liniegrupper. Fig. 3,2.
30. Hals/bugskår af et lerkar, der er ornamenteret med lodrette, indridsede liniegrupper, som fortsætter fra hals til bug. Fig. 5,2.
31. Hals/bugskår. På nederste del af halsen ses rester af udfyldte trekanter, mens der er hængende, skråskraverede furestik-trekanter på øverste del af bugen. Fig. 5,3.
32. Lerkarunderdel. På bugen ses lodrette eller flerdobbelte rækker af trekantede indstik. Bd. 4,0 cm. Fig. 5,9.
33. Bugskår. Øverst ses hængende trekanter lavet i furestik. Fig. 6,2.
34. Halsskår, hvorpå nederst ses stående, evt. skråskraverede furestik-trekanter. Fig. 6,3.
35. Bugskår. På øverste del ses en række hængende, skråskraverede furestik-trekanter. Fig. 6,7.
36. Skuldreskår(?), ornamenteret med hængende flerdobbelte trekanter, til siderne omgivet med snorestik.
37. Halsfragm. med indridset ornamentik. Under randen ses en vandret linie og derunder hængende trekanter. Ved halsfoden anes spor af en trekant.
38. Hals/bugskår med indridset ornamentik. Ved halsfoden ses en mindst tredobbelt vinkellinie. Øverst på bugen findes lodrette liniegrupper.
39. Et hals/bugskår; på bugen ses lodrette liniegrupper, ved halsfoden stående, flerdobbelte trekanter, alt indridset.

40. Bred båndformet hank, som har været fæstet til lerkaret ved to store tappe. Den er ornamenteret med lodrette liniegrupper, nedadtil afsluttet med mindst tre vinkel-linier i tandstok. Fig. 5,6.
41. Tre bugskår af lerkar, som øverst på bugen er ornamenteret med hængende, ud-fyldte furestiktrekanter.
42. To randskår af et lerkar, som under randen er ornamenteret med hængende, ud-fyldte furestik-trekanter.
43. Hals/bugskår, hvorpå ses lodrette, indridsede liniegrupper, som fortsætter fra hals til bug. Muligvis del af samme kar som nr. 7.
44. Uornamenteret lerkarbund. Bd. 6,5 cm.
45. Fragm. uornamenteret lerkarbund. Bd. 5,0 cm.
46. Uornamenteret lerkarunderdel. Bd. 4,5 cm.
47. Halsskår hvorpå ses lodrette, indridsede grantræer med nedadvendende grene.
48. Uornamenteret underdel af lerkar med flad bund. Bd. 7,0 cm.
49. Uornamenteret lerkarbund. Bd. 6-7 cm.
50. Randskår, hvorpå ses tre vandrette, indridsede vinkellinier.
51. Uornamenteret randskår. Md. ca. 9,0 cm.
52. Uornamenteret skår af skulderskål?
53. Tre fragm. af lerkarbunde.
54. Uornamenteret randskår.
55. Ca. 30 uornamenterede sideskår.
56. En fladehugget flintdolk af type Ix. Den er meget stærkt opskærpet, og muligvis la-vet af et fragment af en anden dolk. Der er gnidemærker efter skaftet og meget kraf-tig butslidning på skaftenden. 12,3 cm l, 3,4 cm br, 0,6 cm t. Fig. 7,12.
57. Fragm. fladehugget flintdolk af type Ix. Bladet er opskærpet, spidsen er afbrudt, men repareret. På skaftdelen mærkes gnidemærker, men denne del er omdannet med kærøv og rundet nakkedel. 21,6 cm l, 3,4 cm br, 0,7 cm t. Fig. 8,4.
58. Fladehugget flintdolk af type IIA. Bladet er let opskærpet, den yderste spids afbrudt men repareret, og der ses gnidemærker på skaftdelen. 21,7 cm l, 4,0 cm br, 0,8 cm t. Fig. 8,1.
59. Fladehygget flintdolk af type IIA. Bladet er stærkt opskærpet, der er gnidemærker efter skaftet og på skaftdelen mærkes butslidning. 17,5 cm l, 2,6 cm br, 1,0 cm t. Fig. 8,2.
60. Fragm. fladehugget flintdolk af type IIA. Bladet er stærkt opskærpet, der ses kraf-tige gnidemærker på skaftdelen. 17,5 cm l, 3,0 cm br, 0,9 cm t. Fig. 8,3.
61. Fragm. fladehugget flintdolk af type IIA. Kun skaftdelen er bevaret og der ses gnidemærker. Fig. 7,9.
62. Fragm. af fladehugget flintdolk/spyd. Fig. 7,10.
63. Fragm. af fladehugget flintdolk/spyd. Kanterne er opskærpet. Fig. 7,11.
64. Svær, tyknakket retølse af flint. Bredsiderne er totalslebne, men afhugget ved den ene sides nakkedel. Smalsiderne er kun slebne ved æghjørnerne; kanterne til bred-siderne er skarpe og der ses efterretouche. Ægdelen er opskærpet og viser brugs-spor. 18,3 cm l, ni 3,2×2,5 cm, æb. 4,8 cm, stt. 3,4/9,5 cm. Fig. 7,5.
65. Svær, tyknakket retølse af flint. Bredsiderne er totalslebne, og der ses lidt slibning på nakken og den ene bredside ved æggen. Ægdelen er repareret flere gange efter æghjørneafsprængninger samt opskærpet. den viser endvidere sekundær retouche på et lille sted. Der er tydelige gnidemærker på nakkedelen. 15,1 cm l, ni. 3,5×2,8 cm, æb. 4,8 cm, stt. 3,4/8,0 cm. Fig. 7,1.

66. Tyndbladet, tyknakket tværokse af flint. Bredsiderne er totalslebne og der ses åbning på den ene smalside ved æghjørnet. Kanten mellem bred- og smalsiderne er skarp og der ses efterretouche. Ægdelen er opskærpet. Viser brugsspor, men er sekundært ødelagt. Svage gnidemærker efter skaftet på øksens bageste del. 15,2 cm l, ni. 2,9×1,3 cm, æb. ca. 5,1 cm, stt. 1,6/7,5 cm. Fig. 7,2.
67. Tyndbladet, tyknakket flintøkse med totalslebne bredsider og uslebne smalsider. Kanterne mellem siderne er skarp og viser efterretouche. Æggen er opskærpet flere gange og viser brugsspor. Gnidemærker efter skaftet på øksens bageste del. 15,3 cm l, ni. 3,3×1,5 cm. æb. 4,6 cm. stt. 1,7/10,7 cm. Fig. 7,3.
68. Tyndbladet, tyknakket retøkse af flint. Begge bredsider er totalslebne, der ses nogen slibning på nakken. Smalsiderne er uslebne, kanterne til bredsiderne skarpe og der ses efterretouche. Æggen er opskærpet flere gange, der er tydelige gnidemærker på nakkedelen. 19,0 cm l, ni. 2,6×1,2 cm, æb. ca. 5,0 cm, stt. 1,5/9,4 cm. Fig. 7,6.
69. Stærkt omdannet, tyndbladet, tyndnakket flintøkse. den oprindelige nakke er afslået og afsplittingsfladen er retoucheret og her ses gnidemærker. Kanten mellem den ene bredside og smalside er afsprængt og tilsleben på ny. Alle fire sider er totalslebne, og midt på bredsiderne ses sekundær tilslibning. Æggen er stærkt opskærpet og fliser afslået. Øksen er således omdannet til tyknakket økse. 8,5 cm l, ni. 2,6×1,1 cm, æb. 4,0 cm, stt. 1,3/15,0 cm. Fig. 7,8.
70. Buttet retmejsel af flint. Den er totalsleben på alle fire sider, men ikke på nakken. En del af slibningen er afhugget, specielt ved æggen, som synes repareret. Æggen er opskærpet flere gange og viser brugsspor. 19,7 cm l, ni. 1,9×1,6 cm, æb. 1,3 cm, stt. 1,9/9,0 cm, stbr. 2,1/9,0 cm. Fig. 7,4.
71. Retmejsel af flint, totalsleben på alle fire sider. Ægdelen er repareret, på den ene smalsides midte ses en afhugning. Æggen er opskærpet og nytilsleben på alle sider, og viser facetter, 13,7 cm l, ni. 1,7×1,6 cm, æb. 1,1 cm stt. 2,1/9,6 cm. Fig. 7,7.
72. Flækkeildsten, tildannet af en B-flække. I den nedre ende ses en 4,0 cm l propelretouche med kraftig butslidning. På den øvre ende sidder en 3,5 cm l propelretouche, også denne med kraftig butslidning. 7,8 cm l, 2,3 cm br, 0,4 cm t. Fig. 8,5.
73. Fragm. flækkeildsten med skorpeplet på forsiden; afbrudt nedadtil. I den øvre ende ses en 2,8 cm l propelretouche med en svag butslidning. 10,3 cm l. Fig. 10,10.
74. Flækkekniv/segl, tildannet af en A-flække med afsprængt slagbule. der er brugsspor på højre kant og ved denne gloss på for- og bagsiden. På venstre kant en afbrudt, bagfra lavet retouche, 10,8 cm l, 2,1 cm br, 0,8 cm t. Fig. 9,3.
75. Fragm. flækkesegl, tildannet af en A-flække. På den øvre ende ses en for- og bagfra lavet retouche. Der er brugsspor på højre kant og herfra tydelig gloss ind over for- og bagside. Fig. 9,7.
76. Fragm. flækkesegl, tildannet af en A-flække. Der er brugsspor på højre kant og gloss derved i over for- og bagside. På venstre kant samt øvre og nedre ende ses bagfra lavet retouche. 8,3 cm l, 2,3 cm br, 0,6 cm t. Fig. 9,8.
77. Flækkesegl, tildannet af A-flække. I øvre ende ses en bagfra lavet skrårretouche. På denne ses svage gnidemærker efter skaftet. På højre kant findes brugsspor og herfra ind over for- og bagside en tydelig gloss. 12,3 cm l, 2,3 cm br, 0,3 cm t. Fig. 9,14.
78. Regelmæssig flækkekniv, tildannet af en A-flække med afsprængt slagbule. Der er brugsspor på højre kant. På den øvre ende og den venstre kant ses en på midten afbrudt, bagfra lavet retouche. 9,7 cm l, 2,6 cm br, 0,7 cm t. Fig. 9,1.

79. Fragm. flækkekniv, tildannet af en B-flække. Der er brugsspor på den venstre kant og derved en kraftig gloss på for- og bagsiden. På nedre del sidder en lige, bagfra lavet retouche. 8,8 cm l, 2,7 cm br, 0,6 cm t. Fig. 9,2.
80. Fragm. flækkekniv, med svage brugsspor på de lange kanter og en lige, bagfra lavet retouche på den øvre ende. 8,4 cm l, 3,0 cm br, 0,9 cm t. Fig. 9,4.
81. Fragm. flækkekniv, tildannet af en A-flække. I den øvre ende ses en forfra lavet skrårretouche, tilsvarende på den nedre ende og dele af højre kant. 7,7 cm l, 2,7 cm br, 0,8 cm t. Fig. 9,5.
82. Fragm. flækkekniv, tildannet af B-flække. Brugsspor ses på en del af højre kant, på venstre en bagfra lavet retouche. 7,5 cm l, 3,0 cm br, 0,7 cm t. Fig. 9,6.
83. Flækkekniv, tildannet af en B-flække. Der ses brugsspor på den venstre kant, på den øvre ende og højre kant sidder en bagfra lavet retouche. 7,5 cm l, 3,7 cm br, 0,9 cm t. Fig. 9,9.
84. Flækkekniv, tildannet af B-flække med skorpe på det meste af forsiden. På venstre kant og øvre ende ses en bagfra lavet retouche; der er brugsspor på den højre kant. 7,5 cm l, 3,0 cm br, 0,5 cm t. Fig. 9,11.
85. Flækkekniv, tildannet af A-flække. I den øvre ende og på et lille stykke af venstre kant ses en bagfra lavet retouche. 14,5 cm l, 3,5 cm br, 0,5 cm t. Fig. 9,13.
86. Flækkekniv, tildannet af A-flække. Der ses kraftige brugsspor på højre kant. På venstre kant og den øvre ende ses en bagfra lavet næsten halvcirkelformet retouche. På nedre del af højre kant ses en også bagfra lavet retouche. 9,5 cm l, 4,3 cm br, 0,8 cm t. Fig. 10,4.
87. Flækkekniv med afsprængt slagbule og skorpeplet på forsiden. Der er svage brugsspor på højre kant; på den venstre ses en bagfra lavet retouche. 8,7 cm l, 3,7 cm br, 1,1 cm t. Fig. 10,5.
88. Flækkekniv, tildannet af en B-flække. Der er brugsspor på venstre kant og en bagfra lavet retouche på størstedelen af højre. 9,5 cm l, 3,3 cm br, 0,8 cm t. Fig. 10,6.
89. Flækkekniv med en bagfra lavet 6,5 cm l regelmæssig retouche på venstre kant. Der er brugsspor på den højre. 10,7 cm l, 3,0 cm br, 0,8 cm t. Fig. 10,8.
90. Flækkekniv, tildannet af en B-flække med afsprængt slagbule. Brugsspor på venstre kant. På den øvre del af højre kant og den øvre ende ses en bagfra lavet retouche. 8,6 cm l, 3,3 cm br, 1,0 cm t. Fig. 10,7.
91. Flækkekniv, tildannet af en B-flække med skorpe på forsiden og afsprængt slagbule. Der er brugsspor på højre kant; på størstedelen af den venstre ses en bagfra lavet retouche. 10,2 cm l, 3,6 cm br, 1,0 cm t. Fig. 10,9.
92. Flækkekniv, tildannet af en B-flække. I den øvre ende ses to modstående, forfra lavede kærve, mens der på størstedelen af venstre kant ses en forfra lavet retouche. 8,2 cm l, 2,7 cm br, 0,4 cm t.
93. Flækkekniv, tildannet af en B-flække med en lille skorpeplet på forsiden. På venstre kant ses kraftige brugsspor; på øvre og nedre ende samt højre kant en bagfra lavet retouche. 5,3 cm l, 2,8 cm br.
94. Let fragm. flækkekniv, tildannet af en A-flække. Der er brugsspor på højre kant samt en svag, bagfra lavet retouche på den øvre ende og venstre kant. 10,3 cm l, 2,6 cm br, 0,5 cm t.
95. Flækkekniv, tildannet af en A-flække. På den nedre del af højre kant og øvre ende ses bagfra lavet retouche. Der er brugsspor på den venstre kant. 7,8 cm l, 1,8 cm br, 0,3 cm t.
96. Flækkepil af type A3. Ved spidsen og skaftungen ses en forfra lavet retouche. 5,8 cm l, 1,5 cm br, 0,5 cm t. Fig. 8,10.

97. Buekniv, med slibeplet på den øvre kant. På hele højre kant og den øvre ende ses en bagfra lavet retouche. Der er brugsspor på venstre. 7,0 cm l, 4,1 cm br, 0,9 cm t. Fig. 9,10.
98. En grov buekniv med brugsspor på det meste af højre kant og en bagfra lavet retouche på det meste af venstre. 10,6 cm l, 8,0 cm br, 2,6 cm t. Fig.10,3.
99. Skiveskraber, tildannet af et afslag med skorpe på det meste af forsiden. I den øvre ende ses en 10,0 cm l, specielt på midten stærk slidt skraberæg, lavet bagfra. 6,0 cm l, 6,2 cm br, 3,2 cm t. Fig.10,1.
100. Næsten cirkelrund skiveskraber med en 8,3 cm l, bagfra lavet let brugt skraberæg. 7,1 cm l, 6,7 cm br, 1,7 cm t. Fig.10,2.
101. A-flække, 10,5 cm l, 1,8 cm br, 0,3 cm t.
102. Uregelmæssig B-flække med brugsspor på den venstre kant. 7,3 cm l, 3,0 cm br, 0,8 cm t.
103. Fragm. B-flække med skorpeplet på forsiden. 9,0 cm l, 2,4 cm br, 0,7 cm t.
104. B-flække. 10,0 cm l, 2,4 cm br, 0,7 cm t.
105. Fragm. uregelmæssig B-flække. 11,5 cm l, 2,5 cm br, 0,8 cm t.
106. Let fragm. B-flække med afsprængt slagbule. 10,3 cm l, 3,4 cm br, 0,7 cm t.
107. B-flække, hvor en del af flækkeblokkens bund endnu sidder på den nederste del. 13,0 cm l, 3,2 cm br, 1,1 cm t. Fig. 9,12.
108. Fragm. A-flække med afsprængt slagbule og brugsspor(?) på de lange kanter. 2,1 cm br, 0,8 cm t.
109. Fragm. flække med skorpeplet på forsiden og brugsspor(?) på de lange kanter. 3,0 cm br, 0,7 cm t.
110. Fragm. B-flække med afsprængt slagbule og skorpeplet på forsiden. 4,3 cm l, 1,0 cm t.
111. Fragm. B-flække med brugsspor(?) på de lange kanter. 2,9 cm br, 0,7 cm t.
112. B-flække med afsprængt slagbule og skorpe på det meste af forsiden. 8,4 cm l, 2,8 cm br, 1,1 cm t.
113. B-flække med afsprængt slagbule og knast. 9,0 cm l, 2,8 cm br, 0,8 cm t.
114. A-flække med svage brugsspor på de lange kanter. 11,5 cm l, 2,2 cm br, 0,6 cm t.
115. Fragm. A-flække. 2,7 cm br, 0,5 cm t.
116. B-flække. 6,3 cm l, 2,2 cm br, 0,5 cm t.
117. Fragm. flække. 1,7 cm br.
118. Fragm. flække med svage brugsspor på de lange kanter. 9,5 cm l, 2,5 cm br, 0,5 cm t.
119. Fragm. A-flække. 2,5 cm br, 0,5 cm t.
120. B-flække. 8,4 cm l, 3,7 cm br, og 0,7 cm t.
121. B-flække med skorpeplet på forsiden og brugsspor på de lange kanter. Stykket har en anden patina end de øvrige. 9,0 cm l, 2,6 cm br, 0,6 cm t.
122. Fragm. A-flække med en bagfra lavet svag retouche på øvre del af venstre kant.
123. Fragm. A-flække. 4,0 cm br, 0,7 cm t.
124. A-flække. 10,5 cm l, 2,4 cm br, 0,6 cm t.
125. A-flække med afsprængt slagbule. 11,3 cm l, 2,7 cm br, 0,5 cm t.
126. Fragm. A-flække med en moderne retouche på de lange kanter. 2,3 cm br, 0,5 cm t.
127. A-flække med afsprængt slagbule. 8,1 cm l, 1,8 cm br, 0,3 cm t.
128. Fragm. simpel skafthulsøkse af grønsten. Flad over- og underside og dobbeltkonisk skafthul. Ca. 5,5 cm br, og 3,8 cm h. Fig. 8,12.
129. Totalforvitret og fragm. albuebensdolk. Spidsen er afbrudt. 12,5 cm l, 4,3 cm br, 3,7 cm t. Fig. 8,11.
130. Forvitret benmejsel, tildannet af en flækket rørkogle. Den er afbrudt i begge ender og overfladen er poleret og tilglattet. Mere end 10,5 cm l. Fig. 8,7.

131. Forv, fragm. af benredskab (muligvis benmejsel), afbrudt i begge ender. Fig. 8,6.
132. Totalforvitret benmejsel, tildannet af flækket spoleben af okse. Overfladen har været tilglattet. 14,3 cm l, 2,3 cm br og 2,3 cm t. Fig. 8,14.
133. Fragm. af tilglattet vildsvinetand. Fig. 8,9.
134. Totalforvitret benmål med afbrudt spids. På overdelen ses et spidsvalt hul, dannet ved indskæring fra begge sider. Fig. 8,8.
135. Bennål med ringformet, fladt hoved og rundt tværsnit. Spids og hoved er stærkt slidt. 12,3 cm l, gb. 0,3-0,4. Fig. 8,13.
136. Øskenhovednål med tydelig bjælke under hullet. Stærkt slidt ved spidsen samt foroven ved gb. 6,2 cm l, gb. 0,3 cm.
137. Halvdelen af en benring, opr. 2,7 cm i diameter og med gb. (0,3 cm) i den ene side. 0,4 cm t.
138. Ring/rørformet ravperle. 0,6 cm l, diam. 1,2-1,3 cm, gb. 0,4 cm.
139. Rørformet ravperle. 1,3 cm l, diam. 1,5-1,7 cm, gb. 0,5 cm.
140. Let fragm. dobbeltkonisk ravperle. 1,3 cm l, 1,7 cm i diam., gb. 0,4 cm.
141. Stærkt forv. og fragm. symm. dobbeltekølleformet ravperle med keglestubformede blade og markeret mellemstykke. gb. 0,3 cm.
142. Forvitret rør/ringformet ravperle. 1,0 cm l, diam. ca. 2,0 cm, gb. 0,3 cm.
143. Ravfragmenter.

En eventyrlig livsskæbne

Af J. V. Christensen

I december 1931 fik min farfars broder, tidligere tømrer i Suserup og Lyngø ved Sorø, Niels Christensen (1850-1932) meddelelse om, at hans eneste søn Ferdinand Christensen Billholt var afgået ved døden allerede i 1929 i Tete i Portugisisk Østafrika, det nuværende Mozambique. Min far, redaktør J. V. Christensen, Ringsted (1876-1934) var søn af gårdejer i Vollerup, Gimlinge sogn, Lars Christensen (1845-1927), der var broder til forannævnte Niels Christensen.

Min far skrev i 1932 i sin avis Ringsted Folketidende (det nuværende Dagbladet) en række artikler om Ferdinand Billholt, som altså var hans fætter, og disse artikler, synes jeg, fortjener en bedre skæbne end kun at stå i nogle gamle aviser, hvorfor de genoptrykkes nedenfor.

Jeg takker lektor L. Balslev, Sorø, for hjælp med forskellige oplysninger.

Folmer Christensen.

*Midtsjællænderen Ferdinand C. Billholt, der levede ca. 30 år
i det tropiske Afrika.*

Ferdinand Billholts livsskæbne er i mange måder ganske usædvanlig. Han, der var født den 7. januar 1877, lærte tømrerhåndværket herhjemme, men var allerede som ganske ung besjælet af stor udlyst. En rask ung mand var han, og som udlært svend begav han sig tidligt på vandring og arbejdede forskellige steder i Tyskland, hvor han befandt sig vel.

På denne sin første udfærd fulgte han de danske svendes »rute« gennem Tyskland – dvs. han slog sig ned, hvor der var arbejde at få og gik så videre. Han var i mange tyske byer, gik derefter ind i Schweiz, tog derfra til Elsass-Lothringen. Den første del af rejsen gjorde han sammen med en fætter, men i Elsass-Lothringen skiltes de.

Ferdinand Billholt tog til Kiel, der på den tid var i vældig udvikling. Det var tiden omkring Kielerkanalens åbning og de vældige tyske flådebygninger. Tyskland skulle »ud på havet«. Afrika, hvor de tyske kolonier udvikle-

des, skulle være den ny verden for tysk ungdom. Den, der blot rejste som turist eller læste bladene, fik et stærkt indtryk af denne udvæ; hvor meget stærkere måtte det ikke føles af de unge håndværkere, som regnede med at bryde sig en bane ude i de nye lande.

Omtrent ved samme tid nærmede Boerkrigen sig sin afslutning, og man regnede med, at der endnu mere i det engelske Sydafrika ville blive chancer ikke mindst for håndværkere. Meget skulle jo bygges op.

Hvad der bevægede den unge midtsjællænder inderst inde, lader sig ikke udrede.

I 1901 kom han hjem – dengang 24 år gammel –; det var for at tage afsked med det gamle hjem på »Sletten« ved Suserup i Lynges sogn. Da han brød op, var det fjerne Afrika hans mål. Han havde hemmeligholdt sin plan. Han *ville* afsted.

På Afrikas grund i omegnen af Johannesburg slog han sig ned. Han kom til et land (Transvaal), der endnu var mærket af den vilde krig mellem englænderne og boerne, en krig, der havde strakt sig over ca. 3 år og først sluttede 1902.

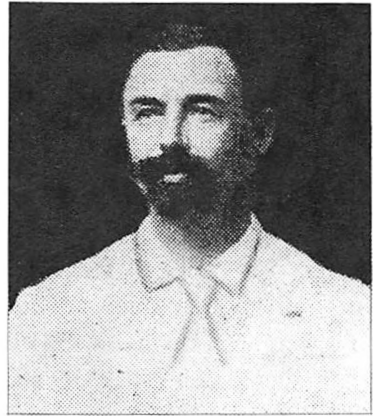
Billholt var her som også ved andre lejligheder selv herre over sine bevægelser, idet han havde sammensparet sig en ikke ubetydelig kapital under sit arbejde i Tyskland, og den anvendte han nu dels til at betale rejsen og dels som grundlag for sin tilstedeværelse, til han fik tjent sig midler til yderligere gerning. I nogle år holdt han slagteri og kødudsalg i eller ved Johannesburg.

Når han er rejst til de tyske kolonier i Tysk Sydvestafrika – eller muligvis kommet tilbage til dem – kan ikke vides med bestemtthed, da hans breve er tilintetgjort. Men sandsynligheden taler for, at han har opholdt sig der op imod en halv snes år, da krigen kom og afbrød hans hidtidige livsbane, der fredeligt havde svinget mellem de tre sammenstødende kolonimagters område: Tysk, portugisisk og engelsk.

I juli måned 1914 havde han slået sig ned i Lubango, Portugisisk Vestafrika, og her påtog han sig en større forretning, idet han påtog sig at føre en større fragt pr. oksevogn for den tyske konsul *Schöp*, der var købmand i provinsen Huilla, til grænsen til Tysk Sydvestafrika. På denne rejse led han betydeligt tab, idet hans papirer, licenser og våben blev ham frataget.

Han var stadig dansk undersåt, men havde ved verdenskrigens udbrud og ved Portugals indtræden i denne mødt den store vanskelighed, at han som hørende til det hidtidige tyske statsområde blev »sfjende« af de allierede.

*Ferdinand
C. Billholt*

Fængslet for spioneri

Skønt intet tyder på, at han i nogen henseende har indladt sig på noget ulovligt, hvad også senere blev bevist, blev han mistænkt for spioneri og interneret som krigsfange, så vidt man kan skønne i et forholdsvis mildt fangenskab, men yderst pinligt for en mand, der som han var vant til helt at være sin egen herre, færdes i den afrikanske natur, som uvilkårlige udbrud fortæller om, at han elskede. Han blev interneret i Loanda, hovedstaden i det sydvestafrikanske område (nu Angola) et temmelig forfaldent hul.

Fra perioden 1915-17 foreligger nogle særdeles fyldige beskrivelser af hans tidligere liv. Censuren hindrede ham selvfølgelig i at beskæftige sig nærmere med de øjeblikkelige forhold.

Med sine forældre står han i denne tid, som forøvrigt under hele hans udlændighed, i livlig brevveksling. Han har ført omhyggeligt regnskab med de vekslede breve, og ligeledes meddeler han gennem breve både til det danske udenrigsministerium, til gesandten i Paris og til konsulen i Lissabon, at han søger at få sin ret.

Det danske udenrigsministerium har i 1931 – efter at sagen er sluttet – givet mig lejlighed til at gøre mig bekendt med det mægtige materiale, som sagen efterhånden svulmede op til. Det fremgår at dette materiale, at Billholt efter at have været udsat for en ulovlig behandling fik lov til at køre tilbage til sit farmhus. Belejringsstilstand var ganske vist blevet erklæret i Portugisisk Vestafrika allerede den 10. september 1914. Men i november er han atter tilbage på sin farm. Som dansker fik han vedblivende lov til at opholde sig frit endnu en tid. Han var tilsidst den eneste af alle udlændinge i dette distrikt, der bevarede sin frihed. Imidlertid var

Schöp blevet fængslet, hans ejendele konfiskerede, således at Billholt ikke kunne få sine tilgodehavende penge.

Det synes efter Billholts indberetning til det danske udenrigsministerium, at Schöp er blevet mistænkt for at føre varer til den tyske hær i Tysk Sydvestafrika. Billholt var så kommet i et forhør af en portugisisk løjtnant, der optrådte meget brutalt overfor ham. Af en senere beretning, stammende fra portugisisk side, ser det ud, som om Billholt i bevidstheden om sin sags retfærdighed og forbitret over den brutale behandling, til sidst har slået på sine våben. Som den lidenskabelige jæger han altid har været, var han vel udstyret med skydevåben – riffel og Browning. Og det, der blev det sluttelige påskud til at fælde ham, var en jagttilladelse til at jage på tysk territorium. Han blev ført i kasernearrest.

Samtidig brød myndighederne ind i hans hus, gennemrodede hans gemmer, bemægtigede sig alle hans papirer, der var affattet dels på engelsk, dels på tysk og hollandsk. Han er selv klar over, at det, der bestyrkede mistanken mod ham, var, at nogle dagbøger, han havde ført i 1913-14, var skrevet på tysk. I hans gemmer var der landkort og tegnebestik, noget der er naturligt for en mand, som er meget på rejse; men nu vendtes disse ting mod ham som materiale i en spionsag. Det viste sig dog, at dagbogen intet kompromitterende indeholdt.

Under disse forhold forværres hans stilling alligevel, rimeligvis fordi han står på sin ret og navnlig er forbitret over, at man har frataget ham hans guldur.

Den 4. januar 1915 sendtes han til et portugisisk fort ved kysten, og man nægter at imødekomme hans anmodning til et par naboer om at føre tilsyn med hans hus. Han må tilbringe to dage i et zinkskur sammen med forbrydere. En lommebog, der indeholder en dokunementeret regning på 6000 kr., stjæles fra ham.

I hovedbyen Loanda, hvortil han derefter føres, er det tydeligt nok, at man forstår, der begås uret imod ham. Guvernøren erklærer, at der jo intet er i vejen. Billholt får endog tilladelse til at bo frit hos politiet, mens han prøver at få sin sag lagt til rette. Der er ingen dansk konsul i Loanda; men den engelske konsul står ham bi med råd og dåd, men kan ikke officielt gribe ind, før der foreligger en anmodning fra den danske regering. Han fik imidlertid tilladelse til at tage tjeneste hos en amerikansk ekspedition og med den tage ind i landet, ligesom han også – hvad han udtrykkelig betoner – får lov til atter at bære våben. Al mistanke mod ham er hævet.

Men ved hans tilbagevenden fra ekspeditionsrejsen sammen med amerikanerne indtræffer nye vanskeligheder. Alle hans danske papirer, der indeholder beviserne for hans statstilhørsforhold, er blevet i Lubango og naturligvis forsvundne. Alle henvendelser viser sig frugtesløse. Han kræver sig stillet for retten. Heller ikke dette opnår han. Sammen med en anden dansker Hyllested (hvis senere skæbne er ukendt) bliver han nu atter fængslet. Og nu begynder en langvarig kamp.

Under krigen almindelige virvar var hans skæbne som så mange andres hvirvlet ind i en dundrende maskine. Hvem i de krigsførende lande agtede på sligt? Også gennem den hjemlige jurisdiktion – Sorø byfogedkontor – og ved privat sagfører (G. Rasmussen, Sorø) søger han at påkalde opmærksomheden. Han noterer, at et brev fra Sorø er 54 dage om at nå Loanda, men dør får det så lov til at ligge i 88 dage, inden det udleveres til ham.

I selskab med en københavner og en hollænder

Den 12. september 1915 havde han fået svar både fra Paris og Lissabon, at undersøgelse var i gang.

»Men, hvor længe det varer, véd jeg ikke«, skriver han. »Det er ikke umuligt, at vi kan få lov at sidde her til jul. Jeg siger »vi«, her er en anden dansker, en københavner, og en hollænder. Vi taler engelsk. Jeg får også af og til engelske aviser fra den engelske konsul, så vi har lidt at slå tiden ihjel med; men vi kommer vel ud en gang. Jeg for mit vedkommende taber ikke så let modet. Verden er jo tosset overalt. Det er omtrent lige meget, hvor man er. Jeg er glad ved ikke at have noget med Europa at gøre. Skandinavien er jo ikke kommet med i krigen endnu. Men hvor længe det varer, er et andet spørgsmål«.

Et minde fra drengene bryder igennem det, han skriver: »Jeg kan huske en gammel sybilles spådom om, at der skal komme krig, hvor 7 års drengene kommer til at deltage; så slemt er det måske ikke endnu, men så meget jeg kan se af fotografierne i de engelske aviser, er mange af soldaterne allerede kun 16-17 år«.

Næsten som en spådom klinger følgende bemærkninger, der mærkeligt nok har passeret censuren uantastet, skønt det drejer sig om politisk-økonomiske forhold. Han imødeser med uro de økonomiske virkninger af krigen. Hvor skal pengene sluttelig komme fra?, spørger han og fortsætter: »England regerer jo pengemarkedet endnu; men om det bliver

ved at gå så glat, er jo et andet spørgsmål. Det sidste lån i juli måned (1915) på 1 milliard Pd. Sterling, over 19 milliarder kroner, så ikke meget glædeligt ud«. Han omtaler pengeværdiens nedgang og noterer, «at de danske penge er gået 20-30 øre ned i forhold til pundet. Jeg har hørt, at den danske stat har lavet for mange papirpenge, og derfor er de danske penge sunket i værdi. Jeg hørte, at da krigen udbrød forrige år i august måned, stak forretningsmændene alle guld- og sølvpenge i strømpeskafterne, og så måtte staten lave sine penge i sedler til at veksle med«.

Han anstiller nogle betragtninger over den følelse, der gør, at hvert lands folk betragter deres eget land som det eneste, der er noget værd. »Jeg er jo, som jeg skrev i mit sidste brev, taget til fange; men det skal I ikke bryde jer om. Jeg bliver nok fri og kommer måske hjem til sommer«.

Han udbryder derefter i lovord over Afrika, som han vel ikke kan betegne som et slaraffenland, men han foretrækker det for Europa, hvor menneskene er blevet slaver af maskinerne. »I Afrikas storbyer, Johannesburg og Kapstaden, som jeg besøgte for mange år tilbage, er det omtrent lige så, haste og jage for at få noget at putte i munden. Naturligvis – enhver, som har en forretning, må passe på at tjene noget, men ikke som led i en maskine, ikke at slide og slæbe, som europæiske forhold forlanger det. Den største bekvemmelighed, som vi har i Afrika, er naturligvis de indfødte. Det almindelige skidne arbejde rører den hvide mand ikke ved. Ikke, at de indfødte er slaver, det må I ikke tro, han er lige så fri som den hvide mand . . . de får deres betaling og mange gange slet ikke så dårlig, i danske penge 50 øre til 1 kr. om dagen og kosten. Mange gange tjener en god neger også mere. De fleste indfødte har naturligvis ikke lyst til at bestille noget, de fleste har kvæg (køer, okser eller stude), får eller geder i hundredvis. Han bygger sit hus eller hytte i skoven, i reglen urskov . . . Han har mælk af køerne og gederne; den indfødte drikker ikke sød eller nymalket mælk; han lader den stå og blive sur, en slags syltemælk; men han laver også smør. Det smør, som han ikke spiser, bliver brugt til at smøre på kroppen, for at solen ikke skal brænde huden i stykker . . . Han hugger et stykke skov om efteråret, det bliver liggende, til det er tørt, så brænder han det, stumperne bliver stående, med asken gøder han jorden. Om foråret begynder manden med koner (han har tit 3-4 koner) og børn at hakke jorden med en klo eller et kartoffeljern og planter et majs-korn omtrent pr. kv.al., dyrker også undertiden et lille korn, som kaldes hirse, der gror overalt. Boerne kalder det manna. Formentlig den samme korn, som er ment i bibelen, trukket op et sted af

en skypumpe og ført et andet sted hen. Skypumper har vi i Afrika i hundredvis, undertiden så stærke, at de trækker træer op med rodet.

De sortes landbrug

»Den indfødte sår sin have eller mark. Har han kun énkone, er han fattig og sår kun et lille stykke; har han mange koner og børn, er han rig og sår et stort stykke land. Høster han nu mere, end han har behov for til sin familie, så sælger han det til andre sorte, men mest til de hvide, med hvem han tuskhandler kornet eller majsens for kogekar, gryder, billigt tøj, armbånd, fingerringe og lign. Han dyrker ligeledes græskar, meloner (sure og søde), bønner og lign. Han har måske 50-100 høns; de koster intet at føde; de søger føden rundt om hytten og lever af græshopper og insekter. I skoven er hule træer i tusindvis, hvor bierne bygger; om efteråret ryger han dem ud og tager honningen. De indfødte, som bor i nærheden af floderne eller fugtige engdrag, har store sukkerrørplantager. Tillige vokser her i Centralafrika et træ, som man kalder oliepalmen, særlig i fugtige egne; de danner på steder store skove. Frugterne er omtrent så store som blommer, men vokser i klaser omtrent som vindruer; frugterne er som gult hestefedt at se, men smager godt, kærnerne er olieholdige og bliver anvendt til olie kager (foderkager). Saften af disse palmer tapper han ud, graver det i jorden i en flaske eller potte, til det gærer; det er hans brændevin. Han brænder dog også brændevin af majs, korn eller sukkerroer og drikker det, så han bliver så knaldfuld, at han ikke kan tælle til to.

I skoven vrimler det af dyr, som han skyder med bue og giftige pile. I kan forstå, at han behøver ikke at lide nød.

Gæstfrihed i Afrika

At Billholt har haft et indgående kendskab til de indfødte, fremgår af mange andre enkeltheder. Også den tysk-afrikanske mission omtaler han med en vis sympati. Man har dog indtryk af, at han mere betragter den som en stor forretning med forsyningscentral i missionens centralforbrugsforening i Barmen i Tyskland.

»Når man« – skriver han – »kommer ind i en stamme indfødte, glæder man sig for det meste – jeg for mit vedkommende ubetinget – ved at træffe en hvid mand, som man kan tale med, og som kan give én oplysninger om de forskellige ting, som den indfødte ikke ville fortælle.

Opholder man sig et par dage på et sted, hvor der er nybyggere, bliver man altid budt ind at spise og drikke til måltiderne. Tager man ikke imod en sådan indbydelse, føler farmeren (eller missionæren) sig sikker på, at man er fornærmet.

Det er helt forskelligt fra Europa, hvor man er tilbøjelig til at sige om en hver ukendt fremmed: Hvad vil han her? Har man ved vejen gennem skoven skudt et eller flere dyr eller fuglevildt (jagten er næsten overalt fri), så får konen et stykke kød eller et par fugle, og så lever man i fryd og glæde et par dage, til man fortsætter rejsen. Levemåden er jævn og ligetil, brød, mælk, smør, ost, æg, høns, kaffe eller the. Og man spekulerer ikke på, om gulvene er renvaskede hver dag«.

Mellem indfødte i urskoven

Indirekte får man i hans breve besked om hans kærlighed og interesse for den vilde natur.

»Mange gange, når man« – skriver han – »går ved en af disse store afrikanske floder, der er mile brede og umådelig lange, slyngende sig ud og ind mellem bjerge, bliver man helt underlig til mode. På bredden vokser olie- og palmetræer, omstyrtede stammer ligger hulter til bulter, nye er skudt op. Her vokser appelsiner, bananer, dadler, figen, efeu og andre vilde slyngplanter, en labyrint, så man ikke kan se fem alen for sig.

En lille fodsti, som den indfødte bruger, snor sig gennem tykningen, til man atter står foran en lille landsby på 10-20 hytter. Opskræmte som en flok dyr i skoven, springer mænd, kvinder og børn ad småstier ind i tykningen. Intet at se. Jeg kalder på oldermændene. Efter et par minutter kommer et hoved til syne ved et træ. Han kigger efter min nye Mauser-riffel, som jeg har hængende over min højre skulder, på mit patronbælte med 60 ny blanke patroner med spidskugler, som jeg har om livet, på min Browning-pistol, som er ladet med 7 patroner, på mine store brogede jagthunde, på min sorte tjener, som står bag mig med mine fornødenheder og en dobbeltløbet bøsse, et løb med hagl for høns, det andet med kugle. I mellemtiden er flere af mine indfødte kommet med pakker med tøjvarer. Og bag ved dem står endnu to af mine indfødte med rifler og skinnende patronbælter.

Han er øjensynlig urolig; men jeg smiler til ham. Han spørger min tjener, hvem jeg er. »Engelskmand«, svarer tjeneren. Jeg siger, han må komme og byde mig velkommen, ellers må jeg gå længere op ad floden

til hans broder. Endelig kommer han, stirrer på alt det blanke, patronbæltet, pistolen, mine gule ridebukser, mine gamacher og støvler. Når han er færdig med mig, kommer turen til mine tjenere. Så kalder han endelig på sine landsmænd, og jeg ser dem stikke hovedet ud af buskene; han kalder, og efterhånden kommer de frem. Landsbyen er atter beboet.

Så viser han os et sted, hvor vi kan slå teltet op. Nu udfolder vi vore varer, og interessen stiger, men da han ser et løveskind, kender hans forbavelse ingen grænser. Jeg har nemlig den foregående dag skudt en løve. Nu må dette skildres for de indfødte«.

En løvejagt

»Det hele var forresten temmelig simpelt. Løven lå under en busk, min gamle hund fik hans spor og jog ham ud af busken. Jeg havde ventet, han ville gå ind i skoven, men han var bange, mindre for min hund end for mig. Alle vilde dyr er bange for hvide mænd, i det mindste om dagen. Han sprang ned ved floden under en del gammelt tømmer, som lå i et sivkrat og lå med hovedet i indgangen. Hunden gøede, og løven knurrede rasende. Den indfødte måtte nu kaste noget brænde efter ham for at få ham ud. Men løven blev på sit eget. Hunden fo'r nu løs på ham og bed ham i bagpartiet. Rasende drejede han sig rundt og drev efter hunden med sin lab. Hunden var hurtig, men fik alligevel et par ordentlige flænger. Jeg sprang nu om på den anden side af sivkrattet. Og i det øjeblik løven ville springe på hunden, skød jeg ham en kugle gennem begge bovbladene. Først nu fik han atter øje på mig, jeg stod 4½ alen borte. Det er omtrent som at stå oppe på landevejen nede ved Niels Mogensens tørvegrave og skyde på løven nede i landevejsgrøften (en morsom afstandsbedømmelse med hjemlige måleangivelser).

Nu gjaldt det mig. Løven rejste sig på bagbenene, de lange hår på baghovedet og halsen stod ud til siden ligesom børsterne på vildsvin, de små øren lå fladt tilbage på hovedet, de store gule øjne skinnede som stjerner, de halvfingerlange gule hugtænder og det røde svælg funkledede mig i møde. Han brølede frygteligt, ekkoet dundrede langs floden, den rådne kødlugt slog mig i møde. Nu hed det »du eller jeg«. Et greb på håndtaget af låsen, den afskudte patron fløj ud og en ny sad der. Den anden kugle fløj ham i det brede bryst, han blinkede med øjnene, nyste, lufttrykket og knaldet irriterede ham vel, så fik han den tredie kugle, og den gjorde ende på livet«.

En vognborg i urskoven

»En gang var jeg med flere hvide og 10 vogne gennem urskoven. Vi havde spændt fra ved siden af en flod. Vi havde vel tilsammen over 200 okser og 20 køer, som efter at have ædt og drukket lagde sig foran vognene. Så gik alle mennesker og dyr til ro. Jeg sov som jeg altid plejer, når jeg er ude, under vognen med riflen og patronbæltet ved siden af mig, og min gamle hund passede på, at ikke noget kom for nær. Jeg havde ladet vognene dække til med presenninger, da det så ud til regn, og det begyndte også at støvregne midt på natten. Så det var rigtigt »løvevejr«. det var så mørkt, at man knapt kunne se en hånd for sig. Jeg vidste, at det var en rigtig løveegn, så jeg nøjedes med at tage støvlerne af, men beholdt ellers tøjet på, hvis der skulle ske noget.

Om natten kl. 2 vågnede jeg og gik med min bøsse og hund en tur rundt om lejren; de ti vogne var kørt op, den ene et lille stykke fra den anden. Over 200 høveder og 50-60 hvide og sorte er naturligvis en stor lejr. De indfødte havde et stort bål ved hver vogn. Okserne tyggede drøv. Alt var roligt. Jeg så et lyst punkt i græsset og gik derhenad, men opdagede intet og slog mig til ro med, at det var en St. Hansorm. Jeg gik hen til vognen og lagde mig til at sove. Jeg havde min vogn og okser i midten af lejren; okserne var bundet fast til kæderne de trækker i. Kl. 3 vågnede jeg ved et rasende spektakel. De indfødte hylede og skreg som besatte, hundene gøede og kvæget brølede, det var omtrent ligesom et sommermarked, Kun musikken manglede. Flere hvide stod oppe på vognene og kommanderede. En råbte, at 3 løver havde slået 5 høveder ned. Jeg foreslog ham, at han skulle komme ned og være med at skyde en af de mange løver. Men han skulle ikke ned af vognen. Jeg tog så mit gevær og gik efter støjen. Jeg så en gul klump ude i græsset, den rørte sig; det måtte være en løve. Kvæget var uroligt, meget af det var løbet ud i skoven. De indfødte skød. Men løven – thi en sådan var det – lod sig ikke anfægte. Jeg skræmte den nu med et skud. Den sprang op og løb i samme retning som kvæget. Løven slog en ko ned, rev bugen op på den. Endelig trak den sig tilbage i skoven, og jeg søgte nu at komme den på skudhold. Hundene jagede den, men blev skræmte og drevet tilbage. Jeg forsøgte at forfølge til fods, men nåede intet resultat«.

Med kugle eller gift

Billholt fortæller så om, hvorledes de forhandler om at stille selvskud – noget, han var kendt med, da han havde skudt flere tigre på den måde.

(En klump kød bindes til en snor, der er fæstet til aftrækkeren på et fastbundet gevær, der er stillet mod det sted, hvor kødet ligger). Men manden, der havde mistet koen, ville forgifte kødet, da han havde stryknin, og man regnede med, at løven ville komme tilbage. Dette skete også, men den åd ikke så meget, at den døde. Den skjulte sig i sivene og først efter en omstændelig jagt med hunde og brænde fra bålet lykkedes det Billholt at få løven på skud og nedlægge den med 4 kugler.

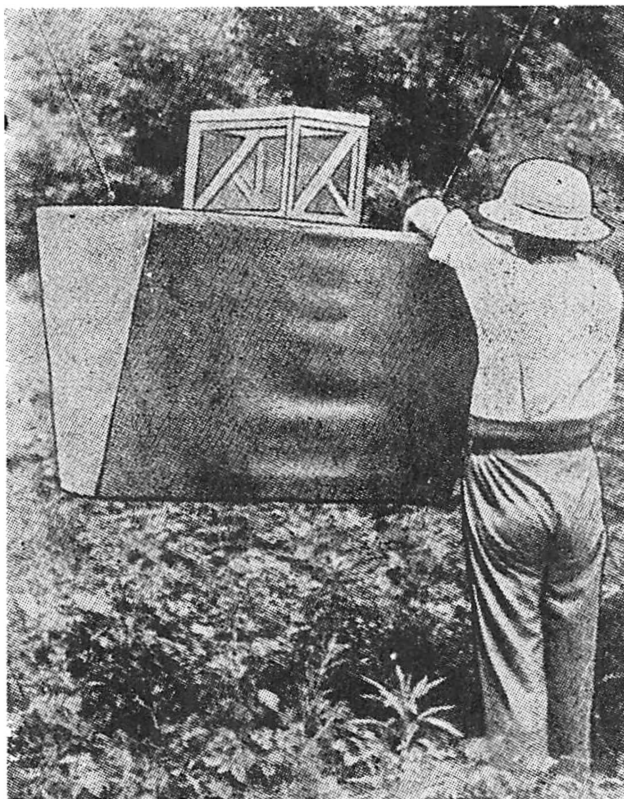
Et løveskind har en værdi af 150-200 kr. Men amerikanske millionærer, der er på løvejagt, giver gerne indtil 1000 kr. for det.

Billholts skildringer fra disse færdre karakteriserer ham som en stor naturven. » . . . Jeg lå vågen ved 2-3 tiden om natten«, skriver han, »og betragtede det store sydlige stjernekor («Sydkorset»), ingen vind eller lyd forstyrrede den storlåede afrikanske natur.

Så brydes stilheden af råbet løver. Løver og løvehistorier præger den afrikanske fortæller verden ligesom spøgelseshistorier de gamle herregårde«, skriver han. Han fortæller videre, at hans sorte tjener – efter at løven som foran skildret var skudt – sagde til de indfødte, at hans herre var en »O'vakonna«. Det er den højeste titel blandt de indfødte, idet deres gud hedder »O'vakonna, vakonna«; »O'vakonna« betyder da den lille Gud.

På jagt efter tsetse-fluen

I sine breve fra 1915 dvæler Billholt således mest ved minderne om sit tidligere eventyrlige liv i Afrikas frie udmarker. Den 2. februar 1916 skriver han atter fra Loanda. Han havde bedt om skrættobak fra Danmark og er meget glad over, at det er kommet. Men ellers er han utilfreds med den »tossedede verden«, forbitret over, at censuren i England bryder hans breve. »Det er lige meget, hvor man er, så bliver man mistænkt for at spionere; jeg ved blot ikke, hvad der kan være at spionere om. Jeg tænker, jeg bliver sat på fri fod i løbet af denne måned; men helt sikker er jeg ikke. I skriver, at I har frost og sne . . . Jeg tror ikke, jeg mere kan døje den slags. Når vi blot har 15-20 gr. varme her, fryser jeg. Jeg var forrige år nogle hundrede kilometer inde i landet, i egne som var næsten helt uddøde. De indfødte var døde af en sygdom, som man kalder »sovesyge««. Denne sygdom bliver overført ved en stor flue, omtrent så stor som en spyflue, men den flyver lydløst. Jeg havde lejlighed til at fange en, som ville stikke mig, har opbevaret den i en flaske og vil bringe den med til Europa. Det er en styg sygdom, som har revet og river hundredtusinder

I sin artikel skildrer Billholt den farlige tsetseflue. I de senere år er der sat en systematisk jagt i gang efter den. Dette apparat, som anbringes i urskoven, skal være meget virkningsfuldt. Tsetsefluen ser nemlig ikke godt. Når den opdager skyggen af dette apparat, aner den et dyr og slår sig ned på skyggen under fælden. Lidt efter føler den sig draget af lysskæret ovenover fælden, flyver op – og ender i fældens top (det firkantede apparat), hvorfra den ikke kan finde tilbage. På fem dage har en sådan fælde taget 700 fanger.

af mennesker og dyr bort, og der findes endnu intet virksomt middel imod den.

Fluen er meget sky og opholder sig i tykningerne, som mest består af tjørnebusk, 4-5 meter høje; den bygger sin rede i høje hule træer inde i tykningen. Jeg har forsøgt at finde en sådan rede, men forgæves«.

I et af sine breve skildrer han

et tordenvejr,

der overraskede ham på en af hans ture i urskoven. Det var et mægtigt uvejr. Lynene knitrede ustandseligt i gule, røde og blå farver, slog til tider over fra bjergtop til bjergtop, ramte de højeste træer, hvad der gjorde, at han ikke turde søge ly i de hule træer. Regnen var som et uhyre styrtebad. Vandet pøsede ned, og vandstrømmene kastedes hid og did »som grå spøgelse« i vinden. Hans indfødte ledsager sad under uvejret ganske ubevægelig.

Uvejret varede en time. Så var himlen klar igen, og myggene vrimlede af den opblødte jordbund.

- Der er ingen tvivl om, at Billholt med disse udførlige skildringer har fået den trange tid i interneringslejren til at gå så nogenlunde. Trods de mange års fraværelse fra fædrelandet og med meget sjældent brug af dansk sprog i tale har han bevaret sin viden i dansk godt. Det er meget sjældent, at han må søge til et fremmed ord for at dække, hvad han mener.

- Vi går derefter atter over til at skildre sagens forløb.

Udenrigsministeriets arbejde

Selv om det desværre i det lange løb ikke førte til det ønskede resultat, skal det dog nævnes med anerkendelse, at det danske udenrigsministerium og Danmarks repræsentation i udlandet - særlig gesandten i Paris, kammerherre Bernhoft - har udfoldet en meget stor virksomhed for at skaffe Billholt først friheden og senere hans ret.

Når man gennemgår udenrigsministeriets samling af Billholt-sagens akter, noterer man sig en række punkter, der viser dette arbejdes omfang.

24. juni 1915: Brev fra generalkonsulatet i Lissabon.

23. oktober 1915: Bernhofts referat til udenrigsministeriet af en sagsfremstilling fra Billholt.

Endvidere breve af 8. november, 19. november 1915, 25. januar 1916.

Og endelig kan Bernhoft den 9. februar 1916 meddele udenrigsministeriet i København, at Billholts sag nu vil komme for retten.

Det følgende stammer, hvor intet andet er anført, fra hans private papirer (nu i forældrenes eje).

Frifundet - og interneret for tredje gang

I februar 1916 blev Billholt *frifundet ved retten i Loanda*, og der blev givet telegrafisk melding til København om, at han var all right. Man var altså klar over, at han var dansker.

Det kom derfor som en ubehagelig overraskelse for ham, at han atter i november 1916 blev interneret af portugiserne.

Han begriber det ikke. Tysk Sydvestafrika er besat af englænderne. Men her i Protugisisk Vestafrika, hvor der overhovedet ikke er nogen krig, er folk så ophidsede, at de hverken véd ud eller ind.

Billholt er interneret sammen med de stedlige tyskere, ialt ca. 50 mennesker. Han er misfornøjet med den danske konsul, og han forstår ikke,

at Danmark ikke tør optræde mere håndfast overfor en stat som Portugal.

»Menneskene er blevet helt forskruede«, udbryder han. »End ikke lov og ret bliver respekteret. Man fanger mennesker, som ikke har eller vil have noget med krigen at gøre, blot for at få lejlighed til at stjæle deres ejendele. Djævlene er ikke hinsides. Man har hver dag lejlighed til at se dem ansigt til ansigt. Jeg taber ikke modet så let, jeg lader mig ikke så let underkue, jeg har tabt alt, hvad jeg har, men det gør ikke noget, jeg lever alligevel, og når krigen en gang bliver forbi, tjener jeg vel penge igen i Afrika, jeg har altid gjort det«.

Under sit tredie fangenskab har han held til at få fat i en dansk avis, »Næstved Tidende«, som holdtes af en dansker, som var farmer i Tysk Sydvestafrika, men gik med i krigen, vistnok som frivillig. Han blev fanget for 2½ år siden på grænsen. Billholt har ikke set ham, da danskeren er interneret i den tyske krigsfangelejr i Portugisisk Sydvestafrika, mens Billholt selv er i lejren for civilfanger.

Meddelelserne fra Danmark optager ham stærkt. Han forstår ikke misforholdet mellem majs- og rugpriserne og finder, at hele det danske system gør et forvirret indtryk. Også på de stigende ejendomspriser ser han med uro. Han finder, at det minder om overspekulation, og at det sikkert vil få alvorlige følger.

Fra de hjemlige forhold – også spørgsmålet om barndomshjemmet – vender han atter i brevet (Loanda, den 12. marts 1917) tilbage til sine minder og oplevelser ude i den store verden. Han vil ikke råde sine forældre m.h.t. fremtiden; »thi sæt, der en dag kommer brev fra regeringen, at jeg er død«.

Han mindes sin første ungdoms rejser i Fyn og Jylland, sin første ankomst til Kiel, sin udrejse gennem Hamborgs myldrende havn, passeringen af klipperne ved Dover i England, det første glimt af Afrikas kyst, sine oplevelser ude i naturen.

Hvorledes et friluftsmenneske glæder sig på sin egen måde, mærker man sig i ytringer som disse: Kysten ved Svakopmund (hovedstaden i det gamle tyske Sydvestafrika) gjorde et ugæstfrit indtryk, en øde sandørken, 80 km borte ser man nogle øde bjergkegler. Solen brænder på sandet, og det flimrer og blinker for øjnene; men til tider ser man de pragtfuldste luftspejlinger, man kan tænke sig, det er ligesom en usynlig hånd tegner tryllebilleder; 100 km inde i landet begynder de store græssletter, der vimler af vildt. Videre frem kommer en henrivende storslået natur med

bakker, dale, flodløb, skove, bjergkæder, nogle helt flade, som de havde fået et slag oven i, andre spidser. I dalene, hvor jorden er fed af nedskylninger, vokser vældige træer.

»Når det er stjerneklar nat, sover jeg ikke i mit telt, men stiller min felt-seng ud i den frie friske natteluft, ligger og betragter stjernebillederne på den sydlige halvkugle, drømmer med åbne øjne. De indfødte sover, ingen vind bevæger sig, alting er stille ligesom uddød. Minder om begivenheder langt tilbage trænger sig frem«.

Endelig fri

Mens Billholt i sit fangenskab, som synes at have været nogenlunde tåleligt, finder hvile i at beskæftige sig med minderne, arbejdede myndighederne i Danmark atter.

Det fremgår af udenrigsministeriets aktsamling, at han den 16. december 1916 atter slap hjem til sin sørgeligt behandlede farm.

Men enten han nu har udtalt sig uforsigtigt i sin retfærdige harme over de portugisiske myndigheders færd, eller hvad der nu har været årsagen – anholdt var han jo blevet igen.

Resultatet af det danske udenrigsministeriums og den danske gesandts mellemkomst synes dog denne gang at have båret frugt relativt hurtigt.

Den 23. marts 1917 stilledes der krav om, at Billholt måtte komme ud af den interneringslejr, i hvilken han blev holdt fangen. Og den 23. maj 1917 forelå der *tilladelse til Billholt til at rejse tilbage til Danmark*.

Til Spanien – tilbage til Afrikakysten

Men Billholt nåede ikke at komme tilbage til Danmark den gang.

For at forstå det følgende må man drage sig i minde, hvorledes stillingen i verden var i sommeren 1917. Verdenskrigen var på sit toppunkt. Den skærpede undervandskrig var begyndt i februar samme år. Den 6. april 1917 havde De forenede Stater erklæret centralmagterne krig.

Billholt kom med en spansk damper til Cadix. Nu var han på neutral grund. Men som følge af den behandling, portugiserne havde givet ham, stod han uden tilstrækkelige midler til at komme videre. Da han forstod vanskelighederne ved at komme direkte hjem, telegraferede han til sine forældre om et kontant lån, ved hjælp af hvilket han ville søge at komme til De forenede Stater. Det var hans plan at gå til Amerika og muligvis derfra hjem til Danmark.

Imidlertid havde Amerikas indtræden i krigen helt ændret mulighederne for indvandring. Han nægtedes indrejsetilladelse. Under opholdet i Spanien virkede han vistnok helt på egen hånd. Udenrigsministeriets aktsamling indeholder i hvert fald intet fra ham i den lange efterfølgende periode.

Da vanskelighederne tårnede sig op om vor landsmand, tog han en resolut beslutning. Store dele af hans kære Afrika – ja, praktisk talt hele denne verdensdel med undtagelse af Liberia, Abessinien og de små spanske kolonier var indviklede i verdenskrigen. Hans evne til at klare sig i en snæver vending kom ham nu atter til hjælp.

Dybest inde i den vældige Guineabugt, der fylder vinklen i Afrikakortet, omtrent under Ækvator ligger øen Fernando Poo, omtrent på størrelse med Lolland-Falster (2000 kv.km med en befolkning, der tæller 20.000 hvide og 30.000 sorte). Øen hører under Spanien. Klimaet er varmt, fugtigt og usundt; men jorden er ganske overordentlig frugtbar (majs, ris, bananer, kaffe, sukker, tobak, bomuld). Klimaet afskrækkede ikke den gamle afrikafarer. Og da hans planer var glippede, tog han nu en chance, der tilbødes ham: som handelsekspedient på Fernando Poo.

Med ukueligt mod tog han nu fat på genrejsningen af sin ødelagte økonomi. Hvor længe han blev på Fernando Poo, kan ikke helt klares. Men så vidt man kan skønne, har han her sammenarbejdet sig tilstrækkelige midler til, at han atter som fri mand kunne vende tilbage til det gamle smertenssted – Portugisisk Vestafrika – rimeligvis for at prøve på at få sin ret, nu da der atter var blevet fred i verden. Hans bestræbelser kronedes ikke med held.

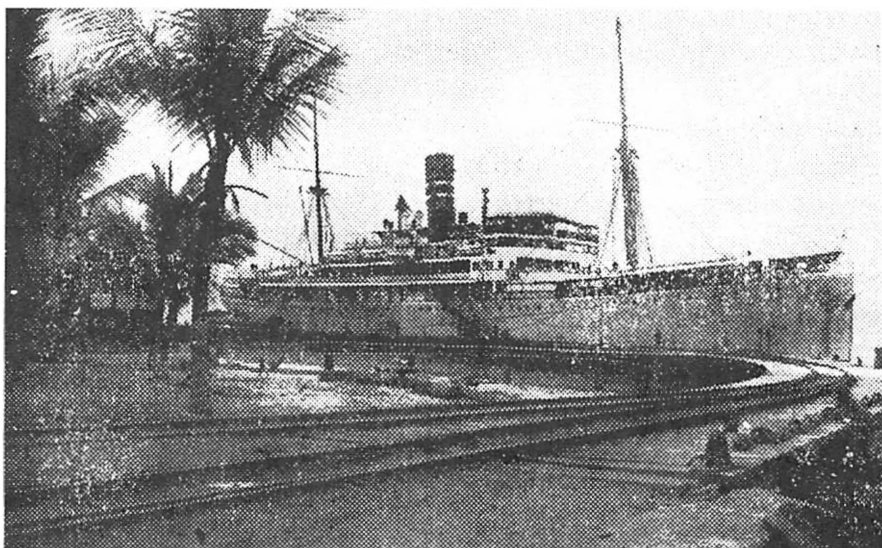
I årene mellem 1917 og 1924 har alle hans bestræbelser gået ud på at skabe sig så stærke økonomiske midler, at han kunne sætte hårdt ind for at få erstatning for de lidte betydelige tab.

Forholdene i Portugisisk Vestafrika blev imidlertid efter krigen stedse ringere, og dette har formentlig været årsagen til, at han i 1924 besluttede at rejse til Danmark for under direkte forhandling med det danske udenrigsministerium at forsyne dette med alt det materiale, der måtte være fornødent. Derefter var det hans agt at drage til Mozambique i Østafrika.

Hjemme igen efter 23 års forløb. – En regning på 70.000 kr.

En vinterdag i 1924 kom han til Lyngø og tilbragte de følgende måneder i sine forældres hjem, gennemarbejdede hele sit materiale, gav en fyldig

Skibet, hvormed Billholt rejste ud på sin sidste rejse, fotograferet i afrikansk havn.

fremstilling af al den overlast, han havde lidt, alle de tab, han havde været ude for, og sine krav. Man kan spørge, hvorfor han ikke tidligere havde sat stærkere ind. Spørgsmålet er forståeligt. Men efter den stilling, de portugisiske myndigheder har indtaget, er svaret ligegyldigt. Han specificerede sine krav på den portugisiske stat til 2.966 pd. sterling 17 shilling 6 pence, en sum, der ved den daværende kurs svarer til et beløb af ca. 70.000 danske kroner.

Iøvrigt gav han den danske stat frie hænder m.h.t., hvad der muligt kunne opnås.

Det var imidlertid tydeligt for hans omgivelser, at Danmark ikke ville blive hans blivende sted. De 23 års ophold i troperne havde sat sit præg på ham. Han var med sine da 47 år en mand i sin fulde kraft. Men den hårde vinter 1924 var det uheldigst mulige tidspunkt for en mand fra troperne at vende tilbage til sit fædreland på. Og allerede ved afrejsen fra Vestafrika havde det jo også, som nævnt, været hans plan at søge over til Afrikas østkyst.

Hvor Billholt fandt sin skæbne

Da Billholt i 1924 tog afsked med sine nærmeste for atter at drage ud til den verdensdel, der havde hele hans kærlighed og interesse, var hans gamle forældre klar over, at dette blev en afsked for livet. Han var sine

forældre en kærlig søn i de måneder, han var hjemme. Men *det fjerne* havde taget ham. Han kæmpede forgæves for at få sin ret, men blev efterhånden helt klar over, at Portugal ikke ville opfylde hans berettigede krav, måske heller ikke kunne.

Så drog han ud påny - nu 47 år gammel - en kraftig og hærdet type, der ikke mere følte sig bundet til Danmark, men ønskede at færdes på de frie vidder. I modsætning til tidligere var hans brevskrivning i de følgende år knap, og sluttelig hørte den helt op.

Han tog til Rotterdam og derfra med damper over Lissabon, hvor han havde magasineret sine ejendele under besøget i Danmark. Fra Lissabon sejlede han til Ægypten, videre gennem Suezkanalen, det Røde Hav til Lourenzo Marquez. Og herfra drog han til det indre af det land, der skulle blive hans sidste hvilested.

Fra hele rejsen sendte han sine forældre illustrerede postkort med billeder fra de steder, han passerede.

I Portugisisk Østafrika

Det land, han kom til, er et udpræget tropeland - et uhyre område på 770.000 kv.km (15 gange så stort som Danmark), men med kun 3½ mio. indbyggere, altså meget tyndt befolket.

Befolkningen består for de 90%'s vedkommende af Bantu-negre. Området deles ved Sambese-floden i to dele. Hele det tropiske Afrikas dyreverden er stærkt repræsenteret, den gule og den sortmankede løve, leopard, hyæne, sjakal, elefanter, flodheste, zebra, bøffel, antilope, krokodiller osv. Malaria og sovesyge optræder. Den smittebringende giftige tsetse-flue er almindelig i *distrikt Tete*.

Hovedstaden er Lourenzo Marquez (opkaldt efter en portugisisk købmand, som undersøgte stedet i 1544-45. Den hedder nu Maputo, og er hovedstaden i det, der nu hedder Mozambique), hvor der er dansk konsul, fra hvem meddelelsen om Billholts død er indtruffet til det danske udenrigsministerium.

Ved Sambese-floden ligger byerne Sena, Tete og Zumbo. Disse tre byer var betydelige, mens det portugisiske kolonirige stod på sit højdepunkt, men tabte siden i betydning, indtil englændernes fremtrængen i Rhodesia skabte nye muligheder. Distriktet Tete er 4 gange så stort som Danmark med en befolkning på 350.000 mennesker, deraf 400 europæere (1926). Der er livlig skibsforbindelse mellem Portugisisk Østafrika og Europa, særlig fra kystbyerne, men også på floderne. Af stor vigtighed

for det indre af landet er forbindelsen ad jernbane med Transvaal. Landet er i stor udstrækning frugtbart. Der dyrkes indigo, kaffe, jordnødder, gummi, sukker, kokosnødder, majs, tobak.

– Man forstår, at det på sin vis er et eventyrland, et land for modige jægere.

Jagten havde som altid hans interesse. I et af sine breve fra Tete fortæller han, at han bl.a. er ejer af fire løveskind, kostbare under almindelige forhold, næppe sælgelige under den nuværende verdensdepression. Imidlertid var han fortsat ved godt mod. Han skrev stadig til sine forældre. Men med et brev, der var afsendt den 28. oktober 1928, hørte korrespondancen op.

Allerede fra 1929 havde hans forældre, da brevene udeblev, sat sig i forbindelse med de danske myndigheder. Og den 11. december 1931 modtog hans forældre gennem byfogedkontoret i Sorø den sørgelige meddelelse, at deres søn var død allerede i året 1929.

Da meddelelsen, som mærkeligt nok blev afgivet mundtligt, ikke var helt klar, satte jeg, der i de sidste måneder havde beskæftiget mig med sagen, mig i forbindelse med udenrigsministeriet, og den 18. december 1931 sendte udenrigsministeriet mig følgende officielle meddelelse, der bekræftede den foreløbige:

»Under henvisning til tidligere korrespondance, senest skrivelse herfra af 7. juli d.å., vedrørende F. Chr. Billholts erstatningskrav mod den portugisiske regering, meddeler udenrigsministeriet, at den pågældende, således som det måske allerede vil være hr. landstingsmanden bekendt, ifølge indberetning fra det kgl. konsulat i Lourenzo Marquez formentlig i foråret 1929 er afgået ved døden i distriktet Tete i Portugisisk Østafrika.

Det tilføjes, at man efter henstilling fra det kgl. gesandtskab for Portugal har ment at måtte henlægge den nævnte erstatningssag, da det trods gentagne henvendelser til den portugisiske regering ikke er lykkedes at opnå nogen imødekommenhed fra denne«.

– Derefter kunne der ikke mere være nogen tvivl. Billholts forældre havde alt længe forsonet sig med den tanke, at de ikke mere skulle gense deres søn. En opretholdelse af erstatningskravet ville nu ikke mere have interesse. Og hans fader billigede ministeriets forslag i erkendelse af, at ministeriet havde gjort, hvad der kunne gøres.

De nærmere omstændigheder ved Billholts død vil det formentlig blive ugørligt at skaffe oplysning om. Genstande som minder kan næppe

ventes at nå frem fra hine fjerne egne, hvis ikke tilfældigt en hvid mand har taget sig af dem.

– Fjernt fra Danmark segnede altså den raske og ukuelige midtsjæl-lænder, der aldrig havde givet op, hvor sort det end så ud. *Hvorledes* han segnede, bliver vel som sagt aldrig opklaret. Men hans livsskæbne forekom mig så ejendommelig, at den efter mit skøn fortjente i store træk at kendes.

Han var en modig mand – det viser alle hans breve –, han var en retlinet og retsindig natur, der oprørtes over uret, han var en redelig mand; det viser den omstændighed, at skønt alt har været vendt imod ham, lykkedes det ham at bringe retten til sejr og skaffe sig en frifindelse for sigtelsen for spioneri. Derfor skal hans historie, såvidt den har kunnet udredes, tildels støttet på hans egne optegnelser, der aldrig har været tænkt offentliggjorte, stå som et varigt minde om ham i hans hjemegns avis.

Han blev på sin vis et offer for verdenskrigen. Først den årelange kamp for at slippe fri af interneringen, dernæst den endnu længere kamp for økonomisk rehabilitering og sluttelig, da alt dette viste sig forgæves, hans modige spring ud i verden – til det Afrika, der havde kaldt på ham i hans ungdom, og til hvilken verdensdel han nærrede større kærlighed end til Europa.

Ure og urmagere i Sorø amt

Af Jens Lampe

Omkring 1440 optræder de første fjederdrevne ure i Europa, hvorved det blev muligt at konstruere bord- og lommeure. Standure med pendul og lodder har været kendt i Holland og England siden slutningen af 1600-tallet, men herhjemme kom de først frem omkring 1700. Nøjagtigheden er bl.a. afhængig af pendulets længde. Et langt pendul giver en nøjagtig gang. Heri ligger standurets fordel frem for konsol- og vægure med kortere penduler.

De ældste standure på herregårdene i Sorø amt er af engelsk eller fransk oprindelse, hvorimod Sorø Akademi har standure fremstillet af Peter Mathiesen, København (1696-1768), Jørgen Svendsen Riis, Rønne (1789-1873), Søren Nielsen Bjerre (1773-1851) fra Vigsø i Thy samt et usigneret og udateret standur, men tilsyneladende af dansk oprindelse. Et normal- eller regulatorur med en meget præcis gang i akademiets fysiske samling er fremstillet af Anders Funch, som blev mester i København 1834. Mathiesens ur er dekoreret med kinesiske lakmalerier på kassen og fremstillet ca. 1760. Det har messingværk og er opstillet på »den røde gang« i 1969. Det er testamenteret til akademiet af frøken Grølsted, hvis morfar var gartner i Sorø 1845-91 og har måske tidligere været på akademiet. 1) Riis-uret fra Rønne er i en empirekasse, har hvid-omaljeret skive, gangværk og slagværk af messing. Den egetræsmaledede fyrrekasse har svejftet hoved og pilastre. Uret står på akademiets sygehus. På »Vænget« i den gamle fysiske samling står Søren Nielsen Bjerres standur. Det er også i empirestil, mahognykasse, hvid emaljeskive med romertal og franske liljer mellem cifrene. Endvidere er der standure i spisesalen og på rektors kontor.

Blandt landbefolkningen var der ikke mange, der havde råd til at købe ure. Ved midten af 1700-årene ejedes næsten al landbrugsjord af godser.

Når ydelserne til staten, herremanden og kirken var betalt, var der kun midler til de allernødvendigste varige forbrugsgoder. Først med hoveri-afløsningen og de andre landbrugsreformer blev vilkårene forbedret. Men med landbrugs krisen 1818-28 gik det atter tilbage for bønder og husmænd. Fra denne krisens ophør til slutningen af 1870'erne oplevede landbruget en ret lang velstandsperiode. Bilæggerovne, dragkister med vandrette skuffer og standkister hørte nu med til det faste udstyr i de fleste hjem foruden det faste inventar langs væggene: bænke og borde. En del fik nu også råd til ure, enten simple vægure med én viser eller større standure, som undertiden var gravet ned i lergulvet. På landet var loftshøjden normalt seks fod. Da det senere blev mode at lægge bræddegulve over leret, blev loftshøjden tilsvarende formindsket, således at det i nogle tilfælde blev nødvendigt at save noget af urets fodkasse eller tage topstykket af.

I amtets købstæder var ure naturligt mest udbredt i embedsmands- og købmandshjem, mens småkårsfolk måtte nøjes med at lytte til kirkeurene, og om natten havde man vægternes vers eller råb at orientere sig efter. Foruden at skulle våge over ro og orden, tænde og slukke tranlygterne, havde vægterne natten igennem den opgave at skulle tude i horn, råbe med høj røst eller synge, hvilket timeslag, sejerværket sidst havde slået. Skælskør havde allerede faste vægtere i 1562.²⁾ Den sidste vægter i Sorø døde 1892 og den sidste i Slagelse 1901. De fleste herregårde i amtet havde også vægtere. Endnu til sin død i 1937 sang vægter Lars Chr. Hansen på Gisselfeld vægterverset på sommeraftener, når tårnuret havde slået ti slag. Lars Chr. Hansen var Danmarks sidste gårdvægter og døde som 73-årig efter at have fungeret som sådan i 49 år.³⁾

Det har været vanskeligt at oplede ure, som ganske afgjort er fremstillet i amtet. Haslev Museum har ingen. Sorø Amts Museum har en del ure af forskellig slags, men ingen af dem kan definitivt identificeres som fremstillet i amtet. På et lommeur med H. Chr. Tersløses signatur på skiven og knopopræk er navnet ikke ensbetydende med, at Tersløse har fremstillet uret selv. Det kan være et forhandlerstempel. Derimod findes en urkæde af flettet hår fra Toftagergård og et urhus af træ, som kan lokaliseres. I B. S. Ingemanns mindestue findes et fransk ur og et timeglas, som har tilhørt digteren. Søger man efter ure i skifteprotokollerne, vil man ikke have stort udbytte af det, da beskrivelserne af urene er meget mangelfulde og fremstillerne aldrig nævnes. En del stikprøver i auktionsprotokoller bestyrker én heller ikke i, at der har været mange pro-

ducerende urmagere i amtet. Antagelig har der ikke været et tilstrækkeligt købekraftigt kundepotentiel af velhavende borgere og landboere i amtet, så at en produktion kunne lønne sig i det lange løb. Men der var også en anden grund.

I gårdmanden Ingvor Ingvorsens »Fortællinger om gammelt sjællandsk Bondeliv«, 1918, s. 47, beretter forfatteren om sin fødegård Toftevang i Ulstrup, Terslev sogn: »Før 1813 var der ingen ur på gården. Tidligere hjalp man sig om natten med at stå op og gå ud og se på stjernernes stilling på himlen. Min farmor var særlig dygtig til dette. Min far har fortalt, at når der skulle køres til København eller »til hove«, skulle de altid af sted senest kl. 3 om natten. Det var farmor, der kaldte, og hun tog sjældent fejl. Men der var jo den ulempe, at når himlen var overtrukket, så stod hun hjælpeløs. Men så var det 1813 eller -14, at der på Børsen⁴) i København blev købt en bornholmer. Dette ur kostede 70 rbdlr. Dette syntes at være mange penge, men det var kun papirspenge, som næsten var uden værdi. Det var ved den tid, min farfar på Københavns torv fik 400 rbdlr. for en tønde hvede.«

Her har vi måske en del af forklaringen på, hvorfor urmagere i Sorø amt undlod at fremstille ure i større antal. Alene i tiden 1801-08 blev der i alt udskibet 5.198 bornholmerure fra Rønne,⁵) ikke blot til kajen ud for Børsen i hovedstaden, men til så godt som alle danske havne undtagen de allervestligste, og det var meget svært at konkurrere med de bornholmske urmagere, der havde et forspring på 10-15 år og havde opnået et godt ry i toneangivende kredse. Derfor træffer man stadig mange »bornholmere« i det østlige Danmark. Jo længere man kommer vestpå, jo sjældnere bliver de.

Alligevel finder vi her og der urmagere i amtet, som har fremstillet enkelte ure, især i perioden 1750-1850, urmageriets »guldalder« i Danmark. Det kan dreje sig om svende- eller mesterstykker eller ure, som er lavet på bestilling af en slægtning eller nær bekendt, der f.eks. ville give et ur i bryllupsgave. Ikke få urmagere konstruerede de såkaldte normal- eller regulatorure til eget brug. Disse ure var fremstillet med allerstørste præcision, forsynet med et kviksølvkompenseret pendul og andre finesser og anbragt således, at ydre rystelser fra gaden eller trappen kunne påvirke gangen mindst muligt. Urmagerne brugte disse ure til at stille kundernes ure efter på en tid, da man ikke kendte tidssignaler i TV, radio eller telefon.

Lommeure vandt indpas i bredere kredse i årene 1800-1850. Det var

den begyndende industrialisering og de dermed forbundne ændrede ydre vilkår for befolkningen og samfærdselsmidlernes stærke udvikling, som skabte et stigende behov for en præcis tidsmåling og -angivelse. Arbejdet på værksteder, på fabrikker og i butikker skulle begynde og slutte til bestemte klokkeslæt. Mælken til andelsmejerier skulle være leveret inden en vis tidsfrist, og jernbaner, dampere og færger havde faste afgangs- og ankomsttider osv. Folk opdagede, at englænderne havde ret, når de sagde: »Time is money«. (Tid er penge). Ingvor Ingvorsen fortæller, at der i hans ungdom i 1860'erne i Ulstrup, Terslev sogn, var en mand, kaldet Per Skrædder, som også virkede som urmager og musikanter og spillede, når de unge holdt dansegilder. De unge karle havde et lommeur oven for buksesmækken. Uret var fæstnet til en sølvurkæde omkring 8 tommer lang. I enden af den var der én eller flere sølvmønter med påloddet hank og en lille sølvstang med hul i, så den lignede en urnøgle. Jo flere sådanne mønter, der var i kæden, des finere var det. Det var sjældent, at de unge piger gik med ure, men hvis det var tilfældet, var dameurene mindre og blev båret i en halskæde. – Armbåndsure blev først almindelige efter 1. verdenskrig og udkonkurrerede næsten lommeuret i 1930'erne.

Siden de fleste af vore købstæder fik deres privilegier i 1400-årene (Sorø fik købstadsrettigheder 1638, efter at byen var vokset betydeligt på grund af det i 1586 oprettede akademi, men stedets historie går dog længere tilbage, til det på Absalons tid oprettede kloster) havde byerne eneret på handel og håndværk, og myndighederne påbød landhåndværkerne at flytte til købstæderne. De eneste undtagelser var de få håndværksfag, hvis tilstedeværelse i landdistrikterne ansås for påkrævet til dækning af bøndernes nødtørftigste behov for håndværksarbejde.

I Sorø amt ser det ud til, at man har givet enkelte dispensationer til urmagere på landet, især når de boede i nærheden af en herregård, men først efter at loven om fri næring af 1857, der markerer den økonomiske liberalismes sejr i Danmark, nedsætter der sig urmagere i større antal i Sorø amts landdistrikter. Der har været urmagere i kortere eller længere perioder i følgende byer foruden i købstæderne: Korsør, Ringsted, Skælskør, Slagelse og Sorø, nemlig i: Alsted, Antvorskov, Bjernede, Bjerrede, Bromme, Dalmose, Fuglebjerg, Førslev, Haslev, Haverup, Høve, Karsholte, Kirkerup, Krøjerup, Landsgrav, Lyng, Magleby, Munkebjergby, Nidløse, Nyrup, Skuerup, Stenmagle, Suserup, Terslev, Tingjellinge og Venslev, i alt 26 steder på landet. Der findes stadig urmagere i Korsør(5),

Ringsted(6), Skælskør(2), Slagelse(7), Sorø(3), Haslev(5), Fuglebjerg(1) og Hårslev(1).

Med hensyn til fremstillingen af tårnure kan amtet hævde sig pænt. I Antvorskov virkede *Hans Sejermager*, som passede og reparerede Antvorskov klosterkirkes tårnur i begyndelsen af 1600-årene og fremstillede sejerværker til sjællandske kirker. En af hans efterfølgere, *Hans Petersen*, (1676-1746) født i Ketting på Als, tog borgerskab i Slagelse 1733 og var en anerkendt sejermager. I Sorø startede *Gustav Zetterwall* i 1827 et tårnurmagerværksted, som blev den spæde begyndelse til det senere så landskendte firma *Bertram Larsen*, nemlig Zetterwalls stedsøn *Johannes Bertram Larsen* (1823-33), Køge, dennes søn, *Julius Bertram-Larsen* (1854-1935), København, og sønnesønnen *Frithjof Bertram-Larsen* (1891-1980), hvis virksomhed også udstrakte sig til Sverige, Færøerne, Island og Grønland. Det var også i Sorø, at *Hans Chr. Tersløse* (1869-1947) virkede som urmager og guldsmed og gjorde en anerkendelsesværdig indsats som tårnurmager og som fremstiller af to fortræffelige normalure.

En del urmagere i købstæderne kombinerede urmageriet med beslægtede håndværk, som f.eks. gørtler, instrumentmager, guldsmed, gravør, optiker, juvelér, fotograf eller handel med symaskiner, grammofooner, musikinstrumenter og fotografiapparater, senere cykler. Da Sorø Håndværker- og Industriforening (stiftet 1862) afholdt en udstilling i februar 1883, udstillede urmager Carl Lange således foruden ure også instrumenter og pletsager. Ved en lignende udstilling i Ridehuset i Sorø 1887 udstillede Lange endvidere barometre, og guldsmed og urmager Frederik Jensen fremviste en stor samling af juvelérarbejder. Sorø Amtsforening under Dansk Urmager- og Optiker Centralforening, som stiftedes 1908, havde i 1914: 31 medlemmer. Siden er antallet støt gået nedad og er nu nærmest stagneret.

1976	1977	1978	1979	1980	1981
20	17	17	17	18	18

Til gengæld er der blevet flere kunder til de enkelte urmagere, idet befolkningstallet siden 1914 er gået frem fra ca. 3 mio. til 5 mio.

Det vil da også være naturligt at nævne, at Sorø amt i dag har Danmarks eneste *urmagerskole*, nemlig Den danske Urmagerskole i Ringsted under Teknisk Skole, tidl. Sct. Hansgade 39, nu på Ahorns Allé 5. Skolen åbnede den 1. oktober 1889 i Dronningens Tværgade 28, København, med Laurits Knudsen, den senere så berømte tekniker og

finmekaniker, som forstander. Blandt de senere forstandere var *Hans Peder Pedersen*, født 2.5.1878 i Valsøllille, Sorø amt, død 7.11.1964 i København. Han var en respekteret, dygtig og afholdt forstander fra 1912-50. Urmagerskolen er den næstældste fagskole i Danmark. Kun skomagerskolen er lidt ældre. I mange år måtte urmagerskolen kæmpe for sin økonomiske eksistens. Først i 1922, da »Kjøbenhavns Uhrmagerlaug« af 1755 fik en selvstændig kontraktformular godkendt af indenrigsministeriet, hvori det bestemtes, at samtlige københavnske urmagerlærlinge det sidste læreår skulle være elever på dagskolen med svendestykke som afslutning, kunne man regne med et stabilt elevtal. Provinsens læremestre ville naturligvis ikke have ringere svende, så de fulgte eksemplet, og skolen kom i en god gænge. I 1927 blev der indført obligatoriske svendeprøver for hele landet indenfor urmagerfaget igen. I 1947 flyttede skolen ind på nye og mere rummelige lokaler i Teknologisk Instituts filial på Bülowvej, Vesterbro, og en tredje lærer ansattes. Med indførelsen af Erhvervsfaglig grunduddannelse (EFG) er mesterlæren ændret, og uddannelsen til urmager sker under EFG; således at man begynder på en af basisskolerne for servicefagene på Frederiksberg, i Randers, Sønderborg og en række nytilkomne byer og afslutter uddannelsen på urmagerskolen i Ringsted, hvortil den flyttede den 11. november 1965. I 1982 flyttede urmagerskolen til nye moderne indrettede lokaler på Ahorns Allé, som foruden de tekniske lokaler omfatter en handels- og dekorationsafdeling.

Ved urmagerskolen virker for tiden 8 faglærere.6) Antallet af udlærte elever har de sidste 5 år fordelt sig således:

Årstal	Mandlige	Kvindelige	I alt
1977	22	1	23
1978	12	4	16
1979	21	5	26
1980	19	3	22
1981	13	7	20

Der skønnes at være behov for 15-20 urmagersvende årlig.

*Mesterliste:*7) Listen omfatter mestre fra Sorø amt fra ca. 1600 til ca. 1900. Stavningen af deres navne kan variere i kirkebøger, folketællinger og borgerskabsprotokoller, således at f.eks. Kristensen også må søges under Christensen, Pedersen under Petersen osv. Når personlige data ud-

over fødsel og død i visse tilfælde er medtaget, er det ikke blot af hensyn til tidsbestemmelsen af deres evt. produktion, men også for at lette identifikationen. Da der gang på gang dukker ure op med ukendte signaturer, har jeg fundet det nødvendigt og forsvarligt at nævne alle de fremdragne urmagere, hvad enten det kan påvises, at de har lavet ure eller ikke, da man ikke kan udelukke muligheden for, at de har fremstillet ure. Enhver mesterliste – også denne – er forløbereren for en anden og bedre. Tilføjelser og evt. rettelser modtages gerne.

Forkortelser: s.a.= søn af, d.a.= datter af, g.m.= gift med, bsk.= borgerskabsår, bev.= bevilling, ft.= folketælling, s.st.= samme sted, urm.= urmagermester. I øvrigt er benyttet almindelige forkortelser.

AASTRÖM, NIELS, f. i Sverige. Bsk. som urm. i Ringsted 31/3 1807, opsagt 6/3 1808, bsk. i Holbæk 29/6 1808, opsagt 15/6 1814. Standur m. ankergang, time- og kvarterslag fra 1808 i privat eje i Holbæk.

ABELMANN, B. Nævnes som urm. i Stenmagle 1891 og senere.

ANDERSEN, BERTHEL, f. 3.8.1800 i Gamborg på Fyn, død 5.6.1863 i Venslev, s.a. husmand og hugger Anders Bertelsen og Maren Hansdatter. G. 2.g i Venslev 10.12.1837 m. Maren Jørgensdatter. Ved ft. 1845 husmand og urm. i Venslev.

ANDERSEN, H. Nævnes som urm. i Skuerup, Stenlille sogn i 1883 og senere.

ANDERSSON, L. f. 1834 i Sverige. Indvandret til Danmark 1877. Indfødsret 4.3.1904. Urm. i Haslev.

ANDREASEN, PETER, f. 18.8.1839 i Magleby, død 21.4.1891 i Fuglebjerg, s.a. indsidder Andreas Hansen og Maren Pedersdatter. Lært hos Chr. Mathiesen, Skælskør. Bev. som urm. i Fuglebjerg 20.12.1875. Rep. Fuirendal kirkeur 3.3.1882 og rengjorde samme 12.1.1888. Efterf. Peter Bøgh.

ANDRESEN, FREDERIK VILHELM, f. 10.7.1869 i Lynge. s.a. smed Anders Andresen og Hanne Jensdatter, g. i Køge 24.11.1897 m. Regine Jensen. Urm. i Lynge.

ARNDAL, CARL BERNHARDT, f. 18.8.1880 i Slagelse, død 3.1.1910 s.st., s.a. skomagerm. Carl Vilhelm Olsen og Axelline Marie Ibsen. Urm. i Slagelse.

BECKER, CARL JOACHIM PETER, f. 3.1.1819 i Esbønderup, død 11.9.1867 i Ringsted, s.a. mechanicus Joachim Hans Becker og Dorthe Margrethe Vestergaard, g. i Ringsted 1.10.1850 m. Johanne Stephansen. Bsk. som urm. i Ringsted 26/10 1846.

BRUMBERG, JULIUS THORVALD, f. 18.8.1863 i Køge, s.a. marskandiser Vilhelm Peter Brumberg og Karen Marie Petersen. Bsk. som urm. i Slagelse 16/10 1895.

BØGH, NIELS PEDER PEDERSEN, f. 20.4.1872 i Haldagermagle, s.a. boelsmand Christen Pedersen Bøgh og Margrete Christensen, g. i Fuglebjerg 16.7.1915 m. Ellen Marie Jespersen. Urm. og guldsmed i Fuglebjerg efter P. Andreasen.

CALENBERG, PETER CASPER, f. 1720 i København, død 1785 i Kalundborg, g.m. jordemoder Anna Maria Schrøder. Bsk. som gørtler og urm. i Ringsted 21.1.1747, i Kalundborg 29/12 1752.

CARLSEN, ... Nævnes som urm. i Lerchesminde, Magleby 1883.

CASPERSEN, THOMAS, f. 17.10.1845 i Stokkeby, Rise sogn, Ærø, s.a. Peder Larsen Caspersen og Cathrine Marie Hess. Bsk. som urm. i Slagelse 31/12 1898.

CHRISTENSEN, E. Bsk. som urm. Torvet 121, Korsør 16/4 1866.

CHRISTENSEN, HANS HENRIK AUGUST, f. 1.8.1843 i Slagelse, s.a. skomager Jørgen Christensen og Karen Marie Hansen. Bsk. som urm. i Rosengade 57, Slagelse 22/4 1869.

CHRISTENSEN, JØRGEN PEDER, nævnes som urm. i Sneslev, Førlev 1866 og senere.

CHRISTENSEN, LAURITS, f. 13.6.1840 i Grynderup, Himmerland, død 26.8.1902 i Korsør, s.a. gdm. Christen Andersen og Bodil Andersdatter, g.m. Doris Nathan. Bsk. som urm. i Korsør 16/4 1866. Boede på Torvet 2.

CHRISTENSEN, M. Nævnes som urm. i Ringsted 1881. Medl. af bestyrelsen for Ringsted Industri- og Håndværkerforening 1884, lærer ved Teknisk skole i Ringsted 1895-97.

CHRISTENSEN, PETER CHRISTIAN, f. 29.9.1815 i Sorø, død 29.11.1895 s.st., s.a. skomagerm. Hans Christensen og Ane Jensdatter, g. 1.g. m. Caroline Madsen, g. 2. g. m. Hanne Vilhelmine Schiøttz. Bsk. som urm. og guldsmed i Sorø 22/12 1840. Forretn. i Realgade 10 blev overtaget af sønnen af samme navn.

CHRISTENSEN, VILHELM MANTZIUS, f. 22.6.1853 i Sorø, død 5.8.1891 i Kalundborg, begr. i Sorø, s.a. urm. og guldsmed Peter Chr. Chri-

stensen og Caroline Madsen, g. i Sorø 11.4.1878 m. Kirstine Marie Hansen. Bsk. som urm. i Ringsted 24/6 1878. Senere urm. i Tranebjerg på Samsø.

CLAUSEN, JOHANNES, død 29.9.1959 i Ringsted. Urm. i Ringsted.

DAHLGREEN, ULRIK JACOB JØRGEN, f. 1806 i Svendborg, død 26.2.1886 i Skælskør, g. i Skælskør 21.3.1838 m. Anna Sophie Basse fra Haderslev. Bsk. som urm. i Kalundborg 7/11 1833. Bsk. som urm. i Skælskør 15/7 1835.

ENEMARK, PEDER LAURITSEN, f. 17.3.1835 i Gram, Sønderjylland, død 13.10.1888 i Skælskør, g. 1. g. i Vindelev, Vejle amt 30.9.1859 m. Rasmine Mathiasen, enke efter urm. Anders Mathiasen, Vindelev, g. 2. g. i Skælskør 29.9.1877 m. enken Jensine Holgersen, enke efter urm. Holgersen, Skælskør. Bsk. som urm. i Skælskør 14/8 1882.

ERLANDSEN, JOHANNES PEDER GULDBRAND, f. 9.4.1796 i Vejle, død 11.12.1874 i Ringsted, g.m.Mette Marie Hansen. Bsk. som urm. i Ringsted 22/5 1817.

FRANSEN, H., f. 1893. Overtog 1942 urmagerforretn. på Nytorv 4, Slagelse, som var grl. 7.5.1834 af J. C. Nørlund (1804-64). Fra 1899-1942 var S. Peytz indehaver af forretn.

FREDERIKSEN, HANS, f. 1802 i Pedersborg sogn, g.m. Karen Hansdatter. Ved ft. 1845 urm. i Suserup, Lyngesogn.

GØTH, PETER EMIL CONSTANTIN, f. 1865, s.a. garvermester Lauritz Nicolai Gøth og Anne Margrethe Møller, g.m. Karen Marie Mathilde Juul. Bsk. som urm. i Skælskør 4/12 1888.

HANS (kaldet SEJERMAGER), rep. 1614 Antvorskov klosterkirkes tårnur.

HANSEN, ALFRED CHRISTIAN HEMMING, f. 3.6.1851 i Slagelse, død 10.12.1902 i Oringe, Vordingborg, s.a. urm. Johannes Hansen og Anna Hansine Sorgenfrei, d.a. urm. Sorgenfrei, Kbhv., g.m. Sophie Frederikke Møller. Bsk. som urm. i Slagelse 14/11 1888.

HANSEN, H. Nævnes som urm. i St. Ebberup, Bjernede sogn, 1883 og senere.

HANSEN, JOHANNES, f. 23.8.1812 på Frederiksberg, død 17.11.1874 i Slagelse, s.a. værtshusholder Hans Jensen og Kristiane Larsdatter, g. på Frederiksberg 30.5.1838 m. Anna Hansine Sorgenfrei. Mester i København 9.5.1838. Bsk. som urm. i Slagelse 28.4.1840. Enken fortsatte forretn. med mestersvend 1874-80.

HANSEN, JØRGEN, f. 26.1.1846 i Bromme, død 6.4.1921 i Slagelse, begr. i Bromme, s.a. gdm. Hans Hansen og Karen Olsdatter. Ugift. Nævnes som urm. i Bromme 1891 og senere.

HANSEN, LARS GUSTAV, f. 28.11.1893 i Tjæreby, Terslev, død 20.2.1920 s.st., s.a. gdr. og sognefoged Anders Hansen og Karen Lisbeth Pedersen. urm. i Tjæreby.

HANSEN, MAD S KRISTIAN FREDERIK, f. 22.8.1871 i Haslev, død 15.9.1925, s.st., s.a. snedker Hans Frederik Hansen og Karoline Amalie Michaelsen, g.m. Jensine Sørensen. Urm. og guldsmed i Haslev.

HANSEN, NIELS, f. 1823, s.a. hjulmand Hans Henrik Hansen og Margrethe Hansdatter. Ugift. Urm. i Søsum, Stenløse sogn ved ft. 1845.

HANSEN, O. Nævnes som urm. i Ringsted 1891 og senere.

HINTZE, JACOB EMIL, død 1849. Bsk. som urm. i Slagelse 2/2 1831.

HOLGERSEN, CHRISTIAN LUDVIG, f. 30.10.1828 i Magleby, død 1.8.1873 i Skælskør, g. i Skælskør 2.8.1854 m. Betty Jensine Jensen. Lært hos Dahlgreen, Skælskør. Urm. i Skælskør. Søn: Ludvig Beyer Holgersen (1863-1919) urm. i København.

HOLST, NIELS JACOB, f. 9.3.1802 i København, død 1.4.1869 i Slagelse, s.a. porcelænshandler J. Holst og hustru, g. i Slagelse 28.4. 1831 m. Jenny Martine Møller, død 1846. G. 2. g. m. Hansine Petra Thomsen. Frimester ved bev. af 2.5.1834 i Slagelse. Borgerrepræsentant i Slagelse.

HOPPE, JOHAN FREDERIK CHRISTOPHER. Bsk. som urm. i Sorø 23/12 1818.

HULDEGREN, OLA, f. 1783 i Sverige, død 6.1.1821 i Slagelse. Urm. i Slagelse.

HÜLZER, JOSEPH, f. 1765 i Schwarzwald. Nævnes som ugift urhandler i Slotsgade, Slagelse, ved ft. 1801.

HÖFLINGER, ANTHON, f. 1767 i Schwarzwald. Bsk. som urmager og urforhandler i Ringsted 3/1 1801.

HØYER, AXEL WILLIAM GEORG, f. 14.8.1844 i Slagelse, død 10.4.1908 s.st., s.a. bagerm. Georg Høyer og Bartholine Bernsten, g.m. Agnes Kathrine Machholt. Etabl. som urm. i Slagelse 14/10 1870 på Fiske-torvet 2.

IBSEN, LARS PETER, f. 10.1.1831 i Slagelse, død 9.3.1904 s.st., s.a. skomager Carl Ibsen og Marie Mikkelsen, g. i Slagelse 9.5.1860 m. Karen Kirstine Hansen. Urm. i Slagelse og senere i Sakskøbing.

JACOBSEN, NIELS. Nævnes som urm. i Førslev 1891 og senere.

JENSEN, CHRISTIAN. Nævnes som urm. i Haslev 1891 og senere.

JENSEN, FREDERIK VILHELM, f. 1859 i Sorø, død 1940 s.st., g.m. Kirsten Marie Henningsen. Bsk. som urm. i Sorø 20/9 1886, Storgade 16. Forretn. overtoges i 1920 af sønnen, Johan Ulrik Jensen, under firma-navnet Frederik Jensen & Søn.

JENSEN, JOHAN ULRIK, f. 12.3.1893 i Sorø, s.a. foregående. Tog også bsk. som guldsmed.

JENSEN, HARALD EMIL, f. 1.2.1832 i Skælskør, s.a. klokker og kordegn Jørgen Jensen og Vilhelmine Louise Beyer, g. i Tikøb 5.11.1858 m. Birthe Marie Nielsen. Lært hos J. C. Mathiesen, Skælskør 1846-52. Svend i Næstved og hos sin læremester, derefter 2 år hos L. Mathiesen i Korsør. Soldat. Svend hos Carl Ranch i København. Bsk. som urm. i Skælskør 14/4 1857. Veteran fra 1864, kæmpede på Skanse 2 på Dybbøl under løjtnant Anker den 18. april. Æresmedlem af Sorø Amts Urmagerforening.

JENSEN, JENS MARIUS VIGGO, f. 20.2.1873 i Snertinge, Særslev, s.a. farver Niels Christen Jensen og Vilhelmine Schrøder. Bsk. som urm. i Slagelse 24/4 1902.

JENSEN, JØRGEN, f. 28.7.1811 i Alsted, s.a. gdm. Jens Jørgensen og hustru, g. i Næsby 22.5.1835 m. Johanne Cathrine Phaab. Husmand og urm. i Alsted 1835 og ved ft. 1845.

JENSEN, LARS, f. 1824, død 20.6.1884 i Slagelse. Lagde sig efter urmageriet under militærtjenesten. Virkede i Landsgrav som tømrer, møllebygger, maskinarbejder og urm.

JENSEN, PETER LAURITS ALFRED, f. 16.3.1842 i København, død 4.6.1924 i Haslev, g.m. Hansine Camilla Madsen. Etabl. som urm. i Haslev 8.8.1869. Tog initiativet til stiftelsen af Haslev Borger- og Håndværkerforening 1882. Medl. af best. for Østsjællands Urmagerforening 1889-1917. Redaktør.

JEPSEN, J. W., f. 28.10.1864 i Hadsund, Randers amt, død 12.8.1964 i Ringsted, 99 år gl. Lært hos Carl Jørgensen, Hadsund. Svend i Mariager. Urm. og guldsmed i Ugerløse og Tåstrup, hvor han også virkede som barber, centralbestyrer, fotograf og handlede med tapeter, legetøj og guldsmedevarer. Etabl. som urm. og guldsmed i Ringsted 1913. Forretn. videreførtes af sønnen Alfred Jepsen i 1924. Formand for Danske Urmageres Centralforening 1935.

JOHANSEN, HANS PEDER RASMUS, f. 23.2.1869 i Aversø. s.a. indsidder Rasmus Johansen og Maren Pedersen. g. i Ringsted 14.6.1895 m. Elisabeth Andersen. Urm. i Haslev.

JOHANSEN, HENRIK. Rep. Sorø kirkes tårnur i 1629 og 1662.

JOHANSEN, JOHAN MADSE, f. 27.11.1859 i Nyborg, s.a. murer Christian Johansen og Ane Marie Olsen, g. 20.5.1892 i Lyngby m. Dorthea Madsen. Lærling 1874-79, svend 1879. Etabl. som urm. i Korsør 9.8.1887, Torvet 2.

JULIUSSEN, KRISTJAN, f. 17.5.1862 i Itzehoe, s.a. dansk officer, g. i Fuglebjerg 27.8.1886 m. Hanne Kirstine Jensen. Lært hos Arentzen i Næstved. Nævnes som urm. i Fuglebjerg 1891 og senere.

JØRGENSEN, P. Nævnes som urm. i Haverup, Pedersborg sogn, i 1891 og senere.

JØRGENSEN; PEITER; f. 1808, død 7.7.1876 i Sorø, begr. i Munkebjergby. Urm. i Munkebjergby.

KLEJNSMED, MADSE MULE: Nævnes som klejnsmed og sejermager i Ringsted 1570, leverede da et jern til »Seyerwerkitt« for 12 skilling.

KLEJNSMED, OLUF. Klejnsmed og sejermager i Slagelse. Rep. 1632 og 1636 sejeværket i Vemmelev kirke.

KLINT, HANS JULIUS, f. 22.11.1863 i Ringsted, død 31.12.1939 s.st., s.a. skomager Julius Klint og Marie Hermansen, g. 26.12.1891 m. Camilla Jørgensen. Lærling 1878-82, svend 1882. Etabl. som urm. i Ringsted 1889. Medl. af byrådet i Ringsted. Formand for Ringsted Industri- og Håndværkerforening 1908-26. Medl. af Ringsted Banks best., medl. af ligningskommissionen, Ridder af Dannebrog. Medl. af bestyrelsen for Den danske Urmagerskole m.m.

KLINT, NIELS, f. 19.11.1836 i Ringsted, død 13.9.1877 s.st., s.a. skomagerm. Hans Peter Klint og Kirstine Olesdatter. Urm. i Ringsted.

LANGE, CARL EDVARD EMIL, f. 3.3.1842 i Sct. Knuds sogn, Odense, død 21.5.1907 i Sorø, s.a. kurvemager Niels Henning Lange og Sidseline Møller, g. i Sorø 26.5.1871 m. Catharina Susanne Jørgensen. Etabl. som ur- og instrumentmager i Storgade 28, Sorø 16.7.1876. Medl. af Sorø Håndværker- og Industriforenings best. 1878-1900. Medstifter af De danske Forsvarsbrødre for Sorø og Omegn. Passede Sorø kirkeur. Forretn. blev allerede etabl. 16/10 1868, efter at Lange havde arbejdet som mestersvend hos guldsmed og urm. P. C. Christensen i Sorø.

LANGE, FREDERIK JULIUS, f. 13.9.1875 i Sorø, død 10.11.1958 s.st., s.a. foregående. Kom efter konfirmationen i lære hos sin fader, gik på Den danske Urmagerskole i København, udlært 1895, svend 1896, arbejdede som svend i Holstebro, Nykøbing Sj. og København. Overtog sin fars forretn. i 1907. Formand for Håndværker- og Industriforenin-

gen 1929-31. G. i Struer 30.5.1908 m. Emma Bolette Schiødt. I 1946 op-
tog Frederik Lange sin søn Carl (f. 1915) som medindehaver. En
sønnesøn, Torben Lange, er uddannet som specialoptiker i USA. Urma-
gerfamilien har passet Sorø kirkeur siden 4.9.1869. Frederik Lange
installerede Sorøs første telefoner.

LARSEN, CHRISTIAN. Nævnes som urm. i Krøjerup, Bromme, 1891
og senere.

LARSEN, JENS, f. 22.4.1856 i Minstrup, Hvejsel, Vejle amt, s.a. gdr.
Lars Pedersen og Maren Jørgensen, g. i Slagelse 21.5.1893 m. Anne Ma-
rie Rasmussen. Etabl. som urm. i Slagelse 4/11 1889.

LARSEN, JOHANNES BERTRAM, f. 29.5.1823 i Sorø, død 30.1.1877 i
Køge, s.a. port- og toldbetjent Niels Larsen (Lassen) og Ane Margrethe
Hansdatter (forældrene viet i Sorø 30.10.1818, faderen f. 1778, moderen
f. 1797). Faderen døde i Sorø 8.8.1823, 46 år gl., moderen giftede sig
17.4.1825 m. urm. *Peter Chr. Runchel*, 42 år gl., Sorø. Lært hos sin stedfar,
urm. *Gustav Zetterwall*. Svendestykke i Køge 27.2.1843. Bsk. som urm. i
Køge 9/6 1848. Johannes Bertram Larsen flyttede i 1855 til Nykøbing F.,
hvor han virkede til 1857, flyttede derpå til København og i 1859 tilbage
til Køge. Har installeret talrige tårnure til kirker og herregårde på Sjæl-
land og hovedrepareret endnu flere. Hans søn var tårnursfabrikant *Ju-
lius Bertram-Larsen* (1854-1935), København og sønnesønnen, tårnurs-
fabrikant *Frithjof Bertram-Larsen* (1891-1980), København.

LARSEN, K. Nævnes som urm. i Terslev 1900 og senere.

LARSEN, THOMAS, f. 1811 i Ørslev, g.m. Johanne Huus. Husmand og
urm. i Berntoft, Førslev sogn, ved ft. 1845.

LIMKILDE, LARS ADOLPH MELCHIOR, f. 1807, død 17.11.1849 i
Sorø, g i Skælskør 13.5.1841 m. Johanne Kragh. Mester i København
11.7.1836. Bsk. i Næstved 31/10 1836, opsagt 11/10 1838. Bsk. som urm.
i Sorø 1838.

LISSNER, EDUARD CHRISTIAN THEODOR, f. 15.11.1822 i Sla-
gelse, død 1894 i Sorø, s.a. barber og frisør Frederik Christian Lissner og
Julie Caroline Dahl, g.m. Regine Elise Limkilde, f. i Odense. Urm. og
hotelvært i Sorø.

LITHIN, LORENTS CHRISTIAN, f. 10.5.1808 i Vejle, død 14.5.1839 i
Korsør, s.a. skolelærer og kirkesanger Henrik Lithin og Mette Nielsdat-
ter. Urm. i Korsør.

LØW, JOHAN HENRIK, død 22.9.1813 i Slagelse, g.m. Ursuline Do-
rothea Lerchigen. Bsk. som urm. i Slagelse 7/7 1813.

LUNDBERG, JOHAN ADOLPH, f. 1783 i Sverige, død 14.3.1828 i Slagelse, g. i Assens 17.9.1808 m. Anne Dorthea Høegh. Urm. i Assens 1808-10. Bsk. som urm. i Middelfart 6/1 1810-15, Urm. i Slagelse 1815-28.

MADSEN, ANDREAS FREDERIK, f. 1809 i København, død 1.12.1838 i Slagelse, g. i Skælskør 3.6.1833 m. Edele Richardt. Bsk. som urm. i Slagelse 11/12 1830, opsagt 27/7 1835. Var ved sin død urm. i Sorø.

MADSEN, HANS PETER, f. 1884, død 1.6.1959 i Flakkebjerg. Lært hos Chr. Nørlund i Slagelse. Etabl som urm. i Flakkebjerg 1/7 1913.

MADSEN, JØRGEN FREDERIK, f. 1783 i København, død 19.4.1828 i Slagelse. Bev. som urm. i København 1807. Bsk. som urm. i Slagelse 18/6 1817.

MATHIESEN, JENS CHRISTIAN, f. 19.1.1817 i Avnslev, Fyn, død 5.1.1892 i Skælskør, s.a. husmand Mathies Henriksen og Gjertrud Larsdatter, g. i Skælskør 19.12.1845 m. Andrea Caroline Lange. Bsk. som urm. og guldsmed i Algade, Skælskør 14/4 1845. I 1873 indgik Valdemar Møller som medindehaver under firmanavnet Mathiesen & Møller. Datteren Betty Mathiesen blev også urmager.

MATHIESEN, LARS, f. 3.3.1810 i Avnslev, Fyn (bror til ovenstående), død 14.9.1857 i Korsør, g. i Nyborg 15.6.1838 m. Ane Kirstine Kurtz fra Ålborg. Bsk. som urm. i Nyborg 27/12 1838. Bsk. som urm. i Korsør 1/5 1851.

MERCKI, JOHANN, fik bsk. som urm. i København 1695. Reparerede Sorø kirkes ur 1689 og 1690. Fremstillede et tårnur til Vor Frelsers kirke på Christianshavn 1699. Var vist nok schweizer.

MIEDE, FREDERIK CHRISTIAN, f. 28.8.1807 i Korsør, død 7.9.1879 i Slagelse. Bsk. i Korsør 4/12 1841, men døde som urm. i Slagelse.

MOGENSEN, CHRISTIAN, f. 4.2.1858 i Bjergskov, Hvalsø, s.a. husejer Morten Mogensen og Karen Christensen. Etabl. som urm. på Halskovvej 16, Korsør, 1883. Senere urm. i Ringsted.

MONRATH, POVL CHRISTENSEN, f. 13.5.1776 i Bjergbygård, Stigs Bjergby sogn, s.a. krigsråd og proprietær Monrad og hustru. Bsk. som urm. i Nørregade 69, Ringsted, 4/7 1801.

MORTENSEN, JACOB MALLING, f. 8.3.1814 i Hasselbjerg, død 21.12.1845 i Slagelse, g. i Slagelse 18.6.1838 m. Stine Eriksen. Urm. i Slagelse.

MØLLER, MARTIN HØYELSE ZEPZING, f. 12.1.1820 i Slagelse, død 4.4.1903 s.st., s.a. bødkermester Møller og Juliane Marie Zepzing, g. i

Slagelse 4.1.1853 m. Maren Hansdatter. Etabl. som urm. i Løvegade, Slagelse 31/10 1849.

MØLLER, S., f. 1874, død 14.2.1965 i Haslev. Lært hos Rasmussen, Slagelse. Overtog urm. Johansens forretn. 1899.

MØLLER; VALDEMAR, f. 4.4.1847 i Skælskør, g. i Skælskør 23.5.1873 m. Betty Mathiesen, d.a. urm. Mathiesen, Skælskør. Urm. i Skælskør. Gik i kompagniskab med Jens Chr. Mathiesen 1873.

NAGEL, CHRISTIAN, f. 1830, død 9.9.1878 i Ringsted, g.m. Sidsel Dorthea Jørgensen. Urm. i Ringsted, men døde som fattiglem.

NICOLAYSEN, LARS, f. 1764, død 10.9.1839 i Gyldenholm, Kirkerup. Husmand og urm. i Kirkerup, Sorø amt.

NIELSEN, RASMUS, f. 1777 i Dalby, Præstø amt, g.m. Ane Rasmusdatter. Ved ft. 1845 husmand og urm. i Tollerød, Terslev.

NIELSEN, H. Nævnes som urm. i Ringsted 1891 og senere.

NIELSEN, HANS PETER. Nævnes som urm. i Førslev 1891 og senere.

NØRLUND, JENS CHRISTIAN LUDVIG, f. 7.10.1838 i Slagelse, død 24.10.1914 s.st., s.a. urm. Jørgen Christian Nørlund og Margrethe Nielsen. Bsk. som urm. på Nytorv i Slagelse 24/7 1867, som instrumentmager 12/12 1895. Nørlund var medstifter af Urmagerens Centralforening. Stiftede et legat, som hvert år den 7.10. uddeles til unge dygtige håndværkersønners videreuddannelse eller rejser til udlandet. (Sønnesønner: N. E. Nørlund, chef for Geodætisk Institut og Poul Nørlund, dr. phil.).

NØRLUND, JØRGEN CHRISTIAN, f. 4.4.1804 i København, død 21.4.1864 i Slagelse, g. i Slagelse 30.10.1834 m. Margrethe Nielsen, død 1900. Bsk. som urm. i København 1830. Bsk. som ur- og instrumentmager på Nytorv i Slagelse 19/5 1834. Efter 1864 bestyret af sønnen Jens Chr. Nørlund (nævnt ovenfor). Han overtog forretn. som eneindehaver 1870. I 1899 overtoges forretn. af S. Peytz (f. 1865), som siden 1880 havde været ansat i forretn.

OLSEN, L. C. Nævnes som urm. i Tårnmark, Bromme, 1891 og senere.

OLSEN, NIELS PEDER KIRSCHBAUM, f. 19.9.1830 i Havnsø, Føllenslev sogn, død 24.1.1861 i Korsør, s.a. sadelmager Ole Rasmussen og Karen Andersdatter. Bsk. som urm. i Nykøbing S. 1856, opsagt 1859. Bsk. i Korsør 28/10 1859.

OLSEN, RICHARD, f. 1822, død 19.6.1883 i Ringsted. Bsk. som urm. i Sct. Bendtsgade, Ringsted, 7/4 1869. Revisor i Ringsted Industri- og Håndværkerforening.

OLUFSSØN, THORD. Nævnes som sejmager og kældersvend i Sorø 1611.

PEDERSEN, HANS PEDER, f. 30.1.1868 i Tystofte, s.a. gdm. Peder Sørensen og Ane Kirstine Mortensen, g. i Slagelse 29.5.1897 m. Eline Marie Hansen. Urm. i Skælskør.

PEDERSEN, HANS PEDER, f. 2.5.1878 i Valsøllille, død 7.11.1964 i København, s.a. smedemester Jens Pedersen og Marie Hansen. Lært i København. Svend 1896. Mester 1912. Ophold i Rom. Fik Håndværkerforeningens sølvmedalje. Svend i Tyskland og Østrig. Driftsleder på en udfabrik i Rom 1902-12. Forstander for Den danske Urmagerskole 1912-50.

PETERSEN, ADOLPH BENEDICTUS. Bsk. som urm. i Korsør 28/10 1859.

PETERSEN, HANS, f. 1676 i Ketting, Als, død 1.2.1746 i Sct. Peders sogn, Slagelse, g. 24.5.1705 i Nordborg m. Sidsel Lauritsdatter. Urm. i Nordborg. Urm. i Lammehauge ved Antvorskov, Sct. Peders sogn, Slagelse - 1722. Bsk. som urm. i Slagelse 25/6 1733. Vedligeholdt og passede kirkeurene i Slagelse og omegn.

PETERSEN, HANS JACOB, f. 1785, død 19.8.1834 i Skælskør. Urm. i Skælskør.

PETERSEN, JAKOB, f. 15.9.1839 i Sdr. Bjerge, død 10.5.1925 i Slagelse, s.a. arbejdsmand Peter Jakobsen og Maren Hansdatter, g.m. Ane Sofie Rasmusdatter. Urm. i Jernbanegade 9, Slagelse

PETERSEN, NIELS, f. 1839 i Rosted, død 24.3.1904 i Slagelse, s.a. arbejdsmand Peder Christensen og Sidse Christensdatter. Urm. i Landsgrav ved Slagelse.

PETERSEN, NIELS JACOB HOLST, f. 5.12.1783 i Næstved, død 1831, s.a. rytter Peder Nielsen og hustru, g. i Skælskør 2.6.1815 m. Anna Marie Pedersdatter. Bsk. som urm. i Skælskør 8/1 1816. Adelgade 31.

PETERSEN, N. M. Nævnes som urm. i Høve, Dalmose, 1891 og senere.

PEYTZ, SOPHUS MARIUS, f. 3.1.1865 i Slagelse, s.a. snedker Kristian Peytz og Birgitte Henriette Soustain, g. i Slagelse 22.9.1900 m. Laura Nielsine Lystrup. Bsk. som urm. i Slagelse 9.2.1899. Nørlunds efterf. Peytz overdrog forretn. til H. Frandsen. Som yngre tog han initiativet til stiftelsen af Slagelse Gymnastikforening i 1884.

RASMUSSEN, ANDERS, f. 1800 i Gunderslev, g.m. Kirsten Jakobsdatter. Urm. i Tingjellinge ved ft. 1845.

RASMUSSEN, ANDERS MARIUS, f. 21.3.1874 i Vitved ved Århus, s.a.

husmand Jens Rasmussen og Kirsten Andersdatter. Bsk. som urm. i Slagelse 15/6 1899.

RASMUSSEN, ARILD, f. 1782 i Tostrup, Holbæk amt. Nævnes som urm. i Nyrup, Stenmagle sogn, ved ft. 1845.

RASMUSSEN, FREDERIK VILHELM, f. 5.8.1856 i Skelby, s.a. glarmester Rasmus Hansen og Karen Olesdatter. Bsk. som urm. i Slagelse 17/4 1884, som instrumentmager 25/11 1895. Revisor i Slagelse Håndværker- og Industriforening.

RÉNOUARD, JULES FERDINAND, f. 1817 i København, død 20.8.1869 i Sorø, g.m. Emma Augusta Lodberg. Urm. i Hillerød 1837-40, i København 1840-47. Bsk. som urm. i Rolighedsstræde, Sorø, 1/4 1847. Sønnen blev økonomiinspektør på Sorø Akademi.

RUNCHEL, PETER CHRISTIAN, f. 21.7.1783 i København, død 1827 (?), s.a. fuldmægtig Jens Christian Runchel og Kirstine Hansen, g. i Ålborg 19.6.1810 m. Elisabeth Margrethe Petersen fra Flensborg. Bsk. som urm. i Nyborg 30.11.1807, i Ålborg 1810, urm. i Randers 1817-24. Gift 2. g. i Sorø 17.4.1825 m. Ane Margrethe Larsen, enke efter port- og toldbetjent Larsen. Urm. i Sorø 1825-27.

SCHNACK, FREDERIK, f. 19.10.1856 i Gørslev, død 27.4.1892 i Ringsted, s.a. husmand Jens Frederik Schnack og Ane Jensdatter, g.m. Amalie Elisabeth Klint. Urm. i Ringsted. Han anlagde en telefonledning fra Ringsted til København i 1887. Forretn. i Nørregade, Ringsted.

SCHIÖTTE, ANDERS, f. 15.2.1866 i Næstved, s.a. rebslager Frederik Schiøtte og Sophie Köncke. Etabl. som urm. og optiker 1891 i Sct. Hansgade, Ringsted. Medl. af best. for Sorø Amts Urmagerforening.

SEERUP, HANS CHRISTIAN, f. 1745, død 29.6.1830 i Slagelse, g.m. Ursula Kirstine True. Urm. i Bredgade, Slagelse 1768. Borgerkaptajn.

SEIDLE, ANDERS, f. 1780 i Schwarzwald. Bsk. som urm. og urforhandler i Slagelse 14/12 1808. Opsagt igen 7/1 1817.

SEJERMAGER; HANS. Sejermager i Slagelse. Rep. 1614 sejerværket på Antvorskov klosterkirke.

SEJERMAGER, PETER. Sejermager i Næstved. Rep. 1663 sejerværket i Gimlinge kirke, Sorø amt.

SKABELUND, CARL SIGISMUND, f. i Århus 1830. Bsk. som urm. i Korsør 27/2 1858, opsagt igen 8/4 1858.

STUDSGAARD, THOR CHRISTIAN, f. 1771 i København, død 20.4.1816 i Slagelse. Frimester i København 1802. Bsk. som urm. i Slagelse 7/7 1813. Død som hospitalsmedlem.

SØRENSEN; JOHANNES; Nævnes som urm. i Sorø 1855. Kasserer i Sorø Håndværker- og Industriforening. Overtog urm. Tersløses ejendom i Sorø 8/1 1925. Hans næringsbrev fra 1855 befinder sig på Det danske Urmuseum i Den gamle By i Århus.

SØRENSEN, M. Nævnes som urm. i Haugerup 1883 og senere.

SØRENSEN, MARTIN, f. 29.4.1845 i Krøjerup, begyndte som urm. i Munkebjergby, men fik bsk. som urm. i Slagelse 9/11 1898.

TAAGEHØJ, L. J., f. 1902. Etabl. som urm. og optiker på Torvet 2 i Ringsted 1928, som H. J. Klints efterf.

TERSLØSE, HANS CHRISTIAN, f. 8.4.1869, død 23.11.1947 i Sorø. Overtog guldsmed og urm. Peder Chr. Christensens ejendom og forretn. 30.3.1902. Ombyggede Kirke Stillinge kirkeur ved Slagelse fra et jernværk til et moderne ur med Grahamsgang. Overdrog sin forretn. til Johannes Sørensen 8/1 1925. Fremstillede to normalure af høj kvalitet.

THOMSEN, H. Nævnes som urm. i Førslev 1883 og senere.

THØGERSEN, OLUF; rep. Haraldsted kirkeur 1664.

URMAGER, JØRGEN, nævnes som urm. i Glarmosen i nærheden af Bromme o. 1899.

WELLEJUS; FREDERIK NICOLAI SOPHUS, f. 10.12.1867 i Korsør, s.a. vinhandler Hans Peter Wellejus og Karen Thygesen, g. 15.11.1896 i Korsør m. Anna Marie Jensen. Lærling 1882, svend 1887. Etabl. som urm. i Korsør 1896.

WELLEJUS, HANS THEODOR OLAF, f. 31.3.1875 i Kværkeby, død 20.3.1898 i Slagelse, s.a. skolelærer Rasmus Wellejus og Johanne Sørensdatter. Urm. i Slagelse.

WILHELM, DITLEV FRANDSEN, f. 1755, g.m. Margit Johannesdatter. Bsk. som urm. i Nakskov 1759, som urm. i Slagelse 1776.

ZETTERWALL, GUSTAV, f. 24.12.1802 i Karlstad, Värmland, Sverige, død 4.4.1850 i Køge, g. i Sorø 19.11.1827 m. Ane Margrethe Larsen. Etabl. som urm. i Sorø 1825, flyttede siden til Ringsted og Køge og overtog en forretn. der. Frst. et tårnur til Vallø.

NOTER OG HENVISNINGER:

- 1) Venligst oplyst af lektor L. Balslev, Sorø.
- 2) Skælskør kæmnerregnskab i de Mejborgske samlinger, kaps. 33, Nationalmuseet.
- 3) »Midt på Sjælland«. Turistårbogen 1981, s.116.
- 4) Bornholmerskipperne lagde til ved Børs kajen.

- 5) David Yde-Andersen: Bornholmere og andre gamle ure, 2. udg. Kbhvn.1968, s. 76.
- 6) Venligst oplyst af urmagerskolen i Ringsted.
- 7) Til mesterlisten er benyttet kirkebøger fra Sjælland, folketællinger, borgerskabsprotokoller, skifter m.m. på landsarkivet for Sjælland m.m. i København, samt Dansk Håndværker-Stat, sjællandske byer, Kongeriget Danmarks Handels-Kalender, vejvisere og adressebøger, KRAKs: Danmarks ældste Forretninger, Kbhvn.1950, Dansk Tidsskrift for Uhrmagere årg.1881-1915, Dansk Urmager-Tidende 1916-1970.

Erindringer

Smukt beliggende i Stillinge Sogn Sorø Amt lå mine forældres gård med jordene grænsende til Storebælts kyst.

Ja, den ligger der forresten endnu skæmmet en del af den mægtige sommerbebyggelse, som i årenes løb er foretaget der. Nordveststorme kunne for nogle dage ødelægge idyllen. Når den satte ind, kunne den jo ruske slemt i de gamle stråtage; men kom en sommermorgen ved solopgang, når der er havblik. Vendte man blikket imod nordvest, havde man Reersø, lidt mere i vestlig retning Musholm med sine to huse, og i sydvest Sprogø med fyrtårnet, og lige vesterud kunne man i klart vejr se Kerteminde strandskove.

Havblik kunne man også få fra kl. 15 til solnedgang. At se bæltet ligge uden en krusning som en spejlblank flade, kun forstyrret en gang imellem af de hundreder af søfugle, der tog sig en tur i luften og derefter igen slog sig ned, er en oplevelse, man aldrig glemmer.

Mine forældre var ualmindelig flittige og til daglig sparsommelige, men meget gæstfrie. Alle de forskellige handelsmænd, som kom den gang i gårdene. Fiskemand, hønsekræmmer, uldhandler o.m.a., blev altid budt ind og opvartet med en eller to snaps brændevin med øl til. Brændevin kostede den gang ikke 20 kr. pr. flaske, men 27 øre.

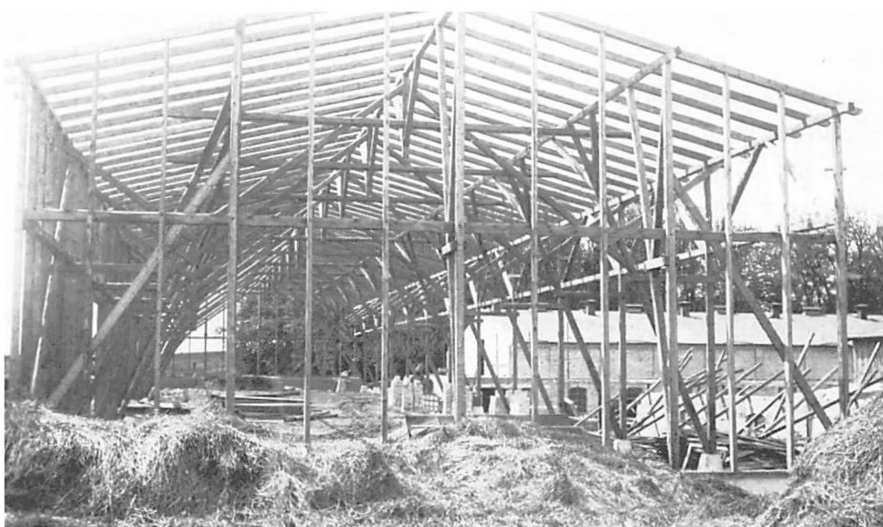
Hvedebrødsconerterne, hvoraf der kom 2 om ugen, fik kaffe. Samtalen imellem min mor og en sådan kone kunne forme sig sådan: Min mor: »Sid ned, Ane, og fortæl mig nogen nyheder, du kommer til så mange«. »Ja, men jeg synes nu ikke, jeg har hørt noget nyt siden sidst, jeg var her«. Så må min mor ud i køkkenet og kommer derefter ind med kaffe og et stykke flæsk. Dette kunne Ane ikke stå for, så åbnede hun for posen, så var der alligevel noget på lager, men sådanne samtaler måtte vi børn ikke høre og blev i reglen jaget ud, men kunne jo se vort snit til at lure dem af en gang imellem.

Barndomstiden var forbi med det fyldte 10. år, så måtte vi op sammen med de voksne, om sommeren fra 5 morgen til 7 aften, om vinteren fra 7 morgen til 5 aften og deltage i alt forefaldende arbejde hveranden dag og i skole hveranden dag. Tiden fra det 10. år til det 14. år gik jo så med arbejde og skolegang. Jeg havde jo så regnet med at få lov at rejse fra hjemmet, men der forregnede jeg mig. Jeg måtte kønt tage et år til i hjemmet, til jeg fyldte 15 år. »Se så«, sagde min far, »nu må du helst tage ud og lære mejeri. Der bliver nu bygget mejerier over hele landet, og du vil hurtigt få bestyrerplads, idet der bliver stor mangel på mejerister«. Der så han rigtigt, men det passede mig ikke, så jeg nægtede det. Ja, så kom min mor med sit gode råd. »Tag du så ud på statens gårde i 3 år, så kan du få en forvalterplads, som måske senere kan føre til en ordentlig levevej«. »Nej«, var mit svar, »jeg vil i snedkerlære«. Det blev bevilget, men det viste sig at være vanskeligt at få læreplads i Slagelse by, men kom så i blandet tømrer- og bygnings-snedkerforretning. »Men du løber ikke af pladsen«, sagde min far, »finder du på det, bliver du transporteret tilbage igen aldeles omgående«, og jeg vidste, han holdt ord, så jeg blev,

Skælskør rådhus 1896. Emil Christiansen ses længst til venstre.

Enil Christiansen var arbejdsleder ved opførelsen af denne lade på Stensgård ved Fåborg 1904.

og blev efter udstået læretid, som dengang kun var 3 år, tømrersvend.

Nu var jeg min egen mand. Det føltes som en mægtig lettelse, dette at kunne bestemme over sig selv.

Jeg tog derfor straks arbejde hos byggefirmaet arkitekt Thomsen & Sønner i Slagelse. Fra mit 18. til mit 27. år gik tiden med arbejde om sommeren og vinteren på tekniske skoler, undertiden med arbejde hele året rundt, i mange af Danmarks provinsbyer og også i København, kun afbrudt af soldatertiden. Ved den tid blev jeg gift og samtidig tilbudt plads hos mit gamle firma, Thomsen & Sønner i Slagelse, som arbejdsleder. Så var det forbi med det praktiske arbejde. Det var med byggeri på herregårde, som enten var brændt eller nye anlagte, og hvor der i reglen var en stor arbejdsstyrke, 50 lige imod 100 mand. Jeg havde fuldstændig frie hænder på sådanne arbejder. Pengene, jeg skulle bruge, fik jeg tilsendt omgående efter forlangende uden nogen kontrol, indtil arbejdet var færdigt, og det varede i reglen 1½ à 2 år. Opholdet fik jeg altid på disse herregårde, og det var et liv, der tiltalte mig, så tiden gik indtil mit 37. år. I den tid havde min hustru gang på gang gjort forsøg på at få mig til at begynde for egen regning, og da vi nu havde fået samlet en nogen-

Emil Christiansens første landbrugsejendom med tømrerforretning 1910. Han ses længst til højre. Nu Stillingevej 6 i Øster Stillinge.

lunde ordentlig kapital sammen, holdt jeg op der og begyndte for egen regning med en blandet tømrer- og landbrugsf., således at jeg passede tømrerforr. og landbruget blev passet af tjenestefolk.

Og det gik jo så nogenlunde, men der var jo det, at jeg i mange år havde gået og set på, at andre arbejdede uden at bestille noget, så jeg prøvede stadig at gøre en forandring heri, og efter 7 års forløb, da mine finanser havde mere end fordoblet sig, så jeg min fordel ved at afstå hele redeligheden med god fortjeneste og købte min nuværende ejendom »Grønhøjgård« ved Bildsø Sorø amt. Jorderne var i god stand, men avlsbygningerne var meget dårlige. Beboelsen derimod var brugelig. Med en bekostning på ca. 10.000 kr. – priserne på landbrugsprodukter steg jo efter første verdenskrig – opførtes således, at vi efterhånden fra 1923 til 1928 totalt væltede hele gården og ombyggede den helt fra grunden af, således at den stod færdigbygget i 1928; men dette blev jo efterhånden en dyr historie, så lån måtte optages ud over den prioritet, der var i forvejen. Dertil kom en nedgangsperiode for landbruget i de kommende år derefter. I 1919 var jeg blevet sognefoged og derefter overlæst med bestillinger i mange foreninger. Disse fik jeg efterhånden rystet af mig og beholdt kun sognefogedbestillingen, som jeg inter-

esserede mig for. Ved at stryge alt dette ikke betalte arbejde fik jeg tid til at tage mig af gårdens drift, så den kom til at give et så godt overskud, at en del af mine prioriteter er udbetalt, så gården efter min dødelige udgang overgår i arv til min søn og svigerdatter som eneste arvinger. En datter, som er gift med førstelæreren i Niløse, har fået udbetalt hendes arvepart imod afkald.

I 1933 afgik min hustru ved døden, og vor søn overtog gården i forpagtning og blev samtidig gift. Hans forlovede var kun 19 år; men vældig rask og dygtig til at føre hus er hun. Jeg har min egen lejlighed med et stort kontor, men opholder mig i familien udenfor kontortid. Cyklen bruger jeg lidt imellem endnu, men længere ture kører min søn for mig. Jeg synes, at jeg er for gammel til at køre bil.

I tyskertiden i den politiløse tid var der jo en del at køre efter, da alt var overladt til os sognefogeder uden indblanding fra nogen. Mørklægningen kneb det jo med at lære effektivt, så der måtte jeg optræde med myndighed, så folk ikke tog fejl af meningen. Uniform har vi sognefogeder jo ikke og bør jo heller ikke have en sådan, da vi jo er en slags mellemmand imellem politiet og de almindelige borgere, men uniformshue har vi jo, og på den og bilnummeret kender hvert barn mig, selv når det er mørkt. Under en sådan tur i mørklægningens tid stod jeg altid ud af vognen og gik igennem byen. Viste det sig, at een ikke havde mørklagt, var det nok, når jeg uden at banke på lukkede døren op ind til dagligstuen med de ord: »Der er ikke mørklagt. Få det i orden med det samme, næste gang bliver det bøde. Farvel«, færdig. Jeg indledte ingen diskussion. Næste aften på tur igen, så var det tilstrækkeligt, når det rygtedes, at det kunne foregå hver aften.

Ja, det bliver nødvendigt nu at få sluttet af; går man i detaljer, kan det blive til en hel bog, når man tænker på alt det, man i sit lange liv har oplevet, og det er jo ikke meningen.

Men jeg kunne tænke mig, at man ville spørge, hvad jeg beundrer mest af de mange opfindelser, der er kommet frem i min tid, og svaret bliver radioen. Der brydes meningerne; men det undrer mig, at Karen Brå, fru Villemoes Andersen og de andre repræsentanter for husmødrene klager til forsyningsministeren over, at de ingen ting kan få i butikkerne, og samtidig over, at husholdningspengene ikke kan slå til. Man skulle tro, når man intet købte, slog pengene bedre til.

Man ryger for meget i dette land. Det er meget almindeligt, at en

Grønhøjgård i Bildsø 1939.

arbejder ryger for mellem 600 og 1000 kr. om året – ganske meningsløst. Jeg ryger for 70 kr. om året. Men vi har gårdmænd her, der ryger for 100 kr. om måneden. Der kunne regeringen spare 25 millioner kr. til andre formål ved at nøjes med at indkøbe det halve tobak, men det tør Hedtoft ikke.

Det næste, jeg beundrer af opfindelser, er elektriciteten. Uden den kraft kunne man vel ikke drive landbrug.

Jeg er nu fyldt 77 år, og mine dage kan jo snart være forbi. Det var jo en stor oplevelse for mig, da jeg blev hædret med dannebrogsmændenes hæderstegn. Det kom aldeles bag på mig, da jeg jo ikke havde opfyldt de 30 år, som traditionen er; men det havde måske andre årsager.

Et ønske til sidst, hvis det må være mig tilladt, er det, at vor beundrede kongepar, det smukkeste i verden. Kong Frederik den IX og dronning Ingrid, må få held til at omgive sig med mænd og kvinder, der vil Danmarks vel og ikke øve uret mod nogen.

Skrevet af sognefoged N. P. Emil Christiansen, Bildsø (1870-1952).

Navlegæslinger

I artiklen om den gamle universitetsgård i Hyllinge i sidste årbog kunne man s. 21 læse et mystisk ord med en ukendt betydning: navlegæling.

Det er uden tvivl en fejlskrivning, for navlegæslinger, som betegner en gæsling, der kommer for tidligt ud af ægget med en klump blomme hængende ved sig, og derfor kun sjældent er levedygtig. Alle slags fjerkræunger kan have denne svaghed og altså være navleunger, så man kan tale om navlekyllinger og navleællinger, men fænomenet siges at være almindeligst blandt gæslinger.

Betegnelsen navlegæslinger har været brugt i vist nok alle egne af Sjælland og kendes fra andre danske dialekter, og man har også gjort sig nogle forestillinger om, hvad denne svaghed skyldtes, og hvordan man kunne undgå at få sådan nogle vantrivninger.

Det fortælles således fra Slaglille, at man ikke måtte bore med naverbor i julen, for at der ikke skulle komme navlegæslinger ud af gåseæggene; (Sv. Grundtvig: Gamle danske Minder. I s. 14). Samme forbud mod at bore er oplyst fra Vemmelev og Herlufsholm, mens det på Slagelseegnen er udstrakt til at gælde, alt der går rundt, ligesom i Hyllinge.

For at gardere sig mod navlegæslinger tog man i Slaglille en høvlspån, borede tre huller i den med naverbor og lagde den i gåsereden, mens man i Odsherred skærtorsdag lod gæssene æde korn af et sold, hvorpå man havde anbragt en nagle, eller »naglede« gåsen ved at sætte en synål i den ene vinge.

Dette (og meget mere) fremgår af de store samlinger af dialektmateriale (heraf alene et par millioner sedler fra øerne), der findes i Institut for dansk Dialektforskning på Københavns Universitet. Og der er således store chancer for, at mange andre af de mærkelige ord, man kan støde på ved arbejde med ældre lokale kilder eller beretninger, også findes i IDD's samlinger. Under alle omstændigheder er man meget velkommen til at spørge - vi er der (bl.a.) for det samme!

Adressen er: Institut for dansk Dialektforskning

Njalsgade 80

2300 København S

Tlf. 01 - 54 22 11

Inge Lise Pedersen.

Læge K. E. Christensen

Fredag den 12. februar kom meddelelsen om, at læge K. E. Christensen, Slagelse, var afgået ved døden i Israel, 71 år gammel.

Han var en dyrlægesevn fra Skals nord for Viborg og bevarede livet igennem en nær tilknytning til hjemstavnen.

Efter at have bestået medicinsk embedseksamen virkede han på sygehuset i Sønderborg, før han i 1938 kom til Slagelse Centralsygehus som 1. reservelæge. Her blev han kendt for sin flid, dygtighed og venlige væsen.

I 1942 nedsatte han sig som praktiserende læge i Slagelse og havde, indtil han lagde op i 1980, en meget stor praksis. Han var typen på den gode familielæge, der kendte sine patienter og levede med i deres ve og vel. I en lang årrække var han tillige jernbanelæge. I flere år var han i bestyrelsen af den lokale lægeforening og havde været medlem af lægeforeningens overvoldgiftsret.

K. E. Christensen havde også tid og kræfter til at engagere sig i byens anliggender, idet han i 2 perioder var medlem af byrådet, valgt af de konservative. Slagelse Velgørenhedsforening og Astmaforeningen nød ligeledes godt af hans medvirken.

I mange år var dr. Christensen med i arbejdsudvalget for Lokalhistorisk Arkiv, og fra 1965 til sin død et meget værdsat og interesseret medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund for Sorø Amt. I de senere år var han med i udvalget, der tog sig af den praktiske tilrettelæggelse af foreningens udflugter. Endvidere var han formand for udvalget vedrørende Halkevad Mindelund ved Skørpinge. Det skyldes ikke mindst hans indsats, at det lykkedes at *retablere* mindelunden, der var i en sørgelig forfatning, da Historisk Samfund overtog den.

Årbogen for 1981 indeholdt en meget læseværdig artikel fra dr. Christensens hånd om modstandsbevægelsen i Slagelse i de 2 sidste besættelsesår.

Han vil blive savnet, og i Historisk Samfund mindes vi ham med taknemmelighed.

R. Henneke.

Litteratur om Sorø amt 1981

Af A. Strange Nielsen

GULD FRA BOESLUNDE – I tidsskriftet *SKALK*, nr. 5, 1981, bringer museumsinspektør *V. L. Vebæk* en sammenfattende artikel om de betydelige fund af oldtidsguld, der i tidens løb er gjort i Boeslunde sogn. Især beskrives fundet af de to vægtige edsringe og fremkomsten af den tredje ring i 1981.

FLAKKEBJERG – Et ganske kort referat i »Årbog for dansk Skolehistorie« 1981 af lærer *Karl Ronne* fortæller om indvielsen af Folkeskolemuseet i Flakkebjerg forskole.

GLÆNO OG ORSLEV – Skælskør Folkehøjskole har på en meget smuk måde engageret sig i en kulturhistorisk tradition, der hører hjemme på egnen. Højskolens spillegruppe har haft øje for, at spillemanden, gårdejer *Gunnar Jensen*, Dyssegården i Ørslev, kunne videregive en rigdom af traditioner, som det gjaldt om at bevare. Først og fremmest er det spillemandsmusik fra 3-4 generationer, som højskolens folk spillede med på, optog på lydbånd eller afskrev. Sammen med dette fremdroges generationers familiepapirer. Ved at sammenstille dette materiale med spillemandsmusikken har man i bogen »Spillemanden Gunnar Jensen« opnået at placere musikken i det lokalhistoriske miljø, hvor den hører hjemme. Det giver samtidig noget om livet i gamle dage, især på Glæno. Det er en bog, som højskolen har megen ære af.

HERLUFSHOLMS BIRKS TINGBOG – I årene 1954-59 udgav Landbohistorisk Selskab tingbøgerne for Herlufsholm birk 1616-19 og 1630-33. Det vældige kulturhistoriske og lokalhistoriske stof, der findes heri, blev således alment tilgængeligt, ikke mindst på grund af gode steds- og personregistre. I erkendelse af, at stoffet i disse tingbøger er af overordentlig stor værdi for studiet af dansk kultur-, samfunds- og sproghistorie har selskabet ladet udarbejde et meget omfattende sagregister til tingbøgerne. Dette giver os nøglen til enhver genstand og levende skabning, et hvert begreb og gøremål samt endnu meget mere. Bogen indledes med en systematik, der gør det let at finde frem til den ønskede sag. Bogen er udgivet 1979.

HERLUFSHOLM, KARREBÆKSMINDE OG SUSÅEN – Kommunelærer *Svend C. Dahl*, Næstved, har på forlaget Basis ApS i Næstved udgivet bogen »NÆSTVED, købstaden i 1500-tallet«, 159 s. Heri findes en meget relevant skildring af forholdet mellem Skovkloster (Herlufsholm) og købstaden samt om livet i klosteret. Karrebæksmindes betydning for besejlingen af Næstved op ad Susåen samt fiskeri i Karrebæk fjord er ligeledes emner, der er taget op til behandling. Selv om stoffet er tilrettelagt for historieundervisningen i 7-8 klasse, vil alle og enhver med historisk sans have glæde af det.

SORØ KLOSTER - I bogen »Det skabende menneske«, tilegnet rigsantikvar P.V. Glob ved hans afgang fra embedet i 1981, har museumsinspektør *Tage Christiansen* skrevet artiklen »Sorø klostrets krise - Sunesønnernes mølledige«. Heri påviser han, at forudsætningerne for klosterets beståen, nu da det ubetænksomt var lagt på et sted, der ikke egnede sig for mølledrift, var, at man kunne råde over sø-området og opstemme vandet ved inddæmning af den nuværende Tuel sø på to steder. Det er spændende Sorø-historie.

SØ- OG ÅNAVNE I SORØ AMT - I serien navnestudier fra Institut for Navneforskning er nu udkommet bd. 4 i professor *John Kousgård Sørensen*'s store værk om danske sø- og ånavne. Det omfatter lokaliteter med K og L og fylder 400 store sider. Der er således endnu en betydelig del af alfabetet i vente.

Værket bringer rub og stub af, hvad det har været muligt at finde af navnestof om søer, damme, kær, grave, pytter, åer, bække, render, strømme og meget mere. Materialet er indsamlet fra hele det gamle danske område, de skånske landsdele, Sydslesvig og Danelagen medregnet. Stoffet er ledsaget af en del kortskitser med indtegnede lokaliteter.

Der bringes kildehenvisninger til dokumenter, kort og litteratur bilagt med årstal for lokaliteternes forekomst. Desuden en forklaring på navnenes betydning. Dette stednavne-værk er til stor hjælp for lokalhistorikere, og det burde være oplagt, at miljøforskere og lokalplanlæggere har det ved hånden. Ret beset byder værket på et stykke lokalhistorie, som alle, der interesserer sig derfor, kan have glæde af. For Sorø amts vedkommende bringes der omtale af 18 søer og 59 vandløb.

TRELLEBORG - I »Nationalmuseets Arbejdsmark« 1981 bringes en artikel af arkitekt *Holger Schmidt*, som samler den viden, man har erhvervet sig, siden udgravningen af Trelleborg. Især i husene i vikingeborgen Fyrkat og Aggersborg, men også fra andet husbyggeri i vikingetiden. Herved er det muligt at klarlægge, at det rekonstruerede Trelleborghus er forkert udformet. Den udvendige svalegang er en misforståelse, taggavlene er forkerte, og der mangler vindfang ved indgangene. Alligevel er der så mange kvaliteter i bygningens konstruktion, at det nu stærkt medtagne træhus bør istandsættes.

VETTERSLEV - I året 1631 blev »heksen« Birgitte Prammands brændt på bålet i Næstved, dømt for at have øvet trolddom. Hun var født i Veterslev i slutningen af 1570-erne og blev senere gift med en af de prammænd, der fragtede varer fra Karrebæksminde ad åløbet op til Næstved. Lærer *Nils Hartmann*, Næstved, har fremdraget hele sagen og udgivet den hos Amtscentralen for Undervisningsmidler i Næstved til brug for historieundervisningen i 6-8 klasse. Det er lokalhistorie og Danmarkshistorie på én gang, som har interesse langt ud over skolealderen.

KORSØR - I tidsskriftet SKALK, nr. 6, 1981, afbildes en fingerring i form af en slange, fundet 1939 nær stranden ved Korsør. Kopier i guld og sterlingsølv er nu fremstillet og bragt i handelen.

MØLLER I SORØ AMT - To studerende ved Danmarks Biblioteksskole *Kirsten Have-lund Strøm* og *Helene Sørensen* valgte som hovedopgave at udarbejde en bibliografi over danske møller, og den er nu udgivet i bogform af Dansk historisk Håndbogsforlag i Lyngby. Efter en udmærket historisk oversigt over møllenæringen og mølleriets teknik følger så selve bibliografien, hvor der desværre slet ikke skelnes mellem væsentlig og uvæsentlig litteratur, og hvor forfatterne slet ikke har evnet at opfylde de mål, der opstilles i

forordet og vejledningen. I registeret over møller, amt for amt, findes henvisning til 12 møller i det gamle Sorø amt.

SLAGELSE – Østre skole. I anledning af skolens 125-års beståen i 1981 tog Slagelse bys skoleudvalg initiativet til udgivelse af en lille bog om skolen. Lærer *Ole G. Nielsen* påtog sig forfatterskabet, og resultatet blev titlen »I byens larm en skole stod (skoleliv i Slagelse gennem 200år)«. Vi får et rids af de ældste tiders skoleliv i Slagelse og følger derefter fra 1856 den jubilerende skole. Vi læser om undervisningen, om lærerne og eleverne og om de store og små begivenheder. Mange billeder ledsager den læseværdige tekst.

SLAGELSE – Stenstuegade. I Stenstuegade 7, i det gamle »Folkets Hus« har Vestsjællands Offset og Bogtryk ApS haft til huse siden 1977. Firmaets 2 ejere *Leif Jensen* og *Henning Nielsen* fik den gode idé at fejre 5-året med udsendelse af en bog om deres egen gade. De formåede kaptajn *H. K. Nielsen* til at formulere sin omfattende viden om gaden i en beskrivelse, der blev til bogen »Stenstuegade-kvarteret i Slagelse«. Det er ganske imponerende, hvad det har været muligt at fremdrage, både om gaden som helhed og om de enkelte ejendomme og deres beboere. Der er tale om en hel byvandring fra hus til hus gaden igennem. det er også spændende at se det omfattende billedmateriale, der ledsager beskrivelsen, og som mest stammer fra det lokalhistoriske arkiv i byen.

SLAGELSE – Gammel Torv. Byens Centrum er historisk set et spændende sted. Da Stenbæks boghandel i nr. 6 på Gammel Torv i 1980 rundede de 125 år, fandt indehaveren Knud Jensen anledning til at udgive en lille bog om bebyggelsen torvet rundt. Den kyndige Slagelse-historiker, kaptajn *H. K. Nielsen*, påtog sig opgaven. Jubilæumsbogen er et fint stykke byhistorie, hvilket ikke mindst skyldes det enorme arbejde, der ligger bag fremskaffelsen og sammenstykningsen af det væld af fakta, der tilsammen udgør torvets historie. Helt naturligt dvæles der her særligt ved bogladens historie.

Historisk Samfund for Sorø Amt 1981

Forårsmøde med generalforsamling blev afholdt den 30. april 1981 på »Ungdomsborgeren« i Slagelse. Der var mødt godt et halvt hundrede medlemmer, der med megen interesse lyttede til overlærer Erling Petersens beretning om Svenskekrigene 1658-60.

Generalforsamlingen blev afviklet med landsretssagfører C. Jonsén som dirigent. Såvel formandens beretning som det fremlagte regnskab blev godkendt. Et forslag fra bestyrelsen om en kontingentforhøjelse fra 40 kr. til 50 kr. årligt blev enstemmig vedtaget. Begrundelsen for kontingentforhøjelse var stærkt stigende udgifter til trykning af årbogen.

Mangeårige bestyrelsesmedlemmer, amtsrådssekretær Følmer Christensen, Sorø, og gårdejer Peter Kristensen, Forlev, ønskede ikke genvalg - der blev fra flere sider rettet en tak til dem begge for mange års virke. Nyvalgt blev museumsinspektør Helge Torm, Sorø, og skolebestyrer Mogens Haar, Korsør. Øvrige valg var genvalg.

Forårsturen til Fyn havde stor tilslutning. 120 deltagere fordelt i 3 busser fik i det smukke vejr en god tur. Man besøgte Thurø med den hyggelige kirke og den smukke kirkegård i terrasser ned mod vandet. Turen gik videre til Egeskov, hvor der blev fortalt om slottet og dets historie. Senere var der rundvisning i riddersalen og værelserne der omkring. De smukke rum med jagttrofæer, møbler og malerier blev beundret meget. Inden hjemturen var der lejlighed til et besøg i den smukke park.

Bevaringsforeningen i Slagelse havde arrangeret et møde 13/6 om udgravningen ved St. Valby, og Historisk Samfund stod som medindbyder. Museumsinspektør Østergård Christensen, Holbæk, fortalt om den forsvundne landsby og viste senere ved besøg på Valbygård, hvor gårdene havde ligget.

Efterårsmødet fandt sted den 13. september i Korsør. Man samledes på Helms skole, hvor skolebestyrer M. Haar fortalte om den gamle købstads historie. Senere var der byvandring, der gav et levende indtryk af det gamle Korsør. Vi sluttede med besøg på Fæstningen. En dejlig eftermiddag, der under særdeles kyndig vejledning var til stor glæde for de over 100 fremmødte.

Disse ture i vore gamle købstæder har mange medlemmers interesse, og mange har opfordret til fortsat »at dyrke« dette på vore ture.

Redaktionsudvalget har et stort arbejde hvert år med at samle artikler og redigere, og igen i år har vi fået en god årbog. De mange artikler fra forskellige dele af det gamle Sorø amt er til gavn og glæde for os i dag, når vi læser dem, men det er også opbevaring/sikring af historisk kildestof, som er værdifuldt og derfor meget betydningsfuldt at få nedfældet.

Det store antal medlemmer, der så trofast møder op til de forskellige møder og ture, er et bevis på, at foreningen fortsat har sin berettigelse - bestyrelsens virke bliver også lettere med denne opbakning, og der skal derfor til sidst lyde en tak til alle for året, der er gået.

Johs. Lyshjelm.

Driftsregnskabet fra 1/10 1980 til 3/10 1981

	<i>Indtægt</i>	<i>Udgift</i>
Kassebeholdning 1/10 1980.....	3.305,27	
Kontingent for 742 medlemmer (à 40 kr.).....	29.680,00	
Salg af ældre årbøger.....	2.312,20	
Tilskud (stat og kommune).....	6.650,00	
Tilskud (banker og sparekasser).....	3.000,00	
Diverse indtægter.....	1.488,92	
Hævet på kassekredit.....	24.257,70	
Årbogen 1980.....		42.257,18
Porto.....		4.506,40
Administration.....		5.815,47
Mødet og udflugter.....		2.644,36
Diverse udgifter.....		4.291,45
Indsat på kassekredit.....		10.915,88
	<hr/>	
	70.694,09	70.430,74
Kassebeholdning 3/10 1981.....		<hr/> 263,35
Balance.....	<hr/> 70.694,09	<hr/> 70.694,09
Kassebeholdning:		
Girokonto.....	120,00	
Kontant beholdning.....	<hr/> 143,35	Slagelse, d. 26/11982
	<hr/> 263,35	<i>R. Henneke.</i>

Regnskabet er gennemgået og fundet i overensstemmelse med bilagene. Kontiene er afstemt, og beholdningen er konstateret til stede som angivet.

Det bemærkes, at regnskabet reelt er afsluttet pr. 3/10 1981.

På grund af foreningens kassekredit og tilbagevendende salg af ældre årbøger, ville det være hensigtsmæssigt ved afslutningen at opstille status.

Herthalund, d. 6. februar 1982

sign *C. Ph. Carstensen.*

SPECIFIKATION AF TILSKUD:

Kulturministeriet	3100	Bikuben, Haslev	200
Vestsjællands amt	1000	Bikuben, Sorø (Sorø Spare- og Lånekasses Fond)	1000
Hashøj kommune	500	Handelsbanken, Slagelse	100
Haslev kommune	350	Holsteinborg Sparekasse	200
Korsør kommune	100	Ringsted Sparekasse	100
Ringsted kommune	200	Privatbanken, Sorø	200
Skælskør kommune	500	Skælskør Bank	500
Slagelse kommune	900	S.D.S. København	300
		Sjællandske Bank	100
		Slagelse Sparekasse	300

Vi takker alle, der har støttet vort arbejde.

Nye medlemmer pr. 1/4 1982

1. Boesen, Ove, skoleinspektør, Søhusevej, Magleby, 4230 Skælskør.
2. Bruun-Jensen, Jørgen, øjenlæge, Korsørvej 71, 4200 Slagelse.
3. Christensen, Annelise, fru, Møllevej 5, K. Stillinge, 4200 Slagelse.
4. Christensen, Ole, sognepræst, Herrestræde 1, 4200 Slagelse.
5. Dam, Frede, gdr., Klaksvej 6, Hårslev, 4700 Næstved.
6. Danielsen, Knud, tandlæge, Parkvej 2, 4250 Fuglebjerg.
7. Dilling-Hansen, J., valgmenighedspræst, Sorø Landevej 306, 4261 Dalmose.
8. Emdal, Kirsten, fru, Ingemannsvej 12B, 4200 Slagelse.
9. Geleff, Ole, Molbechs Allé 31, 4180 Sorø.
10. Hammer, Leif, faglærer, Fyrrevej 10, Frederiksberg, 4180 Sorø.
11. Hansen, Åge, Stigbjergvej 50, Svendstrup, 4220 Korsør.
12. Hartmeyer, Sander, Marsk Stigsvej 7, Halseby, 4220 Korsør.
13. Hastrup, Bitten, Fjordvænget 15, 4220 Korsør.
14. Holst, Jytte, Fasanhaven 60, 4220 Korsør.
15. Jensen, Anders, forvalter, Fruegade 16B, 4200 Slagelse.
16. Jensen, Sussi, børnehavepædagog, Lodshusvej 22, 4230 Skælskør.
17. Jepsen, Grete, Skovvej 9, 4220 Korsør.
18. Larsen, Arne, Sneselevvej 37, 4250 Fuglebjerg.
19. Lindboe, Ole, journalist, Enghavevej 4, 4180 Sorø.
20. Lotz, Knud, Boyesgade 9,I, 1822 København V.
21. Madsen, Birgit, fru, Blåbærvej 1, 4200 Slagelse.
22. Madsen, Elly, fru, Søgårdsvej 6, Sørbymagle, 4200 Slagelse.
23. Nielsen, Bendix, Parkvej 9, Kongskilde, 4180 Sorø.
24. Nielsen, Maud, fru, Kierulffsvej 78,II, 4200 Slagelse.
25. Nielsen, Svend B., Hyllingeparken 15B, 4070 K. Hyllinge.
26. Poulsen, Kitty Brøns, tandplejeassistent, Dyrhaugesvej 23, 4220 Korsør.
27. Rasmussen, K. B., skibsmaskinchef, Kjærvej 127, 4220 Korsør.
28. Rasmussen, M. Elkjær, overlærer, Bredegade 49, 4200 Slagelse.
29. Refstrup, H., fhv. efterskoleforstander, Stillingevej 69, 4200 Slagelse.
30. Jensen, Ragnhild, fru, Lillevangsparken 10, 4200 Slagelse.

Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelse:

<i>Boeslunde</i>	Bagermester P. Kolding, Boeslunde, tlf. 540007.
<i>Bromme</i>	Skovfoged P. Hoch, Bromme Skov, tlf. 607026.
<i>Eggeslevmagle</i>	Sognepræst Jens Hansen, Eggeslevmagle, tlf. 541184.
<i>Fuglebjerger</i>	Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerger, tlf. 753492.
<i>Gudum</i>	Gdr. Sigfred Frandsen, Gudum, tlf. 586331.
<i>Haslev-Freerslev</i>	Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev, tlf. 692250.
<i>Holsteinborg</i>	Redaktør Chr. Pedersen, Rude, tlf. 759096.
<i>Hyllested</i>	Amtskontorchef Bendt Jensen, Brobjerg, tlf. 759040.
<i>Hyllinge</i>	Gdr. Poul Stensgård Hansen, Hyllinge, tlf. 744152.
<i>Høve-Flakkebjerg</i>	Gdr. Jens Buchwald, Flakkebjerg, tlf. 585148.
<i>Hårlev-Ting Jellinge</i>	Overlærer Holger Johansen, Sandved, tlf. 756028.
<i>Kirke Stillinge</i>	Gdr. Helge Christiansen, Bildsø, tlf. 547511.
<i>Lundforlund-Gerlev</i>	Lærer Ole G. Nielsen, Lundforlund, tlf. 584106.
<i>Magleby</i>	Borgmester Johannes Lyshjelm, Stigsnæs, tlf. 594987.
<i>Munke Bjergby</i>	Gdr. Johannes Nielsen, Rude Eskildstrup, tlf. 607298.
<i>Ringsted</i>	Badeassistent Harry Pedersen, Ringsted, tlf. 615768.
<i>Skælskør</i>	Tobakshandler C. J. Brinck, Skælskør, tlf. 594532, og overlærer Ingeborg Christiansen, Skælskør, tlf. 594735.
<i>Sneslev</i>	Gdr. Carl Jensen, Hanchøjgård, Sneslev, tlf. 641041.
<i>Teestrup</i>	Propr. P. Klestrup Hansen, Henriettelund, tlf. 680202.
<i>Tystrup-Haldagerlille</i>	Overlærer Svend Poulsen, Tystrup, tlf. 649053.
<i>Tårnborger</i>	Lærer Niels Jensen, Korsør, tlf. 573089.
<i>Valsøllille-Jystrup-Vigersted</i>	Fru Gerda Ahrenkiel Pedersen, Ortved.
<i>Vemmelev</i>	Gdr. Peter N. Kristensen, Forlev, tlf. 582162.
<i>Vetterslev-Hom</i>	Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev, tlf. 643115.
<i>Ørsløv-Sdr. Bjerger</i>	Gdr. Gunner Jensen, Ørsløv, tlf. 543011.

Ældre årbøger

I nedenstående oversigt er opført de udkomne årbøger, der kan købes ved henvendelse til kassereren, R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse, tlf.(03)522738.

Pris: Bd. 2 (1913) til og med bd. 49 (1962) 10 kr. for medl. (20 kr. for ikke-medl.)
Bd. 50 (1963) til og med bd. 66 (1979) 15 kr. for medl. (25 kr. for ikke-medl.)
Bd. 66 (1979) til og med bd. 68 (1981) 25 kr. for medl. (35 kr. for ikke-medl.)

Bind	Årg.		Bind	Årg.		Bind	Årg.
1	1912	udsolgt	23	1935		48	1961
2	1913		24	1936	udsolgt	49	1962
3	1914		25	1937	udsolgt	50	1963
4	1915	udsolgt	26	1938	udsolgt	51	1964
5	1916	udsolgt	27	1939	udsolgt	52	1965
6 ¹	1917	udsolgt	28	1940	udsolgt	53	1966
6 ²	1917	udsolgt	29	1941	udsolgt	54	1967
7 ¹	1918	udsolgt	30	1942	udsolgt	55	1968
7 ²	1919	udsolgt	31	1943	udsolgt	56	1969
8 ¹	1920	udsolgt	32	1944	udsolgt	57	1970
8 ²	1920	udsolgt	33	1947	dobb.bind	58	1971
9	1921	udsolgt	34	1947	dobb.bind	59	1972
10	1922		35	1947		60	1973
11	1923		36	1948	udsolgt	61	1974
12	1924		37	1950	udsolgt	62	1975
13	1925		38	1951		63	1976
14	1926		39	1952		64	1977
15	1927	udsolgt	40	1953		65	1978
16	1928		41	1954		66	1979
17	1929		42	1955		67	1980
18	1930		43	1956		68	1981
19	1931		44	1957	udsolgt		
20	1932		45	1958	udsolgt		
21	1933		46	1959			
22	1934		47	1960			

Desuden følgende bøger: Johs. C. Jessen: Alsted og Ringsted herreders skolehistorie, Niels Fr. Rasmussen: Søren Hyldgårds erindringer og P. Severinsen og Chr. Axel Jensen: Slagelse Sankt Mikkel's Kirke og Sogn i 600 år. Prisen for disse bøger er 15 kr.

I 1979 udkom Indholdsfortegnelse for Historisk Samfund for Sorø Amts årbøger 1912-1978. Fortegnelsen er udarbejdet af overlærer Erling Petersen og koster 15 kr. for medlemmer og 25 kr. for ikke-medlemmer.

Landbohistorisk Selskab har i 1981 udsendt et ryttergodskort over Eskildstrup by, Lyngesogn, Alsted herred, med tilhørende beskrivelse. Kortet, der er farvelagt og meget interessant, er opmålt og tegnet i 1770. Medlemmer af Historisk Samfund for Sorø Amt kan erhverve kortet for 100 kr.+ moms. og porto ved henvendelse til Landbohistorisk Selskabs servicekontor H. C. Andersens Boulevard 38, 1553 København V.

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt

- § 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og uddybe forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.
- § 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog -- og om muligt mindre skrifter --, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.
- § 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.
- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.
- § 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.
- § 6. Regnskabsåret går fra 1/10--30/9. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.
- § 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.
- § 8. Ekstraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser. Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Nyt fra de lokalhistoriske arkiver

Flakkebjerg Skolemuseum

I Flakkebjerg syd for Slagelse findes nu et skolemuseum. Emnet – skolen – er forholdsvis tyndt beskrevet i det sjællandske område, og skolemuseet er således et supplement til de eksisterende museer.

Museet har til huse i den gamle forskole.

Forskoler eksisterede fra begyndelsen af dette århundrede til midt i tresserne, – i Flakkebjerg fra 1904 til 1962.

Forskolernes oprettelse er nøje knyttet sammen med pædagogiske ønsker om en forbedret undervisning på landet, hvor man tænkte sig en deling af børnene i forskoler og en klassedelt hovedskole. Landsbyskolen var omkring 1890 kommet i en nødstilstand med overfyldte klasser, hveranden-dags-undervisning og utilstrækkelig klassedeling, så den var sattet agterud for købstadsskolen.

Men hvorfor netop i Flakkebjerg?

Ja, forholdene var yderst gunstige, idet skolebygningen er intakt – ligesom mange effekter: pulte, landkort, bøger, protokoller, skifertavler, grifler og meget andet.

Det blev så op til en kreds af interesserede – nu foreningen »Flakkebjerg Skolemuseum« at tage fat, da den hidtidige beboer, fhv. forskolelærerinde, Ingeborg Nielsen, skulle flytte på plejehjem i efteråret 1979. Fru Nielsen havde i 47 år som lærerinde og derefter i 17 år som beboer, pietetsfuldt hæget om de gamle ting, hvilket var baggrunden for, at museumsinspektør Helge Torm kunne erklære stedet for »enestående og absolut bevaringsværdigt«.

Velvillig hjælp fra Hashøj kommune overtog foreningen brugen af bygningen. Denne blev nænsomt restaureret, Genstande gjort i stand, registreret og udstillet. Udover skolestuen er boligen omtrent intakt, så den besøgende kan få et reelt indtryk af tidligere tiders skole.

Museets formål er

- at bevare den gamle forskole i Flakkebjerg i det gamle miljø, hvilket opnås gennem nænsom restaurering samt korrekt placering af møbler og genstande både i skolestue og bolig.
- at virke som arbejdende museum, hvilket opnås gennem besøg bl.a. af skoleklasser. I samarbejde med Amtscentralen for undervisningsmidler i Slagelse er udarbejdet undervisningsmateriale, som er udsendt til amtets skoler i foråret 1982. Materialet danner grundlag for en museumsundervisning, der genopliver gamle dages undervisning i forskolen; – et område, vi allerede har gode erfaringer med.
- til stadighed at indsamle og udstille skolehistoriske effekter fra omegnens gamle skoler.

Disse ting anbringes i et åbent magasin, og indrettes som en skolestue på loftet, så helhedsindtrykket af den oprindelige forskole forstyrres mindst muligt.

Flakkebjerg Skolemuseum blev officielt indviet den 13. juni 1981, og dette års samlede besøgstal nåede op over 1100.

Museet har nydt offentlighedens bevågenhed – både gennem aviser og fjernsyn; vi har også modtaget en del gaver i form af gamle bøger, håndarbejder, klassebilleder m.m.

Museet er åbent mandage fra kl. 19-21, – derudover henvises til dagspressen og ved opslag.

Velkommen i Flakkebjerg Skolemuseum.

*Christen Nicolaisen,
fmd.*

Næstved by- og egnshistoriske Arkiv

Året 1981 har været præget af, at indsamlingsprojektet »Foreningsarkiver i Storstrøms Amt« har givet et rigt efterslet, som ikke nåede at komme med i amtsoversigten. I årets løb er ialt indgået 326 protokoller, 1088 småtryk, 3533 billeder, 113 tegninger, 379 udklip og 79 lokale kort. Fra Øster Flakkebjerg herred drejer det sig om arkivsager fra forsamlingshusene i Hyllinge og Vallensved, sygekasserne i Herlufsholm og Fodby, Spjellerup brugsforening, Ladby Andelsmølle, Ladby folkebogsamling, Vallensved foredragsforening, og Ladbygårds teglværk samt et halvt hundrede billeder og nogle personarkiver.

Året rundt har foruden arkivaren været beskæftiget, 1 kontorassistent og 2 kontordamer, ialt ca. 125 ugl. timer. Arkivudvalgets 9 medlemmer har derudover været samlet til de sædvanlige 2 registreringsaftener om måneden. Dagbogen fortæller, at der i årets løb er foretaget 597 ekspeditioner bestående af arkivbesøg samt skriftlige og telefoniske forespørgsler, bl.a. 37 fra skoler, 368 fra lokalhistorikere, 28 fra historiestuderende og 61 fra slægtsforskere. Der har været 79 udlån af lokalhistoriske smalfilm. I årets løb er anskaffet 8 mm smalfilmgengiver, båndoptager og lyspult til arbejdet med fotografiske negativ glasplader.

A. Strange Nielsen.

Sorø Amts Museum. Årsberetning for 1981

1981 bød ikke på skelsættende begivenheder, men kan kaldes et konsoliderings år, hvor det aktivitetsniveau, som museet efterhånden er kommet op på, kunne fastholdes.

På museet var der i april-juni en særudstilling (med lån fra Roskilde Museum) om mekanisk legetøj. Anledningen var en betydelig donation fra Rude-Eskilstrup. I juni og året ud vistes i en særlig montre ting fra Bromme-kulturen, bl.a. udlånt af amatørarkæologer. »Polens kulturliv i dag« var emnet for en foto-udstilling i august-september, og i oktober udstilledes tekstiler fra gemmerne. I efterårsferien demonstreredes endvidere gamle skygebilleder, bl.a. fra Nationalmuseet.

Disse særarrangementer og de faste udstillinger trak i 1981 ialt ca. 4.000 gæster til huse.

Servering af mad og drikke efter gamle opskrifter, forestået af lokale husholdningslærere, i museumsgården den 22. maj var en succes med o. 500 nydende gæster.

Et ukendt antal mennesker har i museets monter ude omkring (Sorø, Dianalund, Ringsted og Skælskør) kunnet se diverse skiftende særudstillinger.

Inspektøren har holdt fem byvandring i Sorø og een i Slagelse, ligesom han har holdt flere foredrag i LOF-skolerne i Fuglebjerg, Slagelse, Skælskør og Steñllille.

Museet har ved sin tekniker, Svend Hansen, medvirket i tre større udgravninger, nemlig i Pedersborg, Borghjerg Banke og i Stenstuegade i Slagelse. I alle tilfældene var det Nationalmuseet, som stod for undersøgelserne.

En del bygningsfredningssager er blevet ført igennem. det gælder for det første sidebygningerne fra o. 1900 og baghuset fra o. 1625 til museumsgården i Sorø, dernæst Storgade 9 fra 1832-33 i Sorø, som bl.a. rummer Kunstmuseet, og Torvet 3, Sorø, opført 1867.

Gavemoæssigt set var 1981 ganske indbringende. Fremhæves må en standkiste fra Næblerød, et sofa-møblement i empire fra et Slagelse-hjem, diverse møbler m.v. fra en gård ved Slagelse, tekstiler fra Vemmelev og Vedbysonder, solvtøj af Sorø-mesteren Peter Christian Christensen, et selyportræt af Sorø-maleren Blumensaadt, en blomster-tegning af fru Ingemann og en lystertand fra Sandlyng Mose.

De mange ny erhvervelser gør en løsning af de trange udstillings- og magasinforhold endnu mere påkrævet, men 1981 bragte ingen afklaring heraf.

Helge Torm.

